

LATIN-AMERIKA

Bánki Éva
Bubnó Hedvig
Cuartero, Izaskun Álvarez
Horváth Emőke
Imrei Andrea
Semsey Viktória
Vassányi Miklós

ORPHEUS NOSTER

A Károli Gáspár Református Egyetem
eszme-, kultúr- és vallástörténeti folyóirata

LATIN-AMERIKA

VI. ÉVFOLYAM (2014), 1. SZÁM

Kiadó: KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

Felelős kiadó: SEPSI ENIKŐ, a BTK dékánja

Felelős szerkesztő: FEHÉR BENCE

Szerkesztők: IMREGH MONIKA
FÜLÖP JÓZSEF
NAGY ANDREA

Szerkesztőbizottság: HEGYI DOLORES
FABINY TIBOR
KURUCZ GYÖRGY

Német anyanyelvű lektor: SZATMÁRI PETRA

*A megjelentetésre szánt kéziratokat, illetve a megrendeléseket
a következő címre kérjük küldeni: orpheusnoster@googlegroups.com
Authors should submit manuscripts to the email address
<orpheusnoster@googlegroups.com>*

ISSN 2061-456X

Az első borítón:

Amerika latin nyelvű térképe 1617-ből. Köszönet a www.antikregiseg.hu tulajdonosának, Zagyva Attilának.

A hátsó borítón:

A szoros és a tágas kapu ábrázolása: Máté 7, 13: „Menjetek be a szoros kapun. Mert tágas az a kapu, és széles az az út, amely a veszedelemre visz...”
KÁLVIN *Institutio Christianae religionis* c. művének fedlappján.
Kiadó: Antonius Rebulius, Genf 1561.

A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte,
felelős vezető Kecskeméthy Péter.

A folyóirat online is olvasható a KRE honlapján: www.kre.hu/portal/index.php/orpheus-noster.html

TARTALOM

SEMSEY VIKTÓRIA

Bevezető – A Latin-Amerika-kutatócsoport bemutatkozása 7

SEMSEY VIKTÓRIA

Latin-Amerika függetlenné válásának nemzetközi összefüggései 9

HORVÁTH EMÓKE

A Karib-térség fogalmának értelmezési kísérletei 23

IZASKUN ÁLVAREZ CUARTERO

Yucatán: raza y control social 36

BÁNKI ÉVA

*„Elevenünkbe vág ez a múltba merülés” – A társadalomleírás esztétikuma:
Gilberto Freyre, a szociográfus* 44

MŰHELY

VASSÁNYI MIKLÓS (ford.)

*Bernardino de Sahagún OFM: Az új-spanyolországi dolgok általános története
(1577; részletek)* 52

IMREI ANDREA

*Bevezetés a Juan Rulfo, Pedro Páramo című regényéből vett részlethez
(Fordította: Imrei Andrea, Csíkszereda, Bookart Kiadó, 2014)* 69

RECENZÍÓ

BUBNÓ HEDVIG

*Semsey Viktória (szerk.), Latin-Amerika 1750–1840. A gyarmati rendszer
felbomlásától a független államok megalakulásáig.* 82

MELLÉKLET

*Az első Károli Latin-Amerika-Szimposium programja (magyarul és spanyolul)
I. Simposio sobre América Latina en la Károli Gáspár Universidad de la Iglesia Reformada* . 93

SZÁMUNK SZERZŐI

BÁNKI ÉVA PhD (1966) író, irodalomtörténész, romanista, KRE BTK, Magyar Irodalom és Nyelvtudományi Intézet

BUBNÓ HEDVIG PhD (1961), középkortörténész, KRE BTK, Medievalisztika Tanszék

HORVÁTH EMŐKE PhD (1958), történész, Miskolci Egyetem BTK, Középkori és Kora Újkori Történelmi Tanszék

IMREI ANDREA PhD (1958), magyar-spanyol szakos tanár, műfordító, modern latin-amerikai irodalom kutató

IZASKUN ÁLVAREZ CUARTERO PhD (1963), történész, Universidad de Salamanca (USAL), Facultad de Geografía y Historia, Departamento de Historia Medieval, Moderna y Contemporánea

SEMSEY VIKTÓRIA Dr. habil. (1954), történész, KRE BTK, Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék

VASSÁNYI MIKLÓS PhD (1966), filozófus, KRE BTK, Művészettudományi és Szabadbölcészeti Intézet

SEMSEY VIKTÓRIA

Bevezető – A Latin-Amerika-kutatócsoport bemutatkozása

A Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Intézetéhez kapcsolódva 2013 tavaszán interdiszciplináris jellegű Latin-Amerika Kutatócsoport alakult. Bemutatkozása 2013 novemberében történt egyetemünk dísztermében, szimpózium formájában. Az itt elhangzott előadásokat és a kutatócsoport további munkáit veheti most kézbe a szakmai közönség és az érdeklődő diákság az Orpheus Noster lapjain.

Egyetemünkön több olyan kolléga is dolgozik, aki különféle tanszékeken, többféle tematikában és korszakhoz kapcsolódóan érdeklődik Latin-Amerika iránt, vagy kutatja e földrész múltját, kultúráját. A kutatócsoport tagjainak tudományos szenvedélye, érdeklődése nem feltétlenül jelenti egyben azt is, hogy Latin-Amerika közvetlenül vagy folyamatosan gazdagítja órái tematikáját. Mégis valamennyien fontosnak látjuk, hogy oktatásunk horizontját egy-egy új területtel szélessítsük rajta keresztül. Latin-Amerikát a „kíváncsiság és a kozmopolitizmus jellemzi” – mondja egy helyen a mexikói költő, Octavio Paz. Történelmén és kultúráján keresztül a világ sodrása tette és teszi ilyenné. Semmiképpen nem lehet „elmenni mellette” úgy, hogy ne tekintsünk rá érdeklődéssel vagy elmélyült figyelemmel, a párhuzamok tudományos megfigyelése és az abból levonható tanulságok reményében és érdekében.

Alábbi szerény, bemutatkozó kötetünket Latin-Amerika gazdag történelme és kultúrája ösztönözte. Szerzői és egyben a kutatócsoport tagjai: Bánki Éva (KRE BTK Magyar Nyelv-, Irodalom és Kultúratudományi Intézet, a latin-amerikai regények, szociográfiák társadalomtörténetének kutatója), Bubnó Hedvig (KRE BTK Történettudományi Intézet, kora újkori egyháztörténet, eszmetörténet), Semsey Viktória, a kutatócsoport vezetője (KRE BTK Történettudományi Intézet, legújabb kori politika- és társadalomtörténet Ibér-Amerikában), Vassányi Miklós (KRE BTK Művészettudományi és Szabaddolcsészeti Intézet, prekolumbián kultúrák vallástörténete). Külsős tagjaink: dr. Izaskun Álvarez Cuartero, az Universidad de Salamanca történész professzora, aki a yucatáni maya indiánok kora újkori és újkori történetének elismert szakértője; Horváth Emőke (Miskolci Egyetem Történettudományi Intézet), latin-amerikai egyháztörténet és a Karib-térség kutatója, valamint Imrei Andrea, műfordító, a modern latin-amerikai irodalom kutatója.

1. ábra. Amerika térképe 1653-ból. Köszönet a publikálás engedélyezéséért a www.antikregiseg.hu tulajdonosának, Zagyva Attilának.

SEMSEY VIKTÓRIA

Latin-Amerika függetlenné válásának nemzetközi összefüggései

„Ibér-Amerika forradalmi jellegű függetlenné válása a legújabb kori egyetemes történelem egyik legfontosabb eseménysorozata volt” – fogalmaz Manuel Chust és Ivana Frasset 2013-ban megjelent *Forradalmi idők: Az ibér-amerikai függetlenségi folyamat megértéséhez* című könyvük első mondatában.¹

A XVIII-XIX. század fordulóján Latin-Amerika gazdasági, geostratégiai fontosságára a korabeli világ jelentős része felfigyelt. Az európai nagyhatalmak már a hét-éves háborút (1756–1763) megelőzően erősen érdeklődtek a térség kereskedelme és területének birtoklása iránt, ezért is kerültek szembe egymással Latin-Amerika kapcsán. Érdeemes és fontos tehát áttekinteni azokat a nemzetközi összefüggéseket – adott esetben pedig a szorosan hozzájuk kapcsolódó spanyol kül- és belpolitikai tényezőket –, amelyek hatására végbement ez a bonyolult és átütő erejű folyamat. Tanulmányunk ezzel a feladattal próbálkozik meg a következő néhány oldalon. (A portugál gyarmatra, Brazíliára, ahol nem fegyveres harcok formájában zajlott le a függetlenedés, csak néhány esetben utalunk.)

A függetlenségi folyamatnak sokféle magyarázatával találkozhatunk már a kortárs irodalomban is. Az események óta eltelt több mint kétszáz év szakirodalmában a témával kapcsolatban elmondható, hogy vég nélküli szakmai vitáknak ad helyet. Mint említettük, a korabeli világ és nemzetközi sajtó nagy figyelemmel kísérte a spanyol és a portugál gyarmatok sorsát. Érdekesség számunkra, hogy a Magyar Királyságban a Pesten megjelent *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lap is rendszeresen közölt híreket 1810–1826 között a dél-amerikai gyarmatokon zajló függetlenségi harcokról. A lap szerkesztője a külföldi sajtóhírek kiválasztásánál jól látta és láttatta az olvasókkal, hogy Latin-Amerika története a nagyhatalmak (Anglia, Franciaország, USA, Oroszország) érdekeinek keresztműzében áll.²

Hogy megértsük a korabeli helyzet bonyolultságát, egy közvetlenül érintett országból, Mexikóból vessünk rá pillantást a XX. századi világhírű mexikói költő, Octavio Paz (1914–1998) tanulmányából idézve: „Az angol-amerikai gyarmatok

¹ Manuel CHUST – Ivana FRASQUET: *Tiempos de revolución: Comprender las independencias iberoamericanas*. Madrid, Fundación Mapfre, 2013. 11.

² SEMSEY Viktória: „Floridától a Monroe-elvig: Hírek az „Éjszaki” és a „Déli” Amerikáról a Hazai és Külföldi Tudósításokban (1818–1824)”. In HÁDA Béla – MAJOROS István – MARUZSA Zoltán – PETNEHÁZI Margit (szerk.): *Két világ kutatója*, Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2009, 361.

valóban gyarmatok voltak, annak a nagy szakadár mozgalomnak voltak a többé-kevésbé szakadár folytatói, amely nem más, mint a hajdani és a mai angol protestantizmus. A spanyol-amerikai gyarmatok ellenben a katolikus monarchia képére és hasonlatosságára teremtett alkirályságok voltak. [...] A spanyol-amerikai függetlenség [...] a spanyol múlt visszautasítása volt: a katolicizmus és az abszolút monarchia tagadása. Valódi forradalom. Ezért aztán sok spanyol liberális, így például Mina³, a spanyol-amerikai felkelők oldalán harcolt...”

Octavio Paz ugyanitt felteszi a kérdést, hogy a politika és a történelem, vagy akár a költészet szintjén természetes-e használni a „Latin-Amerika” elnevezést. „Vajon egy van, vagy több van, vagy egy sem? – kérdezi. – Lehet, hogy csupán egy címke a szó, amely [...] elrejt egy alakulófélben levő valóságot”.⁴ Majd később így folytatja: „A spanyol-amerikai gyarmatok valójában intézmények, érzelmek és érdekek bonyolult szövevénye voltak, amely éppúgy behálózta a kreolokat, mint az indiánokat és a meszticeket.”⁵ Ez tehát az a többrétegű valóság, amely talaját adja a függetlenségért küzdők céljainak, érdekeinek, gondolatainak.

Valójában a helyzet bonyolultságát jól érzékeltetik – még a nemzetközi kapcsolatokra utalóan is – a költő gondolatai, de közel sem elegendők megértésükhöz. Az angol és a spanyol-amerikai gyarmatok összehasonlítása Octavio Paz megfogalmazásában arra a kulturális és strukturális különbségre utal, amely megmagyarázza a forradalmi eseményeket a katolicizmus és az abszolút monarchia tagadása szempontjából. Ám a katolikus egyház részvétele, szerepe, súlya a függetlenné válásban ennél sokszínűbb volt, és annak csak egy területe. Mindenképpen igaz azonban, hogy az egyház intézményének jelentős tekintélycsorbulása következett be a századforduló előtt és a háborúk éveiben Ibér-Amerikában.

Témánkat távolabbról, 1756–1763-ból, a hétéves háborútól közelítjük meg, hogy árnyaltabb képet kapjunk a nemzetközi összefüggéseken keresztül a függetlenné válás folyamatának legfontosabb részéről, a függetlenségi háborúkról (1791–1826) és annak beágyazódásáról a nemzetközi közegbe.

A függetlenségi háborúk megindulását az 1791-es évtől, a francia gyarmaton ki-tört függetlenségi háborútól számítjuk, és Haiti történetéhez kapcsoljuk. A záró-akkordot pedig 1826 jelenti, a Felső-Peru (Bolívia) területén Callaónál megívott hosszú ostrom. Azt a nemzetközi közeget, amelyben ezek az események zajlottak, sokan úgy jellemzik, hogy az európai és az amerikai (USA és Latin-Amerika együtt!) liberális forradalmak sorozatához tartoznak, amelyek a feudális monarchiákat lebontották a nyugati világban.

³ Francisco Javier Mina (1789–1817): spanyol liberális és szabadkőműves katonatiszt, aki harcol Spanyolországban a francia megszállás ellen, majd VII. Ferdinánd király hatalmának restaurálása után először Londonba menekül az abszolutizmus elől, ahol csatlakozik a szabadkőművesekhez. Ezt követően az USA-ba utazik, onnan Mexikóba, ahol részt vesz a szabadságharcban. 1817-ben kivégzik.

⁴ Octavio PAZ: „Latin-amerikai költészet?” In Scholz László (szerk.): *Ariel és Kalibán: A latin-amerikai esszé klasszikusai*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 369.

⁵ *Ariel és Kalibán*, 377–378.

Jelölt témánkban Latin-Amerika függetlenné válásának szempontjából két olyan markáns szakaszt vélünk felfedezni, amelyeknek nemzetközi háttere jelentősen eltér egymástól: az elsőben, 1763–1814 között domináltak a háborúk, a reformok és a forradalmak, a másodikban, 1815-től pedig Európában jellemző a restauráció és az abszolút monarchiák. Az 1830-as évek után az abszolút monarchia eltűnik az amerikai kontinensen.⁶

Ivana Frasset és Manuel Chust korábban említett könyvükben a függetlenségi háborúk periodizálásánál nem a többnyire elfogadott 1810-es évet, hanem – az anyaországokban (Spanyolország és Portugália) történt eseményekhez kötve – az 1808-as évet veszik alapul. (1808-ban támadják meg a franciák a félszigetet.)

Érdekes és érdemes egy pillantást vetni az 1949-es évben Madridban megrendezett I. Történeti Hispán-amerikai Kongresszusra, amelyet a latin-amerikai függetlenségi folyamat okainak és sajátosságainak szenteltek. (Légkörére jellemző, hogy az argentin elnök, Juan Domingo Perón ebben az évben írta alá Francisco Franco spanyol tábornokkal, államfővel a két ország barátságára vonatkozó szerződést!) Ezen a kongresszuson Ricardo Levene argentin jogtudós, akadémikus megnyitó beszédében a következőket mondta: „Az Indiák (értsd: Latin-Amerika) nem voltak gyarmatok.” Vagyis Latin-Amerika nem volt gyarmat, hanem a félszigeti anyaországgal azonos jogokat élvező alkirályságok együttese, tehát ebből a szempontból vizsgálva a függetlenségi harcok nem radikális törést jelentettek, hanem emancipációt.⁷

A függetlenségi harcok értelmezésének historiográfiai áttekintése a nemzetközi összefüggések szempontjából

A függetlenné válás folyamatának elemzése a történettudományban jelentős eltéréseket mutat a XX. században, és ebből a szempontból valószínűleg a XXI. század sem lesz más. A sokféle felfogás közül csak néhányat emelünk ki, főleg azokat, amelyek a nemzetközi helyzetnek nagyobb figyelmet szentelnek. Megjegyzendő, hogy azok az elméletek tűnnek időtállóknak, amelyek figyelembe veszik, hogy a tárgyalt időszakban az események során az azokat módosító belső, birodalmon belüli tényezők is jelentősen megváltoznak (pl. a háborúk és a harcoló felek érdekei; új társadalmi elemek tűnnek fel; a társadalmi rétegek ideológiai befolyása stb.).

Ivana Frasset és Manuel Chust 2013-ban megjelent könyvükben következőképpen vázolják a spanyol-amerikai térség függetlenségi harcainak lefolyását, és indokolják a tárgyalásukhoz választott 1808-as évszámot.

A latin-amerikai függetlenségi folyamat része az amerikai (értsd: az egész kontinens! – S. V.) és az európai liberális forradalmaknak, amelyek a XVIII. század

⁶ Manuel CHUST – Ivana FRASQUET: i. m. 17.

⁷ Manuel CHUST – Ivana FRASQUET: i. m. 30.

utolsó harminc évében kezdődtek és a XIX. század első felében zajlottak, és felszámolták a feudális rendszert úgy az anyaországokban, mint a gyarmatokon. A jelzett tág időkereten belül több olyan időszakot lehet megfigyelni, amelyekben elkülönülnek a változás okaiként szolgáló tényezők. A XVIII. század második felében a spanyol monarchiát sokféle feszültség terhelte, mivel amerikai gyarmatairól érkező bevételeit fenn kívánta tartani. Belső és külső helyzete egyaránt arra ösztönözte, hogy szövetségeket keressen. Elsősorban a szomszédos Franciaországgal számolt, amikor támogatót keresett az angolokkal szemben.⁸ A spanyol monarchiában a feszültségek belső, szociális és gazdasági feszültségeket jelentettek, amelyek felerősödtek 1808-tól, amikor az anyaországban (ugyanakkor a félsziget másik országában, Portugáliában is) szembefordultak Napóleon hódító csapataival. 1808–1810 között hatalmi ürré keletkezett Spanyolországban: a király és fia (IV. Károly és VII. Ferdinánd) lemondtak Napóleon javára, aki testvérét, I. Józsefet ültette a trónra. Ebben a hatalmi ürrben többen is pályáztak a spanyol gyarmatokra, azok autonóm irányítására: a francia I. József, Napóleon testvére; az alkirályok és főkapitányok Latin-Amerikában; Carlota Joaquina, a portugál király spanyol felesége, aki Brazíliában tartózkodott; a félszigeti junták;⁹ a Központi Junta Spanyolországban; a junták Amerikában.

Míndez oda vezetett, hogy 1810-ben robbanás következett be Latin-Amerikában a függetlenséggel kapcsolatos politikai magatartásban, és nagyjából két irányba indultak el az események: a juntamozgalmak a függetlenség felé, a patrióta mozgalmak az autonómia-követelések felé. (Ez utóbbit ösztönözte, hogy a cádizi *cortes* és a cádizi 1812-es liberális alkotmány az amerikaiaknak és a félszigetieknek egyforma jogokat adott.) Az elszakadást nem akarták azok, akiknek nem volt érdeke a feudális monarchiában élvezett előjogaikat elveszíteni. Így 1810-től jó néhány évre (kb. 1820-ig) Amerika két részre szakadt: egyfelől a déli területre, Venezuela egy részére, továbbá Új-Granadára, másfelől a perui- és az új-spanyolországi alkirályságokra. Utóbbiak szinte az utolsó pillanatig az alkotmányos monarchia hívei maradtak.

Az 1820-as évektől változott az események nemzetközi háttere, mert ekkortól Európában inkább a restauráció és a Szent Szövetség nemzetközi összefogása dominált. VII. Ferdinánd azonban 1820-ban rákényszerült, hogy – rövid három évre –

⁸ Manuel CHUST – Ivana FRASQUET: i. m. 12.

⁹ A *junta* anyaországi és latin-amerikai jelentése nem teljesen egyezik meg. A junták a két térségben részben ellentétes legitimitásért harcoltak: egyrészt mindkét helyen a Spanyolországot támadó franciák és a spanyol trónra ültetett francia király ellen a nemzeti szuverenitásért és a nemzeti királyért, VII. Ferdinándért, másrészt a latin-amerikai junták az anyaország ellen az új nemzetek szuverenitásáért. A gyarmatokon 1808-tól megalakult kormányzó junták kezdeti magatartása körülbelül 1810-től megváltozott. Innentől a gyarmatok fővárosainak saját (!) önállóságáért, irányításáért küzdöttek, és politikai egyenlőséget akartak a gyarmatok és az anyaország között. Ld. Annick LEMPÉRIÈRE: „Revolución, guerra civil, guerra de independencia en el mundo hispánico 1808–1825”. *Las guerras civiles en la España contemporánea; Revista de Ayer*, 55, 2004/3. 23.

felesküdjön az 1812-es cádizi liberális alkotmányra. Ez az alkotmány természetesen életbe lépett a még nem független gyarmati területeken is Latin-Amerikában.

Az egyik leginkább elfogadott elmélet az, hogy a függetlenné válás folyamatára főként három tényező hatott: a felvilágosodás eszméi, az Egyesült Államok függetlensége és a francia forradalom eszméi.

A hatvanas évektől új történészgeneráció kezdett kutatni Latin-Amerikában, Európában és az USA-ban, akik a dokumentumokat azon kérdés alapján értelmezték újra, hogy a latin-amerikai hazafiak és a királpártiak közötti harcok miért robbantak ki.

A hetvenes-nyolcvanas években újabb – máig ható – fontos állomást jelentett a historiográfiában John Lynch könyve, a *Las revoluciones hispanoamericanas: 1808–1826*. A szerző a Bourbon-reformoknak a XVIII. század második felében felmerülő következményeire és a hétéves háború után (1763) a nagyhatalmak közötti kapcsolatokban végbement változásokra mutatott rá, amikor az okokat kereste.¹⁰ A reformok érintették a gyarmati közigazgatást: az *intendatúrák* bevezetésén és az indirekt adók maximalizálásán keresztül megvalósították a csempészet kontrollját, újraszervezték a hadsereget. Ez utóbbi során a helyi milíciákba nagy számban vettek fel helybelieket¹¹ azért, hogy a költségeket csökkentsék. Mindez a kreolokban ellenérzéseket, ellenállást ébresztett a spanyol politikával szemben. Lynch elméletét azonban éppen a kreolok spanyolelles magatartásának szükségszerű kibontakozásával kapcsolatban kérdőjelezték meg.

A nyolcvanas évek közepétől vált ismertté Tulio Halperin Donghi elmélete a témával kapcsolatban,¹² amely a francia Annales kör szemléletéhez, módszereihez állt közel. Halperin tágabb időkeretben vizsgálta az eseményeket (1750–1850), és Brazíliát is a témához kapcsolva felhívta a figyelmet arra, hogy a gyarmatokon a félszigeti válság miatt kerültek bevezetésre a reformok. Azt a következtetést vonta le, hogy a függetlenné válás oka és nem következménye az ibér-amerikai (úgy a spanyol, mint a portugál) birodalmak felbomlásának. Vagyis az volt a véleménye, hogy elsősorban a reformok okozták a birodalom belső felbomlását, másodsorban az 1808-as félszigeti válság.¹³ Ebben az értelemben a birodalom belülről, magától omlott össze, ám ehhez jelentősen hozzájárultak azok a háborúk, amelyek megmozgatták a latin-amerikai társadalmakat.

Annick Lempérière francia történész a *Revolución, guerra civil, guerra de independencia en el mundo hispánico 1808–1825* című tanulmányában a spanyol térség szempontjából tekinti át a latin-amerikai függetlenségi harcokat és azok bel- és külpolitikai tartalmát, és úgy fogalmaz, hogy a helyzet bonyolultsága következtében nem egyszerűen függetlenségi harcok voltak, hanem polgárháború is. Egyrészt a kreol

¹⁰ Annick LEMPÉRIÈRE: i. m. 41.

¹¹ Amerikaiakat, értsd a gyarmatok lakosságából.

¹² Tulio HALPERIN DONGHI: *Reforma y disolución de los imperios ibéricos 1750–1850*, Madrid, Alianza Editorial, 1985.

¹³ Értsd: a Napóleon elleni függetlenségi háború és az ezzel párhuzamosan elindult polgári átalakulás.

és az anyaországból érkező csapatok között, másrészt a helyi patrióták (VII. Ferdinánd védelmében) és a függetlenséget követelők között. Másként szólva Latin-Amerikában a spanyolok ellen harcoltak az ott született fehérek, azaz a kreolok. Az Atlanti-óceán két oldala között tehát megtörtént a szakítás, a régi egységes monarchia két „testvéri” részre szakadt.¹⁴ Jeremy Adelman viszont ezzel ellentétben – és másokhoz hasonlóan – arra a következtetésre jut, hogy a nemzetépítés, a függetlenség kivívása nem az egyetlen lehetséges válasz volt a birodalom belsejében, a XVIII. század végi birodalmak között kibontakozó katonai konfliktusokra.¹⁵

A nemzetközi összefüggések kronologikus áttekintése

A korabeli európai diplomáciában Spanyolország és Portugália hanyatlásához döntően hozzájárult a latin-amerikai gyarmatok felszabadulásának eseménysorozata. A gyarmatok (Puerto Rico, Kuba és a Fülöp-szigetek kivételével) függetlenné válásával párhuzamosan Spanyolország a XVIII. század végétől körülbelül 1834-ig gyarmattartóbból nemzetállammá alakult át. Kevesebb mint harminc év alatt radikális változások történtek a spanyol külpolitikában és az ország nemzetközi státuszában. A gyarmatok elvesztése után a nemzetközi politikában Spanyolország birodalomból másodrangú hatalommá vált, és hosszú időre elszigetelődött.¹⁶

A latin-amerikai szabadságmozgalom (szűkebb időkeretben 1791–1826 között) Angliát, Franciaországot, az USA-t és kisebb mértékben Oroszországot is gazdasági és geostratégiai szempontból érdekelte elsősorban. Indokoltan, tágabb időkeretben és több szereplővel, ugyanez figyelhető meg 1756–1833 között.

A könnyebb áttekintés érdekében témánkat három időszakban vázoljuk, jelezve azokat az eseményeket és hatásokat, amelyek közvetve vagy közvetlenül hatottak a térség függetlenné válására:

I.: 1756–1791

II.: 1796–1814

III.: 1815–1836

A II. és III. intervallumot átfedő években, 1791–1826 között zajlottak le a függetlenségi háborúk, és születtek meg a mai latin-amerikai nemzetállamok (eltekintve a már korábban jelzett kevés kivételtől).

I. 1756/63–1791

A hétéves háborúban (1756–1763) az európai nagyhatalmak (Anglia, Poroszország, Spanyolország, Portugália, Franciaország, Ausztria, Oroszország) küzdelme zajlik

¹⁴ Annick LEMPÉRIÈRE: i. m. 18.

¹⁵ Jeremy ADELMAN: *Sovereignty and Revolution in the Iberian Atlantic*, Princeton, Princeton University Press, 2006.

¹⁶ Rafael Sánchez MANTERO: *De imperio a nación: Desde finales del siglo XVIII. hasta 1834*. In Juan Carlos PEREIRA (coord.): *La política exterior de España: De 1800 hasta hoy*, Barcelona, Editorial Planeta, 2010, 523.

európai és amerikai területekért. Ennek részeként Anglia 11 hónapra (1762-1763) elfoglalja Havannát, és megnyitja kikötőit, ami jelentősen hat a katonai, közigazgatási, majd fiskális reformok bevezetésére a gyarmatokon.

A következő, Latin-Amerikában példaértékű esemény az észak-amerikai gyarmatok függetlenségi harca, és eredményeként az USA függetlenségi nyilatkozata, alkotmánya (1775-1783-1787). A politikai elitre és az értelmiségre jelentős hatása lehet annak, hogy Franciaország mellett Spanyolország is részt vesz a 13 amerikai angol gyarmat függetlenné válásában. Elsősorban a háborúhoz szükséges ellátmányokkal (lőpor, katonai sátor stb.) támogatják, valamint egyes területeken önálló fegyveres akciókkal. Hivatalosan 1780-tól lép hadba Spanyolország Angliával szemben, bár nem lép szövetségre az Egyesült Államokkal. 1779-1781 között Luisiana spanyol kormányzója, felszámolja az angol helyőrségeket a Mississippin alsó folyása mentén és a Mexikói-öbölben.¹⁷ Az angol gyarmati rendszer felszámolásában való részvétel a gyarmattartó Spanyolország számára ellentmondásos tapasztalatot jelentett, ami természetes igazolást nyert azzal, hogy a Gibraltárt és Menorca szigetét birtokló Anglia meggyengítésére irányult. Az 1783-ban Párizsban megkötött békében, amely az USA függetlenségét elismeri, Spanyolország visszakapja Menorcát és Floridát, ám Gibraltárt nem.

A XVIII. század második felében kialakuló új nemzeti identitások jegyében Latin-Amerikában elterjed a „*spanyol-amerikaiak*” kifejezés. A francia forradalom győzelmével (1789) az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának elfogadásával, a népszuverenitás elvének érvényesítésével a „spanyol-amerikaiak” újabb eszmei támogatást kapnak. A forradalom évében, a portugál gyarmaton, Brazíliában Minas Gerais területén ún. hűtlenségi mozgalom bontakozik ki az anyaország ellen. Haitin, a francia gyarmaton, 1791-ben indul el a kegyetlenségéről híres függetlenségi háború, amelynek részeként 1801-ben saját alkotmányt fogadnak el, és 1804-ben kimondják a szigetország függetlenségét.

A szabadkereskedelem engedélyezése a spanyol gyarmatokon (1778-1788, 1795, 1797), mind a belső, mind a külső nyomás eredményeképpen gazdasági területen hoz jelentős változásokat.

A latin-amerikai politikai elitre erősen hatnak a vérontás elkerülését pártoló mérsékelt elképzelések is. Ebből a szempontból tehát nem meglepő, hogy az autonómiát vagy függetlenséget tervezők elsősorban az angol és az amerikai mintát tartják követendőnek, szemben a Franciaországban vagy a Haitin lezajlott, sok áldozatot követelő példákkal.

Az anyaország kül- és belpolitikai helyzete

IV. Károly trónra lépése után egy évvel, 1789-től a spanyol külpolitikát döntően befolyásolják a Franciaországban zajló események. A francia forradalom kitörését

¹⁷ URBÁN ALADÁR: *Köztársaság az Újvilágban: Az Egyesült Államok születése, 1763-1789*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994, 230-232.

követően külpolitikájában első helyre kerül a Pireneusokon túli szomszédja. A franciákkal kötött, Anglia ellen irányuló szövetsége megbomlik. A forradalom és a francia király kivégzése miatt felmerül annak a lehetősége, hogy szembe kell fordulnia Franciaországgal, ám ebben az esetben félő, hogy egyedül marad Angliával és annak gyarmati étvágyával szemben. A XVIII. század végén azonban Spanyolország mégis szembekerül Angliával.

1792-ben a külpolitika irányítója Aranda gróf, aki személyes barátja Voltaire-nek, és jó kapcsolatokat ápol Franciaországgal. Ám követője a poszton Manuel Godoy extremadúrai származású nemes lesz, aki hatalomra kerülésekor először kísérletet tesz, hogy megmentse a francia uralkodó életét, végül 1793-ban hadat üzen a forradalmi Franciaországnak. A háború 1795-ben spanyol vereséggel zárul, ezért az országnak át kell adnia a franciáknak a Karib-térségben lévő Santo Domingo szigetének egy részét. Napóleon alatt, 1796-tól ismét francia szövetségben találjuk a spanyolokat, az angolokkal szemben.

II. 1796–1814

1798-ban újabb fordulat következik be a szövetségesek között, amikor Franciaország külön békét köt Angliával. Spanyolország igyekszik arra használni a helyzetet, hogy Angliához közeledjen. Napóleon hatalomra kerülése azonban újból visszaállítja Franciaország és Spanyolország korábbi szövetségét. A spanyol király első minisztere, Godoy és a franciák az ún. narancsos háborúban (1801) megtámadják Portugáliát, Anglia szövetségését. Anglia szembekerül Spanyolorzággal és Franciaországgal. Az 1805-ben Trafalgarnál elszenvedett vereségük azonban bebizonyítja, hogy a spanyol–francia szövetség nem elég hatékony a tengeren Anglia ellen.

1798 – Összeesküvés robban ki Brazíliában, a portugál gyarmaton, Bahiában. A brazil emancipációs folyamat magyarázatát részben abban a strukturális válságban kell keresni, amely a portugál birodalmat a régi rend hanyatlásával 1807–1808-tól érte el, amikor a királyi család udvartartásával és annak környezetével (több ezer ember, köztük iparosok, kereskedők stb.) Napóleon elől a gyarmatra menekült.

A félszigeten 1808-tól kibontakozó (Portugáliában 1811-ig, Spanyolországban 1814-ig tartó) napóleoni háborúk (melyek során Spanyolország, Portugália és Anglia szövetségesként együtt küzd Franciaország ellen) Európán belül és kívül is következményekkel járnak.

1806–1807 – Napóleon bejelenti a kontinentális zárlatot Anglia ellen, aminek fontos nemzetközi szintű politikai és kereskedelmi következményei vannak.

1808 – Brazília megnyitja kapuit a nemzetközi kereskedelem előtt. Tovább növekszik Anglia gazdasági-kereskedelmi befolyása az egész latin-amerikai térségben. Az európai kontinentális zárlat sikertelen, részben a brazil kereskedelmi nyitás miatt.

1808 – Fordulópont a latin-amerikai függetlenedés szempontjából.¹⁸

A spanyol külpolitikában fontos következményei lesznek annak, hogy 1808-ban,

¹⁸ José Antonio Sánchez ROMÁN: „A spanyol történetírás a latin-amerikai államok függetlenné válásá-

a Madridhoz közeli Aranjuezben népi felkelés robban ki az első miniszter, Godoy ellen. Fény derül IV. Károly király fia, a későbbi VII. Ferdinánd összeesküvésére, amely apja leváltására irányul. Mindez arra ösztönzi Napóleont, hogy a „rendte-remtés” ürügyén megkezdje a félsziget elfoglalását célzó terveinek megvalósítását. A franciák ellen 1808 májusában kirobbant népi felkelés nemzeti függetlenségi háborúvá és társadalmi forradalomná szélesedik, miközben gyökeresen megváltoztatja Spanyolország történelmének menetét. A monarchia óceánon túli részén egyik fontos következménye lesz a latin-amerikai junták megalakulása a nemzeti király védelmében, ugyanakkor autonómia-követelésekkel. Spanyolország és Portugália hosszú évekre (1808–1814) a két nagyhatalom (Franciaország és Anglia) versengésének színhelyévé válik. A nagyhatalmak versengése az amerikai gyarmato-kért, illetve kereskedelmi előnyökért is folyik. Franciaország meg akarja szerezni a félszigetet, Anglia pedig gazdasági és kereskedelmi előnyöket akar a latin-amerikai gyarmatokon. 1809. január 14-én az angol segítség szerződés formájában is testet ölt (Tratado de Paz, Alianza y Amistad). Oroszországgal szintén barátsági szerző-dést köt Spanyolország. A szerződések azonban nem jelentik azt, hogy bármelyik aláíró nagyhatalom garantálni akarja a spanyol birodalom integritását, beleértve annak tengeren túli területeit is.

1809-1810 – Kirobbannak a függetlenségi háborúk Latin-Amerikában (elsőként Quito, Chuquisaca, Venezuela, Mexikó területén) mérsékelt angol segítségnyújtás mellett egyes térségekben.

Az autonómiát, illetve függetlenséget követelő megmozdulások majdnem egy-szerre jelentkeznek a latin-amerikai térségben a napóleoni háborúk alatt. Mindez érthető módon nyugtalanítja az anyaországokat és a térségben érdekelt európai nagyhatalmokat.

1812 – A cádizi parlament munkája eredményeként, amelyben a Latin-Ameriká-ból is érkező képviselők együtt törvénykeznek a félszigetiekkel, kiterjesztik a liberális jogokat az egész monarchiában (Latin-Amerikában is), annak érdekében, hogy megakadályozzák a spanyol gyarmatbirodalom szétesését. Felmerül a föderatív át-szervezés gondolata.

1812-től a liberális cádizi parlament törvénykezése (az inkvizíció megszüntetése, az egyházi vagyon jelentős részének kisajátítása és értékesítése stb.) miatt Spanyol-ország kapcsolata megromlik a Szentszékkal.

1812 után Spanyolország nemzetközi megítélése megváltozik. Ekkor már zaj-lanak Latin-Amerikában az autonómiáért, illetve a függetlenségért indított har-cok. Zajlanak még 1814-ig, angol segítséggel, a harcok a félszigeten is a franciák ellen. Anglia kifejezi azt a szándékát, hogy a spanyol gyarmatokon kiváltságokat szeretne kapni a kereskedelemben. A napóleoni háborúk után az európai helyzet rendezésének pillanatában Spanyolországot szinte kizárják a tárgyalásokból. 1814. februárjában a Châtilloni Kongresszuson nem vesz részt spanyol képviselő. Ettől

ról”. In Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840: A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*, Budapest, KRE – L’Harmattan, 2013, 562.

függetlenül a májusi megállapodás értelmében Spanyolország visszakapja Santo Domingo szigetországnak azt a részét, amelyet korábban át kellett engednie Napóleonnak.

Az angolokkal és az oroszokkal külön-külön kötött barátsági és együttműködési szerződésekben Spanyolországnak továbbra sem sikerül elérnie, hogy garanciát kapjon tengeren túli területeinek birtoklására, egyedül VII. Ferdinándnak a spanyol trónra való legitimitását ismerik el.

A II. és a III. intervallumban, amely átfedi a függetlenségi harcok időszakát, a nemzetközi közeg jelentősen eltér egymástól. A legfontosabb az, hogy 1814 előtt még nem létezik a nemzetközi életet, a diplomáciai tevékenységet meghatározó Szent Szövetség, amely az abszolutista monarchiákat restaurálja Európában körülbelül a '30-as évekig. A spanyol és a portugál gyarmatokon 1814 előtt a nemzetközi helyzet és a monarchia belső állapota az autonómia és a függetlenség ügyének kedvez. Ám 1815 után a konzervatív erők kerülnek az európai országok többségének az élére.

III. 1815–1836

1814–15 – A Bécsben megnyíló nemzetközi konferencia befejező akkordjaként, az európai egyensúly, a legitimitás és a kereszténység értékeinek védelmére megalakul a Szent Szövetség. „A legitimitás és az európai egyensúly azonban csak a rendezés kereteit adta, s ezeket a nagyhatalmak egytől egyig saját értelmezésük szerint akarták konkrét tartalommal megtölteni.”¹⁹ Spanyolországot mint a Napóleon-ellenes harcok résztvevőjét meghívják ugyan, de a spanyol képviselő, Pedro Gómez Labrador nem képviseli hatékonyan Spanyolország érdekeit. Végül is az ország csak 1817-ben írja alá a bécsi aktákat. Az európai visszarendeződés éveinek kezdete egybeesik VII. Ferdinánd hatalmának restaurálásával. Ez a tény elméletileg segíthetné a spanyolok hatalmának visszaállítását az akkorra már részben függetlenné váló Latin-Amerikában, ám nem ez történik. Részben éppen azért, mert a nagyhatalmak az európai rendezést a maguk céljai szerint képzelik megvalósítani és nem Spanyolország érdekei szerint: Anglia elsősorban gazdasági dominanciát akar Latin-Amerikában, és annak megfelelően irányítja diplomáciáját, hogy a térségben semmilyen más nagyhatalom (Franciaország, Oroszország, esetleg a saját terjeszkedésével és határai biztosításával foglalkozó USA) ne avatkozzon be fegyveresen. A gyorsan magára talált Franciaország nem gondol újabb háborúra, Oroszország esetleges spanyol terveit pedig Anglia diplomáciája akadályozza.

Spanyolország ebben az időszakban korábbi szövetségesei közül Portugália és Oroszország felé fordul. Érthetővé teszik ezt a magatartást a közös problémák: a több évig tartó Napóleon-ellenes harcok, valamint a latin-amerikai gyarmatok füg-

¹⁹ DIÓSZEGI István: *A hatalmi politika másfél évszázada*, História Könyvtár-sorozat, Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1997, 55.

getlenedési folyamata. Oroszországnak mint európai nagyhatalomnak a barátsága azért fontos Spanyolország számára, mert a spanyol udvarban az angol világhatalom elleni ellensúlyt látják benne. Ezekben az években Tatyiscsev, az orosz nagykövet VII. Ferdinánd király szűk tanácsadói körébe tartozik.²⁰ Ő az, aki közreműködik abban, hogy Spanyolország néhány orosz hadihajót vásároljon 1817-ben, és kiegészítve flottáját megpróbálja visszaszerezni gyarmatait. (Az elképzelés kudarcba fullad, és nem csak a rendkívül rossz állapotban megérkező hajók miatt.)

A gyarmatok függetlenségi harcait az európai hatalmak vagy aggodalommal figyelik, vagy megpróbálják kihasználni. Az Amerikai Egyesült Államok az utóbbiak közé tartozik. A spanyol-amerikai függetlenségi harcok sikerei fokozatosan megerősítik az USA pozícióját és elképzeléseit a spanyol tulajdonban lévő Florida megszerzésével kapcsolatban (1818-ban megvásárolja). Hasonló tervek merülnek fel már ebben az időben Kubával,²¹ valamint Texasszal kapcsolatban.

1817-ben a hivatalos angol politika még azon fáradozik, hogy megpróbálja az anyaország és a fellázadt (vagy már függetlenné vált) gyarmatok kapcsolatait rendezni, és közben saját kereskedelmi dominanciáját biztosítani, valamint a feltörekvő és a spanyolokat támogató Oroszországot visszaszorítani.²² Angliának azonban nem sikerül elérnie, hogy a Párizsban elkezdődött tárgyalásokat Londonban folytassák. 1818-ban Aachenben ülnek össze az európai nagyhatalmak (Nagy-Britannia, Osztrák Császárság, Poroszország, Oroszország, Franciaország), ahová végül nem hívják meg a spanyol képviselőt. VII. Ferdinánd eltökélt próbálkozásának eredményeképpen azonban tárgyalják a spanyol király kérelmét a gyarmatokra vonatkozóan. A segítség fejében a spanyolok kereskedelmi kiváltságokat kínálnának fel, továbbá – angol kérésre – amnesztiát a lázadóknak, hatékonyabb államigazgatást, amennyiben a kongresszus hadi felszerelést és katonai erőt biztosít a gyarmatokon a rend helyreállításához. Végül azonban csak közvetítő szerepük felkínálásánál maradnak, és sem pénzügyi, sem katonai segítséget nem adnak.²³ VII. Ferdinánd en-

²⁰ Rafael Sánchez MANTERO: i. m. 528.

²¹ A *Hazai és Külföldi Tudósítások* című, Pesten megjelenő lap 1818. Szent Mihály hava 19-i számában a következőképpen fogalmaz az amerikai *Patriot* c. lapot idézve: „...ha Cuba szigetét hozzá lehetne szerezni Floridához, már alig volna többet mit kívánni.” Vö. SEMSEY Viktória: „Floridától a Monroe-elig. Hírek az „Éjszaki” és a „Déli” Amerikáról a Hazai és Külföldi Tudósításokban (1818–1824)”. In Uó (szerk.): i. m. 360, 363.

²² Londonban Duque de San Carlos (José Miguel de Carvajal-Vargas y Manrique de Lara, 1771-1828) spanyol nagykövet próbálja meggyőzni az angol politikai vezetést Latin-Amerikával kapcsolatban. „Azok a forradalmi eszmék, amelyek ellen a nagyhatalmak Franciaországban harcoltak, néhány évvel később Amerikában is felütötték a fejüket” – írja egy levelében. Anglia azonban ellenzi az európai beavatkozást a spanyol király oldalán Latin-Amerikában, mert fél attól, hogy a spanyolokat támogató Oroszország hatalma megnőhet a térségben. Castlereagh egyenesen kijelenti, hogy Anglia soha nem avatkozna be a lázadókkal szemben. Agustín Barroso IGLESIAS nem publikált dolgozata hivatkozik erre az angol C. J. BARLETT *Castlereagh* c. munkája alapján. Vö. Agustín Barroso IGLESIAS: *España en la formación del sistema internacional posnapoleónica (1812–1818)*. Madrid, Universidad Complutense, 2009.

²³ Rafael Sánchez MANTERO: i. m. 528.

nek ellenére sem mond le tervéről, és hozzálát egy új expedíciós sereg felállításához a lázadások elfojtására.

1815–1822 – A Szent Szövetség nemzetközi konferenciái a konzervatív egyensúly fenntartása mellett aktivizálják diplomáciájukat. Latin-Amerikában nem avatkoznak be fegyverrel a gyarmatbirodalom fenntartása érdekében.

1820-tól az USA Angliával közös nyilatkozatot tervez azzal kapcsolatban, hogy nyomatékot adjanak a be nem avatkozás szándékának, valamint azon elvárásuknak, hogy más hatalmak se tegyék rá a kezüket a független államokra: „...a britek és az amerikaiak érdekei egybeestek a nemzetközi politika létfontosságú kérdéseit illetően, melyek közül elég az európai erőegyensúly fenntartását kiemelni”.²⁴

1820 – Forradalmi hullám indul el Európában (Spanyolország, Piemont, Nápoly, Portugália, Görögország), ami közvetve hozzájárulhat ahhoz, hogy a nemzetközi közeg támogató- és befogadókészsége megnő az új államok irányában, főleg az USA és Anglia részéről, illetve a nemzetközi liberális politikai emigráció körében.

1820–1823 – Egy katonai lázadás, a *pronunciamento* után három évig tartó liberális kormányzati időszak következik Spanyolországban. Ez nemcsak a spanyol külpolitikát módosítja, hanem az európai nagyhatalmak vele kapcsolatos elképzeléseit is megváltoztatja. Latin-Amerika legtöbb új állama ekkorra már kivívja függetlenségét. (Alsó- és Felső-Peru, Uruguay még nem függetlenek. A század végén függetlenedik Kuba és Puerto Rico.)

1822 – Veronában a nagyhatalmak döntenek arról, hogy a spanyolországi liberális kormányzatot francia katonai segítséggel verik le, ám VII. Ferdinánd hatalmának restaurálása (1823 után) már nem befolyásolja a latin-amerikai helyzetet.

1822 – Brazília és a Portugál Királyság szétválása; 1825: Portugália elismeri Brazília függetlenségét.

1823-ban az amerikai Monroe-elv kongresszusi bejelentésekor a visszarendező-dés már elképzelhetetlen a függetlenné vált Latin-Amerikában. (Kidolgozása valójában a külügyminiszter, John Quincy Adams érdeme. A „doktrína” elnevezést a század végétől kapja.) A Monroe-elv Latin-Amerikára vonatkozó részei röviden: 1. Az Egyesült Államok nem fog beavatkozni a gyarmatok belügyeibe, és nem fogad el további európai gyarmatosítást sem. 2. Az Egyesült Államok nem kíván beavatkozni az európai országok belügyeibe sem. 3. Az európai politikai rendszer kiterjesztését Amerikára az Egyesült Államok a maga szempontjából „veszélyesnek” tekintené.²⁵

1825 – Bolívia függetlenedik, de Callao városánál 1826 januárjáig tart az utolsó ostrom.

1826 – Az új helyzet nemzetközi szintű elfogadásának kifejezése lesz a Panamai Kongresszus, amelyet Simón Bolívar hív össze, bár a meghívottak közel sem jelennek meg teljes számban. (Az USA és Bolívia jelentős késéssel, Argentína, Chile és Brazília pedig egyáltalán nem küld képviselőt, míg Nagy-Britannia és Hollandia

²⁴ MAGYARICS Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2000, 45.

²⁵ MAGYARICS Tamás: i. m. 46–47.

csak megfigyelőt küld.) A kongresszus tematikájának egyik pontja a Monroe-elv kivitelezésében való megállapodás, azaz az esetleges európai beavatkozás elkerülése (Bolívar elgondolása szerint angol garanciával). A kongresszus foglalkozik továbbá a térséget illetően a nemzetközi jog elveinek lefektetésével, valamint a nemzeti határok rögzítésével az 1810-es állapotok szerint.²⁶ A Panamai Kongresszuson azonban bebizonyosodik, hogy a konföderatív Latin-Amerika bolívari elképzelése egyelőre nem lehetséges. A függetlenné vált országok saját – bár még nem végleges – nemzeti kereteik között akarnak maradni. Az ekkor még létező két nagyobb politikai egység, a Közép-amerikai Államok Szövetsége (a későbbi Guatemala, Nicaragua, Honduras, Salvador, Costa Rica) és Nagy-Kolumbia (Kolumbia, Venezuela, Ecuador) még néhány évig fennáll.

1825–1844 – Megszületnek az új latin-amerikai nemzetállamok. Többségük köztársaság; a Közép-amerikai Államok Szövetsége és Nagy-Kolumbia, a két átmeneti államszövetség 1838-ban és 1831-ben felbomlik. A Dominikai Köztársaság 1844-ben válik függetlenné.

1822-től az Egyesült Államok egymás után ismeri el az új köztársaságokat. Anglia hasonlóképpen cselekszik; megnyitja kikötőit a mexikói kereskedők számára, és rövid időn belül kereskedelmi kirendeltségeket állít fel az egész térségben. A hivatalos diplomáciai kapcsolatokat 1825-ben veszi fel az új államokkal. Hollandiának és Svédországnak szándékában áll hasonló diplomáciai lépés, de a megvalósítás még néhány évet várat magára. A legtöbb európai ország igyekszik az Amerikában kialakult új helyzet előnyeit minél hamarabb élvezni. A francia kormány csak 1828 után kezdi meg konzulok kinevezését, és Oroszország is a későn reagálók közé tartozik.

1831 – A pápai állam a *Sollicitudo Ecclesiarum* bullában tudomásul veszi a független latin-amerikai államok megszületését, amivel a kontinuitás jegyében ismét megszilárdul a katolikus egyház működése a térségben.²⁷

1836 – A spanyol Cortes utasítást ad a kormánynak, hogy vegye fel a diplomáciai kapcsolatot az új államokkal. Körülbelül a század közepéig írják alá a békéről és barátságról szóló megállapodásokat.

Visszatérve a tanulmányunk elején idézett gondolathoz, egyetértünk azzal, hogy a latin-amerikai függetlenségi háborúk döntő eseménysorozata volt a legújabb kori egyetemes történelemnek. Innentől kezdve a régió egyre nagyobb szerepet töltött be a világgazdaságban, a politikában és az egyetemes kultúrában. A világnak az a része, amely Latin-Amerika kapcsán érintett volt az eseményekben, elsősorban saját hatalmi érdekein keresztül érzékelte és kezelte az eseményeket, ám komolyabb fegyveres erővel – különféle okokból – nem akart beavatkozni.

A XVIII. század második felében, az óriási gyarmati térséget feldaraboló különálló közigazgatási egységek (alkirályságok, főkapitányságok, audienciák, intendatúrák) már megteremtették azokat a kereteket, amelyek között a markáns gazda-

²⁶ SEMSEY Viktória (szerk.): i. m. 17–18.

²⁷ SEMSEY Viktória (szerk.): i. m. 383.

sági, etnikai és kulturális jellemzőkkel bíró területeken formálódni kezdtek az új államok. Meg merjük kockáztatni a következtetést, hogy a kialakult nemzetközi és belpolitikai helyzetben a lázadóknak már nem is volt szükségük fegyveres támogatásra. Az 1808-tól jelentkező autonóm törekvések és az azokat követő függetlenedési szándékok a gyarmati társadalmak egyre szélesebb rétegeit hatották át. Közben az érdekelt Franciaország a napóleoni háborúkban meggyengült, Anglia elsősorban a kereskedelmi előnyök megszerzésére koncentrált, és a fiatal Egyesült Államok is elsősorban magával – határai kitérésével és biztosításával – volt elfoglalva. Az autonóm Latin-Amerika tehát már a XVIII. század második felétől alakulóban van, Európa pedig a napóleoni háborúk miatt, majd a Szent Szövetség falai mögött, eltérő nagyhatalmi érdekek mentén szerveződik, és végül saját érdekében elismeri, sőt egyesek diplomáciailag támogatják is a független államokat.

A XIX. század harmincas évtizedétől már nem általában Latin-Amerika történelméről, hanem az új államok nemzeti történelméről kell beszélni, sajátos problémáikkal, jellegzetességeikkel összefüggésben, nem feledkezve meg azonban a régiós és integrációs törekvésekről, amelyek már az 1830-as évektől visszatérnek a politikába, és amelyek a XX. században főleg gazdasági érdekszövetségek formájában fogalmazódnak meg.

*Contexto internacional de las guerras de independencia de América Latina
1791–1826*

El ensayo distingue tres intervalos temporales que condicionan el ambiente internacional de las guerras de independencia de América Latina. Trata principalmente la parte española de las colonias y da una información genérica del tema en cuanto a la historiografía contemporánea.

Está de acuerdo con las opiniones que dicen que las guerras de independencia en América Latina comienzan en Haití (1791), colonia francesa y acaban en Callao (Alto-Perú, en 1826). Sin embargo ya desde los años de la guerra de siete años (1756–1763) las tendencias independentistas están afectadas por las luchas político-estratégicas, diplomáticas o comerciales de los grandes poderes contemporáneos. El artículo considera que en el imperio español en la segunda mitad del siglo XVIII. ya se articulan aquellas unidades administrativas cuyos intereses optan por la independencia. Las relaciones internacionales en sus momentos podían postergar o facilitar la victoria de la independencia pero anularla definitivamente, no.

HORVÁTH EMŐKE

A Karib-térség fogalmának értelmezési kísérletei

Az utóbbi másfél évtizedben a Karib-térségből származó szerzők, elsősorban Antonio GAZTAMBIDE-GÉIGEL és Norman GIRVAN munkái alapján egyre kevésbé tekinthető magától értetődőnek a Karib-térség fogalma, melyre vonatkozóan újabb definíciós kísérletek fogalmazódtak meg.¹ A Karib-térség fogalmának megalkotásában Antonio GAZTAMBIDE az Egyesült Államok – nem tudatosan és következetesen megnyilvánuló – szerepét tekinti elsődlegesnek, amiben az Egyesült Államoknak a térség iránti növekvő érdeklődése, majd határozott terjeszkedő politikája nyilvánult meg, melynek a Monroe-elv korábbi meghirdetését követően az 1889-ben Washingtonba összehívott első Pán-amerikai Konferencia adott hangot.² A terjeszkedő politika 1898-ban indult meg erőteljesen, amikor az USA és Spanyolország fegyveres konfliktusának lezárásaként aláírt párizsi béke (1898. dec. 10.) alapján az Egyesült Államok megkapta Puerto Ricót, Kuba pedig függetlenné vált, de az USA ellenőrzése alá került. 1903-ban Panama az Egyesült Államok támogatásával szakadt el Kolumbiától, így a panamai kormánytól sikerült megszereznie a csatornaövezetet, majd 1915 és 1934 között megszállva tartotta Haitit, 1916 és 1924 között pedig a Dominikai Köztársaságot. A korszak hivatali apparátusainak feljegyzései arról tanúskodnak, hogy valóban nem létezett egy tudatosan megalkotott és alkalmazott fogalmi konstrukció, mert az észak-amerikai politikai adminisztráció nem volt konzekvens a fogalomhasználatban: még az 1950-es években is rendszeresen keveredett az iratokban Dél-Amerika és a Karib-térség megnevezése.³

¹ Antonio GAZTAMBIDE-GÉIGEL: „La invención del Caribe en el siglo XX. Las definiciones del Caribe como problema histórico y metodológico”. *Revista Mexicana de Estudios del Caribe*, 1996/1, 74–96.

Norman GIRVAN: „Reinterpretar al Caribe”. *Revista Mexicana de Estudios del Caribe*, 2000/7, 6–34.

² Antonio GAZTAMBIDE: „La invención del Caribe a partir de 1898 (Las definiciones del Caribe, revisitadas)”. *Jangwapaná*, 2007/5, 1–24, 9–10.

³ GAZTAMBIDE (2007): 10.

1. ábra. A Karib-térség térképe. forrás: © Knusser, CC BY-SA 3.0, köszönet Karl Musser térképésznek

Értelemszerűen a Karib-tenger alkotja a név viselő térség centrumát, de ez a tenger nem mindig viselte ezt a nevet. Amerika első részletes leírása Juan López de Velasco kozmográfustól származik, aki az Indiákat bemutató *Geografía y descripción universal de las Indias* című, 1571 és 1574 között készült földrajzi művében tengerünket még a *Golfo de Tierra Firme* néven szerepeltette. A *Tierra Firme* elnevezés alatt a mai Kolumbia és Venezuela térségét értették, és ennek a térségnek az öbleként határozta meg a leírás a Karib-tengert. A következő évszázadban mint az Északi-tenger része jelenik meg a térképek egy részén, az angolok azonban már a XVII. században elkezdték használni a Karib-szigetek és a Karib-tenger kifejezéseket, míg a spanyol és francia térképek megmaradtak a „Mar de las Antillas”, „Mer des Antilles” megnevezés mellett, amely a XIX. századra fokozatosan a „Mar Caribe” megjelölésnek adta át a helyét.⁴

Napjainkban legalább négy megközelítést különíthetünk el a fogalom interpretációját tekintve. Az egyik, egyben legrégebbi definíció az *inzuláris* területekre, vagyis a szigetek láncolatára helyezi a hangsúlyt, mely szigetfüzérnek a Floridai-félszigettől egészen Venezuela partvidékéig húzódnak. Ebbe a keretbe integrálódnak a *Bahamáék*,⁵ a *Bermudák*,⁶ a *Nagy-Antillák* (Kuba, Jamaica, Hispaniola és Puerto Rico

⁴ GAZTAMBIDE (1996): 78–80.

⁵ A Bahama-szigetek Floridától délkeletre, az Atlanti-óceánban füzérvszerűen elszórtan helyezkednek el. 690 korallsziget és 2387 korallszirt alkotja az 1300 km hosszan elhúzódó területet. Jelentősebb szigetek: Abaco, Acklins, Andros, Berry Islands, Bimini, Cat Island, Crooked Island és Long Cay, Eleuthera, Exuma, Grand Bahama, Harbour Island, Inagua, Long Island, Mayaguana, New Providence, Ragged Island, Rum Cay, San Salvador, Spanish Wells.

⁶ *Bermuda* megnevezés alatt az Atlanti-óceánban elterülő, 150 szigetből és 200 korallzátonyból álló szigetcsoportot értjük.

1. táblázat. Nagy-Antillák (forrás: ECLAC *Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean*, 2012)

ORSZÁG	TERÜLET KM ²	LAKOSSÁG SZÁMA	NYELV	FAJI MEGOSZTOTSÁG	VALLÁSOK
Kuba	110 860	11 291 000	spanyol	mulatt (51%), fehér (37%), fekete (11%), kínai (1%)	római katolikus (85%), santeria
Dominikai Köztársaság	48 730	10 291 000	spanyol	mulatt (73%), fehér (16,9 %) fekete (11%)	római katolikus (95%)
Haiti	27 750	10 261 000	francia és kreol	fe fekete (95%), mulatt (5%)	római katolikus (80%), protestáns (16%), vudu
Jamaica	10 991	2 771 000	angol	fe fekete (91%)	protestáns (61%), római katolikus (4%)
Puerto Rico	9 104	3 742 000	spanyol, angol	fe fehér (81%), fekete (8%)	római katolikus (85%), protestáns és egyéb (15%)

2. táblázat. Kis-Antillák (önálló államok) (forrás: ECLAC *Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean*, 2012)

ORSZÁG	TERÜLET KM ²	LAKOSSÁG SZÁMA	NYELV	FAJI MEGOSZTOTSÁG	VALLÁSOK
Antigua és Barbuda	443	91 000	angol	fe fekete (94%), mulatt (4%), angol, portugál	anglikán (86%), római katolikus (10%)
Barbados	431	275 000	angol	fe fekete (90%) mulatt (6%) fehér (4%)	protestáns (67%) római katolikus (4%)
Dominikai Közösség	754	68 000	angol	fe fekete (90%) mulatt és kreol (6%) indián (1,5%)	római katolikus (77%) protestáns (15%)
Grenada	344	106 000	angol	fe fekete (82%) mulatt (13%) indián (4%)	római katolikus (53%) anglikán (14%) protestáns (33%)
Saint Kitts és Nevis	261	54 000	angol	fe fekete (86%) mulatt (11%)	anglikán (36%) metodista (32%) római katolikus (11%)
Saint Lucia	616	180 000	angol	fe fekete (90%) mulatt (6%) kelet-indiai (3%) fehér (1%)	római katolikus (90%) protestáns (7%) anglikán (3%)
Saint Vincent és a Grenadine-szigetek	389	109 000	angol	fe fekete (66%), mulatt (19%), kelet-indiai (6%) karibi indián (2%)	anglikán (47%), metodista (28%), római katolikus (13%)
Trinidad és Tobago	5128	1 355 000	angol	fe fekete (39%), kelet-indiai (40%), mulatt (18%)	római katolikus (29%), anglikán (11%), hindu (24%), mohamedán (6%)

– utóbbi az USA teljes önkormányzattal rendelkező társult állama) – lásd az 1. táblázatot; és a *Kis-Antillák*, melyek két nagyobb egységre, a *Szél felőli szigetekre* (Windward Islands), és a *Szélcsendes-szigetekre* (Leeward Islands) bonthatók (a Kis-Antillákhoz tartozó önálló államok: Antigua és Barbuda; Barbados; Dominika; Grenada; Saint Kitts és Nevis; Saint Lucia; Saint Vincent és a Grenadine-szigetek; Trinidad és Tobago) – lásd a 2. táblázatot.

A Kis-Antillák másik részét azok a szigetek képezik, amelyek politikai függésben lévő területek (lásd a 3. táblázatot). Ezek közé tartozik: Aruba (NL), Anguilla (UK), Bonaire (NL), Brit Virgin-szigetek (UK), Curaçao (NL), Guadeloupe (F), Martinique (F), Montserrat (UK), Saba (NL), Saint Barthélemy (F), Saint Martin (F), Sint Eustatius (NL), Sint Maarten (NL), Amerikai Virgin-szigetek (USA).

A Karib-szigetek megnevezés történeti szinonimái az Antillák és a Nyugat-Indiák. Ez a fogalmi konstrukció a közös történelmi és kulturális hagyományokra: a rabszolgamunkával megművelt cukorültetvények közös tapasztalatára hivatkozva a történészek értelmezései alapján tovább bővült, és a Karib-térséghez sorolják immár *Belizét*, valamint a Dél-Amerika északi részén elterülő *Guyanát* (Brit Guyana), *Suriname*-ot (korábban Holland Guyana) és *Francia Guyanát*.⁷ Ezt a tágabb, de még mindig a történeti értelmezés elsőbbségét preferáló meghatározást alkalmazza leggyakrabban a történetírás.

A harmadik megközelítés a Karib-térség *geopolitikai* fogalmára fókuszál, ebbe integrálta a szigetvilágon kívül Közép-Amerika országait (Belize, Guatemala, Honduras, El Salvador, Nicaragua, Costa Rica, Panama) is. Végül meg kell említeni a leginkább gazdasági és politikai indíttatásból fogant, de mára egyre inkább elterjedt *Nagy Karib-térség* (Gran Caribe, Greater Caribbean) vagy más néven *Karibi-medence* (Cuenca del Caribe, Caribbean Basin) megjelölést, amely magában foglalja a fenti értelmezéseken kívül Mexikónak, Kolumbiának és Venezuelának a Karib-tengerrel határos partvidékeit, illetve napjainkra ezen országok teljes területét. Az utóbb említett országok egyre inkább ráébrednek karibi voltukra – ezt a megállapítást kiválóan reprezentálja például Yusmidia Solano Suárez kolumbiai kutató véleménye, aki a Karib-térség határát egészen Brazília északi területéig tolta ki.⁸ Gyakorlatilag az egész Karib-tengert körülölelő szigetvilágot és partvidéket, valamint a mögöttes szárazföldeket bevonták a régió fogalmába, egyes kutatók pedig egészen odáig mentek el, hogy Észak-Amerika atlanti-óceáni déli partvidékét ugyancsak – elsősorban a Délre jellemző ültetvényes gazdálkodás miatt – a térség fogalmába illesztették.⁹

⁷ Lásd: Bonham C. RICHARDSON: *The Caribbean in the Wider World, 1492–1992. A Regional Geography*, New York, 1992, 6.

⁸ *Lecciones sobre El Gran Caribe*, Bogotá, Academia Diplomática de San Carlos, 2009, 80.

⁹ Florida térségbe integrálásához lásd: Ransford W. PALMER: *U.S.–Caribbean Relations. Their Impact on Peoples and Cultures*, Westport, 1998, 9. Észak-Amerika atlanti partvidékére ugyancsak kiterjeszti a Nagy Karib-térség fogalmát R. J. McNEILL: *Mosquito Empires. Ecology and War in the Greater Caribbean, 1620–1914*, Cambridge, 2010, 2. A Nagy Karib-térség fogalmát használja az UNESCO sorozatában Federico Mayor, a kötet bevezetőjében: *General History of the Caribbean*. Vol. VI. Methodology and Historiography. London–Oxford, UNESCO, 1999, VII.

3. táblázat. Kis-Antillák: nem önálló államok (forrás: ECLAC *Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean*, 2012)

ORSZÁG	TERÜLET KM ²	LAKOSSÁG SZÁMA	NYELV	FAJI MEGOSZTOTTSÁG	VALLÁSOK
1. Holland területek	1153	315 000			
Aruba	193	109 000	holland / papiamento	mulatt, fekete, fehér	római katolikus (82%), protestáns (8%), hindu, mohamedán, zsidó
Holland Antillák	960	206 000	holland / papiamento	mulatt, fekete, fehér	római katolikus (72%), adventista (4,9%), protestáns (3,5%)
2. Brit területek	1049	144 000			
Anguilla	102	16 000	angol	mulatt, fehér	anglikán (40%), metodista (33%)
Montserrat	102	6000	angol	fekete, fehér	anglikán, metodista, római katolikus (nincs pontos adat)
Brit Virgin-szigetek	153	24 000	angol	fekete (83%), fehér, indiai, ázsiai	protestáns (86%), római katolikus (10%), nem vallásos (2%), egyéb (2%)
Kajmán-szigetek	262	58 000	angol	mulatt (40%), fehér (20%), fekete (20%)	anglikán, baptista (nincs pontos adat)
Turks és Caicos-szigetek	430	40 000	angol	fekete	baptista (40%), meto- dista (16%), anglikán (16%)
3. Francia megyék	93 880	948 000			
Francia Guyana	91 000	141 000	francia	fekete és mulatt (66%), fehér (12%), indiai és kínai (12%)	római katolikus (nincs pontos adat)
Guadeloupe	1780	447 000	francia	fekete és mulatt (90%), fehér (5%), egyéb (5%)	római katolikus (95%), egyéb (5%)
Martinique	1100	360 000	francia	fekete és mulatt (66%),	római katolikus (85%), protestáns (10,5%), mohamedán (0,5%), hindu (0,5%)
4. USA területei	9456	3 850 000			
Amerikai Virgin-szigetek	352	108 000	angol (spanyol, kreol)	fekete (80%), fehér (15%), egyéb (5%)	baptista (42%), római katolikus (34%), anglikán (17%), egyéb (7%)
Puerto Rico (USA társult állama)	9104	3 742 000	spanyol, angol	fehér (82%), fekete (8%)	római katolikus (85%), protestáns és egyéb (15%)

A Nagy Karib-térség értelmezése nyomán tehát a Karib-tenger egyfajta „mare nostrum” alakjában jelenik meg. Az amerikai *Mediterraneum* gondolata azonban nem új keletű, kidolgozása visszanyúlik egészen a második világháború idejéig, 1942-ig, amikor Spykman, a Yale Egyetem nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó professzora az *America's Strategy in World Politics* című, nagy ívű és hatású könyvében kifejtette, illetve földrajzilag behatárolta a fogalmat.¹⁰ A földrajzi tényező szerepének hangsúlyozása és beemelése az észak-amerikai geopolitikai elemzésbe Spykman nevéhez kapcsolható: két hosszabb tanulmányban is foglalkozott a kérdéssel a külpolitika viszonylatában.¹¹ Konstrukciója szerint az *amerikai Mediterraneum* kifejezésbe beletartozik Mexikó, Közép-Amerika, Kolumbia, Venezuela nagy része és a szigetek sora. A Földközi-tenger medencéjéhez hasonlóan az amerikai Mediterraneum térségét is két részre, a nyugati és a keleti Mediterraneumra osztotta, az előbbihez a Mexikói-öblöt, míg az utóbbihoz a Karib-tengert sorolta, és Észak-Amerika déli partvidékét szintén az amerikai Mediterraneum fogalmába integrálta, melyet egyben a partvidék legfontosabb területének tekintett. A térség gazdasági jelentőségét csak az USA szempontjából betöltött szerepén keresztül ítélte meg, ezért mint annak legfontosabb trópusi nyersanyagot biztosító zónáját nevezte meg. Mindenekelőtt azonban kiemelendőnek tartotta az amerikai Mediterraneum stratégiai jelentőségét: 1. mert összeköttetést biztosít Észak- és Dél-Amerika között, 2. illetve a csendes-óceáni és az atlanti-óceáni területek között. Az 1914-ben befejezett Panama-csatorna pedig hatalmas lehetőségeket nyitott meg azzal, hogy jelentősen lerövidítette a csendes-óceáni és az atlanti kikötők, valamint Európa és a csendes-óceáni, továbbá Ázsia és az atlanti területek közötti távolságot. Spykman megállapítása szerint az amerikai Mediterraneumban azért is tudott olyan elemi erővel kibontakozni az Egyesült Államok szupremáciája, mert a térségében fekvő szigetek kis mérete és a közép-amerikai földrajzi viszonyok következtében kialakult kisebb politikai egységek képtelenek lettek volna ellensúlyozni azt.¹²

2. ábra. Az amerikai Mediterráneum

¹⁰ Nicholas John SPYKMAN: *America's Strategy in World Politics*, Washington, 1942, újabb kiadása Francis P. Sempa bevezetőjével New Brunswick, 2008. 46–49. Spykman művét geostratégiai szempontból elemzi: FISCHER Ferenc: „A világ hídja – a világegyetem szíve” Az amerikai Mediterraneum és a Panama-csatorna geostratégiai jelentősége az Amerikai Egyesült Államok II. világháború alatti geopolitikai irodalmában. modernkor.ti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/Letoltes/Fischer%20Ferenc/Fischer3.rtf (letöltés: 2014. jan. 18., az utolsó megtekintés: 2014.06.11.).

¹¹ Nicholas John SPYKMAN: *America's Strategy in World Politics*, New Brunswick, 2008. Francis P. Sempa bevezetője, XII.

¹² SPYKMAN, i. m. 46–49, 280–282.

Spykman koncepciójára történő részbeni rímélést láthatunk viszont egy másik, a Karib-térség értelmezése szempontjából meghatározó elméletben, amely Charles Wagley antropológus nevéhez köthető. Míg Spykman a nemzetközi kapcsolatok és a geopolitikai szempontok alapján alakította ki saját értelmezését, addig Wagley antropológiai, kultúrtörténeti megközelítésből tette ugyanezt. 1960-ban megjelent, szintén nagy visszhangot kiváltó tanulmányában Amerikát három kulturális régióra bontotta: Euro-Amerikára (Euro-America), Indo-Amerikára (Indo-America) és az Ültetvények Amerikájára (Plantation-America). Az első megnevezés alatt Észak-Amerika északi részét, valamint Dél-Amerika déli területeit (Argentína, Chile, Uruguay) értette, Euro-Amerika magába foglalja az európai telepések által benépesített települések mérsékelt éghajlatú területeit. Ezek jellemzői közé sorolta az ásványkincsek és fémek hiányát, a farmergazdaságok kialakulását és a nagyszámú európai bevándorlót, akik az őslakosság földtől történő megfosztása után telepedtek meg itt. Indo-Amerika fogalmába a Mexikótól Chiléig húzódó, a *cordillerák* vidékén élő, az őslakosság leszármazottait integráló területet sorolta, ahol a mesztic lakosságnak kiemelkedő szerep jutott, és a helyi társadalom vezető rétege is elsődlegesen a *mestizo / latino* rétegből került ki. Az Ültetvények Amerikájához Észak-Amerika déli részét, a Karib-tenger szigeteit, a brazil partvidéket, a Guyanákat és Közép-Amerika karibi partvidékét sorolta.¹³ A fentiek alapján könnyen rekonstruálható, hogy az észak-amerikai kutatók egy részénél Spykman és Wagley eltérő indíttatásból, de a földrajzi keretek tekintetében hasonló végkövetkeztetésre jutott víziója kerül felszínre a Nagy Karib-térség fogalmának mai meghatározásánál.

A szakirodalom a Karib-térség közös jellemzőit a gyarmatosítás, a cukorültetvények és a fekete rabszolgamunka hármásában ragadja meg. Vitathatatlan, hogy a rabszolgaság eltörléséig, melynek két szélső időpontja – Haitiban a legkorábbi (1794) és Kubában a legkésőbbi (1886) – a régióhoz kötődik (Brazíliában pedig egészen 1888-ig fennmaradt), az Afrikából behurcolt munkaerő határozta meg az ültetvényes gazdálkodás működését, ami a legintenzívebb formában a cukornádültetvények kialakítását és elterjedését jelentette a térségben.¹⁴ A spanyolok a felfedezéseket követően a XV. századtól a XVII. század közepéig uralták a Karib-térséget, amely leginkább stratégiai elhelyezkedése miatt került figyelmük előterébe. A korai időkben egyrészt a spanyol terjeszkedés háttérként, másrészt a gyarmatosítás kiépülése során a Mexikóból és a Dél-Amerikából árukat, elsősorban nemesfémeket szállító hajók átrakó- és pihenőhelyeként funkcionált, majd később a cukor-, és dohánykereskedelemben töltött be kiemelkedő szerepet. Bár a spanyolok hozták magukkal a cukornádat – Kolumbusz második útja során került át Amerikába –, ők vezették be az ültetvényes gazdálkodást és kezdtek el afrikai rabszolgákat dol-

¹³ Charles WAGLEY: "Plantation-America: A Culture Sphere". In Vera Rubin (ed.): *Social and Cultural Pluralism in the Caribbean*, New York, Annals of the New York Academy of Sciences, 1960, 3–13.

¹⁴ A témát folyamatában tekinti át JULIO DE RIVEREND BRUSONE: „Afroamerika”. In Scholz László (szerk.): *Ariel és Kalibán. A latin-amerikai esszé klasszikusai*, Budapest, 1984, 427–442. Fontos mű e témáról: Herbert S. KLEIN: *The Atlantic Slave Trade*, Cambridge, 2010.

goztatni, mégsem ők tudhatták magukénak a legnagyobb hasznot mindebből.¹⁵ Az őslakosság nagy részének kipusztulását követően a Karib-térségben a spanyolok az Afrikából szállított munkaerővel pótolták a kieső indián munkásokat, és korán, valószínűleg már 1500 előtt hoztak ide rabszolgákat.¹⁶ Azért esett a választás az afrikaiakra, mert a nyugat-afrikai partvidék portugál megnyitásával legolcsóbban a fekete rabszolgákhoz lehetett hozzájutni. Kezdetben a Spanyol Korona igyekezett kézben tartani a kereskedelmet azzal, hogy szigorúan meghatározta a behozható rabszolgák számát, „beszerzésük” és alkalmazásuk helyét. Ezt a rendszert azonban a XVI. század végén már nagyobb volumenű kereskedelem váltotta fel, de még ebben az időszakban is a kincstár szabta meg, hová szállíthatnak rabszolgákat a spanyolokkal szerződéses viszonyban álló kereskedők (*asiento*-rendszer). A kijelölt terület az Antillák és Új-Spanyolország vidékét ölelte fel, a partraszállás pedig csak Cartagena és Veracruz kikötőiben volt engedélyezett. Az elmondottakból értelemszerűen következik, hogy a dél-amerikai gyarmatokra nem engedélyezték a fekete rabszolgák szállítását, ez a tilalom azonban nem állta megjelenésük útját a szubkontinensen, és leginkább a csempészet virágzását vonta maga után. A térségben zajló rabszolgakereskedelem első szakaszában a XVII. század közepéig a portugáloké volt a vezető szerep, amit a század második felétől a hollandok vettek át, akik az 1830-as évektől kezdve vettek részt egyre nagyobb arányban a kereskedelemben. A franciák szintén a XVII. század közepétől tanúsítottak érdeklődést a rabszolga-kereskedelem iránt, alapvetően az uralom alatt lévő karibi területeken.¹⁷

A karibi lakosságra vonatkozó demográfiai adatok meglehetősen bizonytalanok az 1700 és az 1900 közötti évekre vonatkozóan. Annyi elmondható, hogy 1700-ra a Karib-térség lakosságának hozzávetőlegesen háromötöde afrikai származású volt, akik csekély kivételtől eltekintve rabszolgaként érkeztek ide, és ebben a státusban is maradtak az emancipáció koráig. Megállapítható, hogy az egyes európai gyarmatokon nem azonos arányban létezett afrikai származású munkaerő.¹⁸ Az 1720-as évekig a spanyol–portugál gyarmatokra kevesebb mint a fele érkezett az afrikaiaknak, míg az észak-európaiak (angolok, hollandok, dánok, svédek) által birtokolt területekre, úgy becsülik, hogy 58%-uk.¹⁹ A franciák az 1660-as évek végén vetették meg lábukat Santo Domingo (más néven Hispaniola) szigetén, elhagyatott nyugati részét Saint Domingue néven vették uralmuk alá. A sziget a XVIII. század közepére a legnagyobb cukor előállító gyarmat lett Amerikában, az 1780-as évekre pedig az itteni cukorültetvényeseket tekintették a világ legsikeresebb cukortermelőinek. A Saint Domingue-en 1723-ban meghonosított kávé termesztésében ugyancsak vi-

¹⁵ Sidney W. MINTZ: „Enduring Substances, Trying Theories: The Caribbean Region as Oikoumene”. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, II, 1996/2, 289–311.

¹⁶ RICHARDSON: i. m. 26.

¹⁷ Ehhez lásd: Franklin W. KNIGHT (ed.): *General History of the Caribbean*. Vol. III. The slave societies of the Caribbean. UNESCO, 1997, 1–45. (továbbiakban GHC)

¹⁸ GHC, III, 45–46.

¹⁹ KLEIN: i. m. 22–23.

lágelső lett a sziget. Mindezek a sikerek elképzelhetetlenek lettek volna a rabszolgamunka nélkül, és ezt az a tény is nyomatékosítja, hogy ekkor Saint Domingue-en élt a Nyugat-Indiákon dolgozó legnagyobb létszámú fekete rabszolga közösség, hozzávetőlegesen 460 000 fő, amely a XVIII. század elején 1 millióra becsült karibi afrikaiak csaknem felét jelentette.²⁰

Mindent összevetve az afrikai eredetű rabszolgák eltérő arányának magyarázatát három dologban látom. Egyrészt abban, hogy az angolok, a franciák és az észak-európaiak (hollandok, dánok, svédok) által birtokolt területeken a nagyüzemi keretek között működő cukorültetvényeknek csaknem kizárólagos szerepe volt, ezzel szemben a spanyol szigetek esetében a dohánytermesztés legalább akkora jelentőségre tett szert, mint a cukor. A dohány termesztése azonban, ahogy ezt Fernando Ortiz kubai etnográfus remek esszéjében kimutatta, tökéletes ellentéte a cukorénak.²¹ A cukrot nagybirtokokon, üzemi keretek között, nagy létszámú fekete munkaerő alkalmazásával, majd egyre inkább gőzgépek bevonásával állították elő.²² A dohányt azonban kisbirtokokon, parasztok, kisbérlők termesztették, akik elsősorban a fehér, szabad jogállású munkaerőt képviselték. A dohány termesztése és feldolgozása során teljes mértékben hiányzott a gépesítés, a kiváló minőségű, világhírű Havanna-szivarok minden egyes fázisának készítése napjainkig is kézzel történik. Az említett módszer következtében a termelők létszáma jelentősen kisebb volt, mint a cukornádültetvényeken dolgozó rabszolgáké. A cukor és a dohány termesztése közötti számottevő eltérések kihatottak az egyes rasszok létszámának alakulására is. A másik ok abban keresendő, hogy a spanyol szigeteken a gépesítés később indult meg a cukorüzemek esetében, ebből kifolyólag a XVI-XVIII. században még nincsenek olyan hatalmas nagybirtokok, mint a XIX. század 20-as éveitől kezdve, így a korai időkben nincs szükség olyan nagy létszámú munkáskézre, mint a későbbi periódusban, vagyis a nagy létszámban érkező fekete munkaerő a spanyol szigetek esetében már a rabszolga-felszabadítás körüli, illetve utáni időkre tehető. Harmadik elemként az angol gyarmatokon tapasztalható sajátos gyakorlatot említeném. Ezeken a szigeteken a cukorültetvények tulajdonosai nem éltek a térségben, hanem Nagy-Britanniában maradtak, a gyarmatokon intézők képviselték őket, akik a legtöbb esetben egyedülálló férfiak voltak, így a fehérek jelenléte nagymértékben visszaszorult a Nyugat-Indiákon. Jól jellemzi az említett gyakorlatot Jamaica esete, ahol 1750-ben 142 000 fő élt, a lakosságot 90%-ban rabszolgák alkották, a fehérek aránya pedig mindössze 9%-ot tett ki.²³ A spanyol Antillákon merőben más volt a

²⁰ KLEIN: i. m. 33–34.

²¹ Fernando ORTIZ: „A dohány és a cukor kubai ellenpontja”. In: *Havannai karnevál. Írások a kubai kultúráról*. Budapest, 1982, 72–89.

²² B. W. HINGMAN: *Plantation Jamaica 1750–1850. Capital and Control in a Colonial Economy*. Jamaica–Barbados–Trinidad és Tobago, 2005, 2008. 2. Hingman kimutatta, hogy a térségben Jamaica volt az élenjáró a cukortermelésben, de nagyon szoros versenyben állt a francia kézen lévő St. Domingue-gal, melynek viszont fejlettebb volt az öntözőrendszere. 1790-ben Jamaica 0,18 tonna, St. Domingue 0,17 tonna cukrot állított elő egy főre vetítve.

²³ HINGMAN: i. m. 2.

helyzet. A spanyol közigazgatás, az ipar és a kereskedelem, valamint az ültetvényes gazdálkodás európai származású résztvevői megtelepedtek itt, hazájuknak érezve ezt a vidéket családjukkal együtt éltek a térségben, továbbá folyamatos – bár időről-időre változó mértékű – európai emigráció is irányult a spanyol szigetekre. Kuba esetében például 1900 után – az ország felett kibontakozó USA protektorátus eredményeként a cukorgyártásba beáramló észak-amerikai tőke hatására – nagyobb bevándorlási hullám indult meg Spanyolországból.²⁴ 1700 és 1870 között a térségbe érkezett feketék és fehérek száma a következők szerint alakult:

A behozott rabszolgák száma 1700–1870 között (becsült adatok). Forrás: GHC, 60.

spanyol Karib-térség	942 000
brit Karib-térség	1 556 000
francia Karib-térség	1 110 000
holland Karib-térség	377 000
dán Karib-térség	57 000

Etnikai megoszlás 1830-ban. Forrás: GHC, 50–53.

TERÜLET	FEHÉR	FEKETE	SZÍNES SZABAD
spanyol szigetek	532 935	359 458	278 684
angol szigetek	54 772	684 996	102 980
francia szigetek	21 643	202 940	27 858

E táblázatok alátámasztják az eddig mondottakat, vagyis azt, hogy százhetven év alatt nem ugyanakkora arányban voltak jelen a Karib-térségben a fehér gyarmatosítók képviselői és az Afrikából idehurcolt rabszolgák a spanyolok uralta, illetve az angolok és franciák birtokolta szigeteken, és ez az egyszerű demográfiai-etnikai tény a későbbiekben az egyes szigetek identitásának kérdése szempontjából számottevő eltéréseket von majd maga után.

A behurcolt afrikai népesség kultúrájának átalakulása, a későbbi akkulturációs, illetve a Fernando Ortiz által bevezetett fogalommal élve, transzkulturációs folyamat,²⁵ a vallások, a vallási szinkretizmusok, valamint az egyes fajok elfogadottságának szempontjából sem tekinthető egységesnek a térség, jelentős eltérések mutathatók ki az egyes európai gyarmatosító nagyhatalmak között. A fentiek illusztrálására csupán két példát szeretnék említeni. A spanyol és a francia Antillákon egyaránt elvárás volt – az 1685-ben hatályba lépett „Code noir” kötelezte is a fran-

²⁴ Colin CLARKE: *Religion and Ethnicity as Differentiating Factors in the Social Structure of the Caribbean*. Working Paper. Göttingen, Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity, 2013, 7.

²⁵ Fernando ORTIZ: „A „transzkulturáció” társadalmi jelensége és kubai jelentősége”. In Scholz László (szerk.): *Ariel és Kalibán. A latin-amerikai esszé klasszikusai*, Budapest, 1984, 289–296.

cia ültetvényeseket –, hogy „rabszolgákat megkereszteltessék és a római katolikus vallás szellemében „oktassák” őket”.²⁶ Ez a kötelezettség a portugálok és a spanyolok esetében a XV. század óta fennállt, hiszen a pápaság ezzel a feltétellel hagyta jóvá a területi foglalásokat. Az angol uralom alatt álló területeken azonban nem volt kötelező jellegű a rabszolgák megtérítése, hitbéli oktatásuk pedig különösen nem.²⁷ A Nyugat-Indiákon nem kívánták meg a rabszolgák templomba járását sem, az egyik korabeli feljegyzés szerzője így emlékszik vissza: „...rövid grenadai tartózkodásom alatt is láttam, hogy egy rabszolga huszonnégy korbácsütést kapott, mert vasárnap templomban látták, ahelyett, hogy dolgozni ment volna.”²⁸ Kétségtelen tény, hogy a spanyol és a francia Antillákon is rendkívül felületesnek bizonyult a krisztianizáció, valódi hitoktatásról, a kereszténység lényegének megismertetéséről több okból sem lehetett szó. Egy megbízható *lingua franca* sem lett volna képes áthidalni a fennálló intellektuális különbözőséget. A keresztény hitvilág, a fehérek által használt fogalmi konstrukció az Afrikából érkezett csoportok számára egészen más típusú gondolkodást és fogalmi keretet jelentett, sokkal inkább csak a kifejezések zuhataga, semmint a mondatok tartalmi összefüggése volt érzékelhető számukra. A paphiány következtében a vallásoktatás minősége is komoly kívánnivalót hagyott maga után, hiszen gyakran nem egyháziak, hanem a tanító, rosszabb esetben a válásban jártasabbnak vélt hívők, vagy egyszerűen az ültetvényeken „kéznél” lévő fehérek igyekeztek bevezetni a feketéket a kereszténységbe. A rabszolgatartók sem ambicionálták a valódi megtérést, nem kívántak „jó” és hithű keresztényeket faragni az afrikaiakból, ugyanis ennek elsődleges eszköze az oktatásban, az írni-olvasni tanításban lett volna keresendő, többek között azért, hogy tanulmányozhassák a Bibliát. Megelégedtek a külsődleges megtéréssel, a tömeges kereszteléssel és a felszínes hitoktatással annak jegyében, hogy a feketék erkölcsiségének vélt hiányát a megkereszteléssel és a keresztény értékek átadásával pótolják.²⁹ Abban őszintén hittek a rabszolgatartók, hogy a behurcolt afrikaiak számára is lehetséges a megváltás. Az egyes gyarmatosítók a vallás tekintetében sem jártak el azonosan, az egyes felekezetek magatartása között számottevő különbségek figyelhetők meg. A protestánsok Bibliához fűződő szoros kapcsolatában látom annak magyarázatát, hogy az oktatás az északiak által birtokolt szigeteken nagyobb hangsúlyt kapott, mint a spanyol vagy francia, azaz katolikus területeken. A dán szigeteken volt jelen a legtöbb misszionárius, itt segítették leginkább a rabszolgákat – különösen az anabaptisták és a lutheránusok – a tanulásban, az egész Karib-térségben egyedül a dánoknál mű-

²⁶ Idézi: Urs BITTERLI: „Vadak” és „civilizáltak”. *Az európai-tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete*, Budapest, 1982, 201.

²⁷ Jellemző a Jamaicán cukornádültetvényvel rendelkező Helyars család példája. Más angol családokhoz hasonlóan, ők sem Jamaicán, hanem csak Angliában kereszteltették meg a háziszolgáknak hazaküldött rabszolgáikat. Susan Dwyer AMUSSEN: *Caribbean Exchanges. Slavery and the Transformation of the English Society, 1640–1700*, Chapel Hill, 2007, 5.

²⁸ BITTERLI: i. m. 201–202.

²⁹ GHC, IV, 482–513.

ködtek iskolák a feketék számára, ahol a vallásoktatás mellett olvasni is tanították őket.³⁰ Az oktatás azonban csak igen korlátozott létszámra vonatkozott, elsősorban a 9–12 év közötti gyerekekre, és ugyancsak korlátozott idő állt rendelkezésre az ismeretek elsajátítására, esténként a munka után, valamint vasárnap délelőttönként. Mivel a dán Nyugat-Indiákon kevés rabszolga élt, a teljes karibi-térséget figyelembe véve, kivételesnek számított, ha egy rabszolga tudott olvasni, az írásismeret pedig ennél is ritkább volt. Összességében elmondható, hogy a karibi fekete népesség Afrikából áthozott hitvilága tulajdonképpen háborítatlanul fennmaradhatott, csak névleg kellett elbújnia a keresztény szentek és rítusok mögé. Ez utóbbi gyakorlatot tükrözi a *nyolc nap (ocho día)* megünneplése a fekete közösségekben: ekkor a halotti szertartások keretében Nanzira vonatkozó történetet meséltek, és saját vallási vezetőjük irányítása alatt imádkozták a rózsafüzért.³¹ A *kilenced (novená)* megtartása szintén népszerűnek számított, az imádságban eltöltött kilenc napos várakozást a katolikus hagyomány Máriának és az apostoloknak a Szentlélek eljövetelére várakozó jámborsági gyakorlatára vezeti vissza. A rabszolgák elképzelése szerint a halottak a kilencedik napot követően a Földanya méhéből születnek újjá.³² A felsorolt példák is jól jelzik, hogy a rabszolgaság idején milyen sajátos vallási szinkretizmus formálódott ki, amely a mai napig életben maradt a térségben, sőt egyes kutatók szerint a politika egyre inkább használja ezek rejtett szimbólumait.³³

Véleményem szerint összességében elmondható, hogy a Karib-térség fogalmának értelmezése az egyes európai hatalmak különböző történeti periódusokban érvényesülő, régió belüli terjeszkedésével, illetve hegemoniájával összhangban mutat szabályos változásokat. A spanyol és francia gyarmatosítók számára megszerzett területek az *Antillák*, míg az angol érdekszférába vont szigetvilág, a korábbi spanyol elnevezés részben szó szerinti átvétele alapján, a *Nyugat-Indiák* megnevezést kapta. Bár a „Nyugat-Indiák” kifejezés csaknem az „Antillák” szinonimájaként értelmezhető, és mindkettő a szigetek láncára utal, ugyanakkor földrajzilag mégsem azonos területre vonatkoznak, mivel az előbbi a Nagy-Antillákat, az utóbbi pedig a Kis-Antillák füzérét érti a fogalom alatt. A Nyugat-Indiák elnevezés bizonytalanabb értelmet hordoz, és használata néha ellentmondásokhoz vezet. Sokat vitatott kérdés például a Bahamák és a holland szigetek mibenléte, Guyanát és Belizét pedig – dél-amerikai, illetve közép-amerikai szárazföldi elhelyezkedésükkel mit sem törődve – bevonták Nyugat-India területi fogalmába, annak ellenére, hogy Nyugat-India az egész Karib-térség számára az angol nyelvű szigetvilágot szimbolizálja. Az említett két ország „befogadása” teljesen egyértelművé teszi, hogy a gyarmati hagyományok, a nyelv és

³⁰ Lásd: Neville A. T. HALL: *Slave Society in the Danish West Indies: St. Thomas, St. John & St. Croix*, Mona, Cave Hill & St. Augustine, 1992, 1994, különösen a 192–195. oldalig terjedő rész.

³¹ Nanzi az Antillákon használatos névalakja a nyugat-afrikai Anansinak, akit pók vagy ember alakjában, vagy ezek kombinációjaként ábrázolnak. Ghánából, az ashanti néptől eredeztetik legendáit.

³² Armando Lampe: *Christianity in the Caribbean: Essays on Church History*, Barbados, 2001, 139–140.

³³ Ivor L. MILLER: „Religious Symbolism in Cuban Political Performance”. *The Drama Review*, XLIV, 2000/2. 30–55.

a kultúra az, amit összekötő vagy elválasztó elemként helyeznek előtérbe a karibi országok lakói.³⁴ Hiszen Belize is az angol és skót kalózkodás földje volt a XVII. századtól kezdve, és a mai napig az egyetlen olyan állam a térségben, ahol az angol a hivatalos nyelv. Guyanát ugyan a hollandok gyarmatosították, de a XIX. században az angolokhoz került, így a mai napig szintén az angol a hivatalos nyelv az országban.

A fentiek alapján a történeti hagyományra alapozva számomra a Karib-térség fogalmát szigorúan a Kis- és a Nagy-Antillák szigetfűzérei alkotják, de sajátos belső határt lehet elkülöníteni a régió belül, amely alapvetően a spanyol nyelvű és az anglofón területek között húzódik. 1958 óta, a valaha brit uralom alatt álló Nyugat-Indiák részéről jelentkező politikai és gazdasági integrációs törekvések erőfeszítései nyomán egyfajta imaginárius Karib-térséget próbáltak felmutatni. Kezdetben a volt angol gyarmatok éppen a spanyol nyelvű szigetek számbeli fölényével szemben (terület és lakosság) igyekeztek megerősíteni magukat az integráció révén. A spanyol nyelvű területek esetében azonban nem volt szükség erre a mesterségesen szított közösségtudatra, mert mindig is – José Martí szavaival élve – a „mi Amerikánk”, azaz Latin-Amerika részének tekintették magukat, és ez az Amerika közös nyelvi-kulturális hagyományai miatt sohasem tagadta meg őket. Mára azonban megváltozott a helyzet, a globalizációra adott válaszként az integrációnak egy másik foka jelentkezett, amely arra készítette az anglofón térséget, hogy a spanyol szigetekhez közeledjen. Kuba mindmáig érzéketlen maradt saját karibisága iránt, de újabban gazdasági érdekektől vezéreltetve elkezdte lassan felfedezni önnön karibi jegyeit.

Abstract

Defining the Caribbean

In the past fifteen years researchers have reinterpreted the notion of the Caribbean, and this paper focuses on the analyses of the transformation. The oldest concept related to the topic concentrated on the chain of islands from Florida to Venezuela. The historical synonyms of the Caribbean islands were Antilles and West Indies. The common features of the region, the sugar plantations cultivated by forced labour of the slaves, were extended to Belize, Guiana (British Guiana) and Suriname (Dutch Guiana), although their territory belonged to the Mainland of Central America and South America.

The third interpretation concentrates on the geopolitical approach and includes, besides the historical definition the countries, the mainland of Central America (Guatemala, Honduras, El Salvador, Nicaragua, Costa Rica, Panama). The political and economical urge of the last century transformed the concept, which has embraced a wider definition, Cuenca del Caribe or the Caribbean Basin, the most common use today relating to the chain of the islands, the countries of mainland Central America, Guiana, Suriname, Mexico, Columbia and Venezuela. Finally, the author attempts to create her own interpretation.

³⁴ Ehhez lásd RICHARDSON: i. m. 6.

IZASKUN ÁLVAREZ CUARTERO

Yucatán: raza y control social*

El historiador y político conservador Lucas Alamán criticó en su *Historia de México* el trato dado por la Constitución de Cádiz a los indios, fundamentalmente el derecho a voto y la posibilidad de ser elegidos como alcaldes —observaciones que apuntaban a la fácil manipulación de que era objeto el indígena—, asimismo se lamentó de que el nuevo estatus constitucional les obligará a cumplir con el servicio de armas, el pago de contribuciones individuales y generales, el fin de la República de Indios o la abolición de los castigos corporales —más convenientes que los procesos judiciales ordinarios—. Para Alamán las Leyes de Indias significaron «una ventaja muy positiva» por la capacidad de protección y tutela que les había otorgado durante tres siglos, muy al contrario de lo que se barruntaba con los acontecimientos revolucionarios metropolitanos que les terminaron por conceder la libertad y la ciudadanía¹. Los criollos pro hispanistas como Alemán intuyeron que

* El presente estudio se ha realizado en el marco de los proyectos de investigación I+D *Hispanoamérica y Brasil en tiempos de las independencias: subalternos y excluidos entre los grupos realistas* (HAR2009-0926) financiado por el Ministerio de Ciencia e Innovación y por el proyecto titulado *Marcadores del tiempo: continuidades y discontinuidades en las sociedades antillanas, siglos XIX y XX* (HAR2012-37455-CO3-01) financiado por el Plan General de I+D+I. Ministerio de Ciencia e Innovación.

¹ «Si el objeto de todas las leyes ha de ser mejorar la condición de los individuos, con ninguna se logró menos este fin que con la constitución de 1812, especialmente respecto a los indios, que tanto se afectaba compadecer. En cambio del vano derecho que se les concedió, de ir a presentar a una mesa electoral un papel que se les daba escrito con los nombres de personas que ellos generalmente no conocían, ni sabían el objeto con que aquello se hacía, quedaron privados de todas las ventajas muy positivas que les procuraban las leyes especiales de Indias; obligóseles al servicio militar de que estaban exentos; si se les libró del tributo, parte del cual se invertía en el pago de sus defensores y en la manutención de su hospital, se les sujetó al pago de las contribuciones generales y particulares; se les admitió en los ayuntamientos de los pueblos, nombrando uno que otro para hacer parte de estas corporaciones, pero se les privó del régimen peculiar de sus parcialidades y Repúblicas, y sus cajas de comunidad, exhaustas ya por los fondos tomados de ellas para gastos de la guerra, quedaron extinguidas refundiéndose en los mal administrados fondos de propios; se mandó que no se les diesen azotes por castigo, como lo hacían sus justicias y los curas como pena correccional, pero se les sometió a la secuela interminable de las formas de los procesos de la jurisdicción ordinaria, mucho más gravosa para ellos» en Alamán, Lucas, *Las cortes de Cádiz y la tercera campaña de Morelos*. Es el cuarto volumen de su *Historia de Méjico desde los primeros movimientos que prepararon su independencia en el año de 1808 hasta la época presente*. México, 1849-1852, la totalidad de la obra puede consultarse en <http://www.antorcha.net/index/biblioteca.html>.

Cádiz era el primer paso para la pérdida definitiva del control sobre la población indígena, elemento fundamental para el sostenimiento de la economía rural novohispana. La crisis de la monarquía hispánica y la posterior independencia del territorio convirtieron al “indio súbdito” en ciudadano de la naciente Federación. Lamentablemente los arquitectos de la nueva república olvidaron que el indio era ante todo indio, y que soportaba una pesada carga simbólica e histórica. La torpeza política y la ausencia de miras, tan habituales en las políticas de la otredad, no sólo en México sino también en el resto del continente convirtieron de la noche a la mañana al indio en un problema.

Lejos de buscar soluciones revolucionarias que lo integraran en este nuevo diseño de civilización y progreso que perfilaban para el México independiente, el liberalismo arremetió contra uno de los pilares básicos de las comunidades indígenas, la tierra comunal. Como apunta Carlos Montemayor «el siglo XIX fue uno de los periodos más intensos de socavamiento de la base territorial indígena. El liberalismo mexicano destruyó más comunidades en un siglo que cuantas destruyó la Colonia a lo largo de trescientos años»². Las resistencias indígenas al hostigamiento de lhelyesen: los nuevos poderes terminó por convencer a los gobiernos de todos los rincones de la república de que el indígena era una rémora para alcanzar el desarrollo y la modernidad. Este será el punto de partida para el comienzo de otro ciclo de control y marginación social. La Constitución de Cádiz lejos de traer la libertad se convirtió en la oportunidad perdida, esa «locura sublime», pasó como una sombra para los pueblos indígenas americanos³. Tal vez las paternalistas palabras de Lucas Alamán puedan interpretarse como una premonición, pero sin lugar a dudas sirvieron como una calculada justificación para mantener la idea de un indio bárbaro e ignorante, que rehuía cualquier tipo de contacto con los responsables de su servidumbre, lo que «hacía de los indios una nación enteramente separada: ellos consideraban como extranjeros a todo lo que no era ellos mismos, y como no obstante sus privilegios eran vejados por todas las demás clases, a todas las miraban con igual odio y desconfianza»⁴. Este tipo de discurso se sucedió a lo largo de los siglos XIX y XX y sirvió a las élites para justificar su comportamiento excluyente y mantener a los indígenas bajo una estrecha subordinación, todo ello rodeado de un halo de absoluta hipocresía.

² Montemayor, Carlos, *Los pueblos indios de México. Evolución histórica de su concepto y realidad social*. México, Debolsillo, 2008, pág. 67.

³ Breña, Roberto, *El imperio de las circunstancias. Las independencias hispanoamericanas y la revolución liberal española*. México-Madrid, El Colegio de México-Marcial Pons, 2012.

⁴ Capítulo primero de *Prolegómenos de la Independencia mexicana* de Lucas Alamán. Es el primer volumen de su *Historia de México desde los primeros movimientos que prepararon su independencia en el año de 1808 hasta la época presente*. México, 1849-1852, la totalidad de la obra puede consultarse en <http://www.antorcha.net/index/biblioteca.html>.

Yucatán: el lejano sureste

La situación en Yucatán no distaba mucho de la descrita anteriormente⁵; el régimen impuesto por los conquistadores obligó a la helyesen: población originaria a un sistema compulsivo de trabajo que descansaba en el servicio personal, la tributación por encomienda y los repartimientos⁶. Sobre los indígenas y sus familias recayeron todos los trabajos de construcción de obras públicas, desde las murallas, los caminos hasta la edificación de conventos e iglesias. Las cargas laborales no sólo fueron una imposición de las jerarquías civiles sino también de las religiosas. La orden regular de los franciscanos impuso las limosnas y obvenciones permitidas por la jurisdicción eclesiástica, a lo que se añadió toda una serie de tareas como el servicio doméstico, la recogida de algodón, maíz y todas aquellas labores necesarias para subsistir en una región especialmente ingrata donde las sequías, hambrunas y epidemias fueron frecuentes desde el período prehispánico⁷. Los escasos atractivos que ofrecía Yucatán, con la ausencia de minas y una tierra cuya fertilidad era dudosa, pronto se difundió entre las huestes españolas que recibían informaciones poco alentadoras para animar la colonización del territorio. A finales del siglo XVI el gobernador, Diego de Santillana, describió negativamente las oportunidades que ofrecía Yucatán: «que es tan pobre aquella tierra que si no es de los encomenderos no hay gente de quien se haga caudal por estar los conquistadores viejos y enfermos

- ⁵ La península de Yucatán comprende actuales los estados de Campeche, Yucatán y Quintana Roo. Campeche se escindió de Yucatán en 1862 y Quintana Roo en 1902. La capitania y gobernación de Yucatán estaba constituida por toda la península y también Tabasco. Con las reformas borbónicas el capitán general pasó a ejercer las tareas de intendencia, se dividió en trece partidos o subdelegaciones: Mérida, Sierra Alta, Sierra Baja, Costa Alta, Costa Baja, Villa de Valladolid, Tizimín, Beneficios Altos, Beneficios Bajos, Salamanca, Presidio de San Felipe de Bacalar, Camino Real Alto, Camino Real Bajo, Bolonchén Cauich, Sahcabchén, Campeche, Presidio de Nuestra Señora del Carmen y la provincia de Tabasco, vid.: *La península de Yucatán en el Archivo General de la Nación*. Estudio introductorio de Adela Pinet Plasencia. San Cristóbal de las Casas, Centro de Investigaciones Humanísticas de Mesoamérica y el Estado de Chiapas, 1998, pág. 62.
- ⁶ Sobre este tema consultar los trabajos de: Bracamonte y Sosa, Pedro, *Amos y sirvientes: las haciendas de Yucatán, 1789-1860*. Mérida, Universidad Autónoma de Yucatán, 1993 y también del mismo autor *La memoria enclaustrada. Historia indígena de Yucatán, 1750-1815*. México, Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social [en adelante CIESAS], 1994; Machuca, Laura, *Los hacendados de Yucatán, 1785-1847*. México-Mérida, CIESAS-Instituto de Cultura de Yucatán, 2011; Patch, Robert W., *Maya and Spaniard in Yucatan, 1648-1812*. Stanford, Stanford University Press, 1993; Restall, Matthew, *The Maya World: Yucatec Culture and Society, 1550-1850*. Stanford, Stanford University Press, 1997; Solís Robleda, Gabriela, *Bajo el signo de la compulsión: el trabajo forzoso indígena en el sistema colonial yucateco, 1540-1730*. México, Miguel Ángel Porrúa, 2003 y *Entre la tierra y el cielo: religión y sociedad en los pueblos mayas del Yucatán colonial*. México, Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social-Instituto de Cultura de Yucatán-Miguel Ángel Porrúa, 2005.
- ⁷ Campos Goenaga, María Isabel, «Sobre tempestades con remolino». *Relaciones* 129 (México, 2012) págs. 125-160; Gill, Richardson B., *Las grandes sequías mayas: agua, vida y muerte*. México, Fondo de Cultura Económica [en adelante FCE], 2008 y Peniche Moreno, Paola, *Tiempos aciagos. Las calamidades y el cambio social del siglo XVIII entre los mayas de Yucatán*. México, CIESAS-Miguel Ángel Porrúa, 2010.

[...] porque para 250 españoles hay más de 80.000 indios que son tan enemigos de novedades y especialmente de la doctrina que de buena gana acudirían a quien no les compeliere a ella»⁸.

La llegada de los españoles supuso la inmediata resistencia de los mayas a la organización impuesta por la Corona, la política de concentración poblacional y el oneroso trabajo que exigía el pago del tributo desencadenó las sublevaciones y las huidas a la región más oriental del territorio. Por otro lado el proceso evangelizador les sometió a una insidiosa persecución para lograr que se bautizaran y abandonaran las prácticas idolátricas⁹.

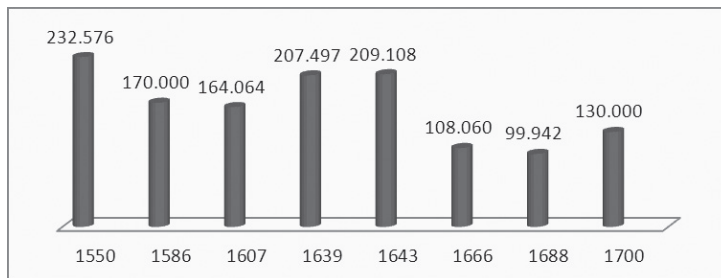
A pesar de las dificultades de la conquista y colonización, la terquedad de los gobernadores consiguió mantener la administración ayudados por el trabajo indígena. La composición poblacional de la península tenía como grupos principales a blancos, indios y negros que ocupaban rigurosamente espacios estancos difícilmente permeables¹⁰. Las ciudades de Mérida, Valladolid y Campeche junto con el fuerte y prisión de Bacalar en la región más oriental eran los principales focos de actividad política y económica. Para 1700 el total de la población indígena en el medio rural alcanzaba un total de 130.000 personas y para 1772 aumentó hasta 175.000. Según el censo de Lucas de Gálvez para 1789, incluyendo la intendencia a Tabasco, el número de indios llegó a 264.995 de un total de 364.621 habitantes de los cuales 54.465 eran españoles y mestizos, es decir un 15% de la población total. Para 1845, dos años antes del estallido de la Guerra de Castas la península contaba con 500.000 habitantes¹¹.

⁸ *Carta y extracto de otra del gobernador de Yucatán, Diego de Santillana, sobre el estado de aquella provincia y auxilio que necesitaba* (1572) en AGI, Patronato, leg. 184, R. 55.

⁹ *Procesos contra indios idólatras. Mérida de Yucatán. Requerimiento hecho a la Audiencia Eclesiástica de Mérida de Yucatán, sobre que entregaron ciertos procesos que formaron unos religiosos franciscanos contra unos indios idólatras* (1564) en Archivo General de Indias [en adelante AGI], Patronato, leg. 231, N.4, R.13. Véase también el expediente sobre los *Autos formados a instancia del defensor de indios Juan de Sanabria, sobre la reducción de los indios que había en las montañas de las provincias de Yucatán* (1603) en AGI, Patronato, leg. 231, N. 4, R. 16.

¹⁰ Vid.: Restall, Matthew, *The Black Middle: Africans, Mayas, and Spaniards in Colonial Yucatan*. Stanford, Stanford University Press, 2009.

¹¹ «De las quinientas cuatro mil personas que había en la Península en 1845, tal vez unas ciento veinte mil perecieron o emigraron por la guerra. Pero hay que decir que dicha cifra es muy dudosa, porque, como señalan tanto Rodríguez Losa como Cook y Borah, no había una metodología ni recursos para levantar un censo de población exacto. Para Rodríguez Losa el último censo de población, confiable, de aquel Yucatán, data del año 1854, poco después que estallara la Guerra de Castas en 1847, y reporta una población de 256.381 habitantes, pero no incluía a los mayas rebeldes, unos ochenta mil aproximadamente. En cambio para Cook y Borah, en 1868-1869 las poblaciones combinadas de los estados de Yucatán y Campeche hacían una suma de aproximadamente trescientos sesenta y tres mil habitantes» en Baños Ramírez, Othón, «Población y territorio en la Península de Yucatán». *Revista Imaginales* 4 (Sonora, 2006) págs. 125-148, pág. 130; Bracamonte y Sosa, Pedro, *La memoria enclaustrada...*, *op. cit.*; Farriss, Nancy M., *La sociedad maya bajo el dominio colonial*. Madrid, Alianza Editorial, 1992; García Bernal, Manuela Cristina, *Población y Encomienda en Yucatán bajo los Austrias*. Sevilla, Escuela de Estudios Hispano-Americanos, 1978; *La península de Yucatán en el Archivo General de la*

Población indígena durante los siglos XVI y XVII [Gráfico de elaboración propia a partir de los datos proporcionados por García Bernal, *Población y Encomienda en Yucatán...*, op. cit., pág. 163].

De los indios bárbaros

«Los indios son la mejor gente que en visto, muy simples, más que se puede decir, obedientes, quitados de vicios, no comían carne humana»¹², con estas palabras describía el primer obispo de Yucatán, el franciscano fray Francisco de Toral, a los mayas yucatecos. Esta defensa de la bonhomía de los indígenas distaba mucho de las informaciones proporcionadas por los doctrineros que insistían en su ferocidad y en la necesidad de extirpar las idolatrías. Las noticias que nos proporciona fray Diego de Landa en la *Relación de las Cosas del Yucatán*, ilustran las condiciones en las que se produjo la evangelización. Durante los primeros años de la conquista, los religiosos se quejaban de las continuas borracheras, de los sacrificios animales y de «sangre humana», de las plegarias a sus deidades quemando incienso y «por estar derramados por los montes». La dureza con la que se detuvieron estos comportamientos se tradujo en la apertura de procesos inquisitoriales con autos de fe, indios trasquilados, cadalsos encorazados, ensambenitados, cepo y azotes. Ante la violenta crueldad de la represión muchos indígenas huyeron y otros «engañados por el demonio, se ahorcaron»¹³. No obstante es necesario indicar que fueron muchos los franciscanos que optaron por defender a los naturales, en aquellos casos donde se produjeron abusos con los servicios personales y con la avaricia de los encomenderos¹⁴. Durante el siglo XVI y XVII fueron varias las quejas y las denuncias

.....
Nación..., op. cit., págs. 87-94; Quezada, Sergio, *Los pies de la República: los mayas peninsulares, 1550-1750*. México, CIESAS, 1997; Rodríguez Losa, Salvador, «Población y Guerra de Castas» en *Memorias de la Primera Semana de la Historia de Yucatán, 25 de febrero de 1978-3 de marzo de 1978*. Mérida, Universidad de Yucatán, 1979, págs. 149-164.

¹² *Carta a SM de fray Francisco de Toral informando a SM de los excesos cometidos por los frailes franciscanos en aquella diócesis, habiéndose hecho inquisidores apostólicos, cuyo excesos se acreditan por una probanza recibida en Campeche, que acompaña* (1564-1565) en AGI, Patronato, leg. 184, R.52, fol. 1.

¹³ Cfr. Landa, Diego de, *Relación de las cosas de Yucatán*. Edición a cargo de Ángel María Garibay K. México, Porrúa, 1978.

¹⁴ Cfr. García Bernal, Manuela Cristina, «Los franciscanos y la defensa del indio yucateco». *Temas americanistas*, 1 (Sevilla, 1982) págs. 8-11.

Aa, Pieter van der, *De Land-Togt Door Ferdinand Cortes Gedaan uyt Mexico na Las Ybueras*. Leiden, 1707

por corrupción que llegaron a Sevilla, siempre referidas a los enfrentamientos por el trato dado a los naturales, pero que bien pudo ser una lucha soterrada, mantenida en los pasillos del Consejo de Indias, por el control de la población originaria. Ambos poderes, el espiritual y el civil, entraron en colisión al entorpecerse en sus objetivos, para los primeros el óptimo desarrollo de la evangelización y para los segundos el sostenimiento de la maquinaria de producción. Uno de los casos más significativos de corrupción de los primeros años de la colonia fue el del defensor de indios Francisco Palomino, que destapó una serie de intereses cruzados entre encomenderos, religiosos y comerciantes con el propósito final de robar dinero a los indios¹⁵.

Los controles por parte de la Corona no fueron suficientes para vigilar la inmensidad americana. Las inspecciones de los visitadores y los juicios de residencia fueron los mecanismos más habituales para examinar y aperebir las arbitrariedades cometidas por las autoridades coloniales, pero resultaron del todo insuficientes para atender el gran número de solicitudes que llegaban a la capital a la metrópoli. En 1583 la Audiencia de México nombró a Diego García de Palacio, visitador de Yucatán con el fin de inspeccionar e informar sobre la situación de la provincia después del nefasto gobierno de Guillén de las Casas. Es significativo el relato del principal del pueblo de Pencuyut, Juan Ku, declarando a instancias del visitador,

¹⁵ Cfr. Cunill, Caroline, «Negocios y justicia: Francisco Palomino, defensor de los naturales de Yucatán, 1569-1586». *Temas americanistas* 20 (Sevilla, 2008) págs. 1-26.

sobre los abusos de su encomendera Ana de Campos y del trato dado a quien no cumpliera con los requisitos del repartimiento por géneros:

«cuando se tarda en enviar el tributo de las mantas a su encomendera y no son las mantas delgadas, le manda a este testigo y a los principales que las azote a las que se tardaren y no hilaren delgado, y que si el hilo no fuere delgados que se lo corte con las tijeras e hilen otros, y que este testigo no lo ha hecho más de haber amenazado a las dichas indias diciendo lo que su ama manda y con ello tiene algún miedo y cuando mucho ha hecho dar a lagunas dos o tres azotes por perezosas»¹⁶

Los atropellos a los derechos de los mayas se sucedieron hasta el fin de la colonia, no obstante de que hubiese un continuado amparo por parte de los defensores de indios. Igualmente los caciques y vecinos de los pueblos hacían valer sus derechos y elevaban quejas por los cauces legales habituales y en lengua maya. Tal es el caso del expediente cursado por el subdelegado del pueblo de Izamal ante la queja de los naturales por la construcción de una iglesia que les impedía trabajar en sus campos:

«Para cuatro años a esta parte que comenzó la fábrica hemos estado bajo de nuestra pobreza y miseria ya quemando cal, ya metiendo *sabcab* y piedra con nuestros hijos [...] por lo que no tenemos hora para buscar dinero con que pagar nuestras cargas como son nuestras limosnas y tributos, ni de buscar forma de mantenernos con nuestras mujeres e hijos como también de hacer un poco de milpas, especialmente que las milpas presentes no se han logrado por haberle crecido las yerbas particularmente el *zoxkab* y otros bejucos, lo que cada año nos da Dios suficientes lluvias pero con los tequios continuos de día y de noche y con los mandamientos de desyerbar que hay en este pueblo no acertamos a cultivarlos»¹⁷.

El decreto de 9 de noviembre de 1812 en el que «quedaban eximidos los indios de todo servicio personal a cualesquiera corporaciones o funcionarios públicos, o curas párrocos»¹⁸ no se cumplió en muchos parajes de Yucatán como fue el caso

¹⁶ *Visita de Diego García de Palacio a Yucatán, 1583*. Edición a cargo de Inés Ortiz Yam y Sergio Quezada. México, Universidad Nacional Autónoma de México, 2009, págs. 58-59.

¹⁷ *Petición de las autoridades y vecinos para que se suspenda la fábrica de la iglesia por su mucha pobreza y necesidad que tienen de dedicarse a sus labranzas* (Baca, 24 julio 1790) en Archivo General del Estado de Yucatán [en adelante AGEY], fondo colonial, ayuntamientos, caja 1, vol. 1, exp. 3. La solicitud fue firmada el 15 de julio de 1790 por el cacique, justicias, regidores y escribanos del patronato de Nuestra Señora la Virgen María de la Concepción, don Juan Noh que era el cacique, don Clemente Cox, don Ventura Iza que eran los alcaldes, por don Nicolás Hoil, don Juan de la Cruz Chim, don Nicolás Itzá y Nicolás Poot que eran los regidores y por Simón Canché que era el escribano. Se escribió en maya y en el expediente se adjunta la traducción. El *sabcab* es tierra blanca caliza habitual en Yucatán, el *tequio* es una palabra de origen náhuatl que significa trabajo comunal.

¹⁸ «Decreto CCVII, de 9 de noviembre de 1812. Abolición de las mitas. Otras medidas a favor de

del pueblo de Tinum que interpuso una denuncia contra su cura doctrinero Juan Pablo Carrillo porque les obligaba: «con gran fuerza que nuestros hijos entreguen los huevos de cada jueves y a nosotros dar semaneros a todos los vecinos siendo una cosa muy contraria a lo que su merced tiene mandado»¹⁹. La ley fruto del espíritu liberal de las cortes gaditanas estuvo en vigor hasta el 4 de mayo de 1814, fecha de la derogación de la Constitución pero como podemos observar su cumplimiento fue del todo irregular.

*Izaskun Álvarez Cuartero: Yucatán: Faj és társadalmi kontroll
Rövidlet²⁰ (Vassányi Miklós összefoglalása)*

A salamancai történész professzorasszony írása elsősorban a yucatáni maya indiánok kora újkori és újkori történelmével foglalkozik. Jogtörténeti tény, hogy Mexikó 1812-es cádizi alkotmánya egyenjogú állampolgárokká tette az indiánokat. Egyes szerzők szerint azonban az őslakosok számára előnyösebbek voltak a 16. századi Leyes de Indias („az Indiákra vonatkozó törvények”), mivel az új, liberális alkotmány felszámolta az indián lét gazdasági alapját: a közösségi földtulajdont. Miután a bennszülött közösségek Mexikó-szerte ellenállást fejtettek ki a cádizi alkotmánnyal szemben, az új kormányok e közösségeket a modern társadalmi fejlődés akadályainak kezdték látni. E problémák Yucatán területén fokozottan jelentkeztek, mert e régió földje nem termékeny, és mert itt különösen kegyetlen volt a bódító hatalom berendezkedése. Ezért már az ún. Kasztok háborúja (1847) előtt is menekülni kezdett az őslakosság. Az 1812-es alaptörvény így végül is nem tudott valóságos társadalmi reformot elérni, és csak 1814-ig maradt életben.

.....
los indios» en Colección de los decretos y órdenes que han expedido las Cortes Generales y Extraordinarias desde 24 de mayo de 1812 hasta 24 de febrero de 1813 (tomo III) [puede consultarse en <http://www.cervantesvirtual.com/>]

¹⁹ «Representación del cacique, regidores y justicias del pueblo de Tinum por diferencias por unas contribuciones con el cura doctrinero fray Pablo Carrillo (19 mayo 1813)» en AGEY, fondo colonial, varios, caja 32, vol. I, exp. 16.

²⁰ A szerkesztőség ezúton mond köszönetet Vassányi Miklósnak az összefoglalóért.

BÁNKI ÉVA

„Elevenünkbe vág ez a múltba merülés” – A társadalomleírás esztétikuma: Gilberto Freyre, a szociográfus

Az egyik legjelentősebb brazil társadalomtudós, Gilberto de Mello Freyre (Recife, 1900 – Recife, 1987) szinte mindent elért, amit társadalomtudós az amerikai földrészen elérhetett: politikus lett, számos külföldi egyetem díszdoktora, számos alapítvány elnöke, amolyan számtalan díjjal elismert „nemzeti intézmény”. II. Erzsébet életében lovaggá avatta, halála után számtalan szobrot kapott, több közterület, intézmény vette fel a nevét, ráadásul róla nevezték el szülővárosa, Recife repülőterét. Ez a kitüntetés- és elismerés-áradat még Latin-Amerikában is szokatlan. De Freyre nem is csupán – politikusok által kitüntetett, kevesek által olvasott és értett – „díszdoktor” volt, eszméi nemcsak az antropológia, a történelemtudomány és a szociológia tudományos fejlődését határozták meg,¹ hanem a XX. századi brazil identitást és az egész kontinensen a *democracia racial* felfogását is.

Ezt a lélegzetelállító hatást Freyre egyetlen világsikerű ifjúkori művével, a tudományos és irodalmi műként is értékelt, esszének és szaktudományos munkának is tekintett *Udvarház és szolgaszállással* (1933) érte el, amelyben a portugál gyarmatosítást a patriarchális gazdasági rendszer és a brazil családi élet oldaláról mutatja be. Ezt az ifjúkori sikert az amúgy hosszú életű és tudományosan és művészileg egyaránt termékeny Freyre semmilyen későbbi művével nem tudta megismételni. Ebben a cikkben most annak próbálunk utánajárni, hogy Gilberto Freyre milyen eszközökkel próbálta meg kitágítani a tudományos antropológia és a történetírás határait, mely újításai azok, amelyek azóta beépültek a tudomány eszköztárába, és melyek azok, amelyek a Freyre-mű utánozhatatlan, egyedülálló sajátosságaihoz tartoznak; de legfőképpen arra keressük a választ, hogy ez az identitás-teremtő alkotás mennyiben tekinthető ma szépprózának és tudományos műnek.

A mű fogadtatása számos, a kelet-európai eszmetörténészek számára is tanulmányos kérdést vet fel. A történelmi nézőpontváltás igénye, a „brazil történelem a brazilok szemével”, a „gyarmatosítás a gyarmatosítottak szemüvegén át” azóta már a latin-amerikai posztkolonialista irodalmat is teljes mértékben átítató törekvése

¹ Peter BURKE: „Gilberto Freyre e a nova história”. *Tempo Social*, IX., 1997/2., 1–12.; Joaquim FALCÃO – Rosa Maria BARBOZA DE ARAÚJO (orgs.): *O Imperador das Ideias: Gilberto Freyre em Questão*, Rio de Janeiro, UniverCidade, 2001; Elide RUGAI BASTOS: *Gilberto Freyre e o Pensamento Hispânico: entre Dom Quixote e Alonso El Bueno*, São Paulo, EDUSC, 2003; Maria Lúcia PALLARES – Peter BURKE: *Gilberto Freyre: Um Vitoriano nos Trópicos*, São Paulo, UNESP, 2005.

egyáltalán nem egyedülálló írói és tudományos program a század harmincas éveiben. Hasonló nézőpontváltásra való igény, a tudományos és művészi „hitelesség” kérdésének átértelmezése – mégpedig leggyakrabban a szépirodalom és a társadalomtudomány jegyeit ötvöző esszékben – megfigyelhető a kelet-közép-európai parasztság ábrázolásánál, a mi térségünk népi íróinál is. Ennek a tanulmánynak nem célja a kétféle ábrázolásmód, a kétféle társadalomszemlélet alapos összevetése, mindössze szeretnénk rámutatni néhány alapvető párhuzamra és ellentétre.

Gilberto Freyre nem tekinthető az önerejéből érvényesülő „népi értelmiségi” tipikus képviselőjének. A brazil földbirtokos családból származó, fiatalon szépirodalmi művekkel is kísérletező Freyre 1922-ben védte meg *Social Life in Brazil in the Middle of the 19th Century* című szakdolgozatát a Columbia Egyetemen (Kalifornia). Az *Udvarház és szolgaszállás* alapjául szolgáló tudományos mű még ebben az évben meg is jelent.²

Az Európát tíz év alatt beutazó, közben rövid ideig kormányhivatalt is vállaló és a kutatómunkát mindvégig folytató szerző alkotása eközben számos, az akkori pozitivistá történelemtudomány szemében „nem teljes értékű” forráscsoporttal is kiegészül. A brazil cukormalmok falai közt zajló családi élet vizsgálatába Freyre bevon családi naplókat, gyerekkorában hallott dalokat, pletykákat és ételrecepteket, szembesít egymással különböző műfajú szövegeket: regényrészleteket és átokűző versikéket, „komoly” útleírók (Thévet, Expilly, Debadie, Léry, Hans Staden, Koster, Saint-Hilaire, Rendu, Maria Graham, Tollenare és mások) munkáit és folklórszövegeket, újsághíreket. Freyre egyszerre hivatkozik a modern táplálkozástudomány, a biológia, az antropológia teoretikusaira és a régi, vidéki gyilkosságokról beszámoló, névtelen pletykafészekre – bizonyos mértékben egyenrangúvá téve így forrásait. Az Annales-iskola módszereit bizonyos mértékig megelőlegező³ társadalomtudós az életmód vizsgálatát a táplálkozás, a szexualitás, a popkultúra, sőt a nyelvészet bizonyos területeire is kiterjeszti. (Közismert, hogy Freyre – mégpedig szerintem nagyon szellemesen és meggyőzően – az igeragozás átalakulását, a személyes névmás helyére vonatkozó szabályok megváltozását a brazil portugálban is a rabszolgatartásból és a hozzá kapcsolódó patriarchális életformából vezeti le.⁴)

Sok esetben – noha természetesen nincs okunk kétségbe vonni a szerző szavait – a személyes tapasztalatokra való hivatkozás „dokumentálhatatlansága” nehezíti, hogy elfogadjuk, hogy „teljes értékű” tudományos munkát olvasunk. A klasszikus útleírás műfaji jegyei sokszor zavarba ejtően keverednek a tudományos elemzéssel.⁵

² *Hispanic American Historical Review*, volume 5. EHHEZ NEM KELLENE TÖBB ADAT?

³ Jorge VENTURA DE MORAIS – José Luiz RATTON JR.: „Gilberto Freyre e a articulação dos níveis micro e macro na sociologia”. *Revista Brasileira de Ciências Sociais*, São Paulo, 2005. scielo.br/pdf/rbsoc/v20n58/25631.pdf (ellenőrizve: 2014.02.05.)

⁴ Gilberto FREYRE: *Udvarház és szolgaszállás. A brazil család a patriarchális gazdasági rendszerben*, ford. S. TÓTH Eszter, Budapest, Gondolat Kiadó, 1985, 391.

⁵ Gilberto Freyre így bizonyítja a mohamedán vallásos elemek jelenlétét az afrikai brazil rítusokban: „Amikor afrikai szekták szertartásait és rítusait látogattam Pernambuco-ban, megfigyeltem, hogy

Ám a szerző lépten-nyomon bizonyított tudományos felkészültsége nem teszi lehetővé, hogy ezt valami bájos amatőrizmusnak tekintsük – nyilvánvaló, hogy a szerző teljesen tudatosan próbálja áthágni a tudományos megismerés határait.

A faji keveredés vizsgálatokor értelemszerűen kerül előtérbe a gasztronómia és a szexualitás. Az Annales-iskola eredményein nevelkedett olvasók persze semmi rendkívülit nem látnak a Freyrénél oly gyakori gasztronómiai leírásokban. A harmincas években viszont (egy gondosan lábjegyzetelt, a kérdés szakirodalmát is alaposan számba vevő tudományos műben!) meghökkentőek vagy éppen egzotikusak lehettek az ilyen leírások vagy hivatkozások: „Személyes véleményem: a hagyományosan portugál tejberizst sehol sem készítik olyan ízletesen, mint az utcán. Jókora bögrékben árulják a néger asszonyok, és a torkos ínyencek ebből szürcsölhetik a híg kását, még kanál sem kell hozzá. Mint ahogy a tálcán árult, afrikai módra banánlevélen tálalt áztatott tápiókának sincs párja. Csak egy kivételt ismerek, amit egy, a pernambucói Andrade Lima családból való kitűnő hölgy készít...”⁶ Nemcsak a téma lehetett szokatlan, hanem az elbeszélői hangnak a XVIII–XIX. században utazgató *literary gentleman*ekre emlékeztető frivolsága is.

Vajon ki ez az „én”, aki megszólal ebben a tudományos műben?

Kevés az a szakszerű tudományos mű, amely leírásaiban ennyi érzéki komponenst vonultatna föl. Néha játékosan, „eltérve a tárgytól”, például amikor alaposan szemügyre veszi a bahiai feketék öltözködésében és szokásaiban megmutatkozó muzulmán hatásokat. A bahiai és salvadori kereskedődinasztiák gazdasági kapcsolatainak taglalása után a szerző-elbeszélő-főhős „szeme” – bár tudományos műről van szó, lehetetlenség máshogy kifejezni magunkat – egyszer csak a Bahia utcáin fel-alá sétálgató mulatt édességáros asszonyokra téved, és így folytatja a tudományos leírást: „Némelyek közülük gazdag portugál üzletemberek szeretői voltak, akik selyemben és szaténben járaták őket. Mindenféle csecsebecsék, ékszerek és aranyláncok függtek rajtuk. Guineai füge szemmelverés ellen, a fallikus kultusz jelképei, üveg gyöngysorok, kagylógallérok, fülbe fűzött, hatalmas aranykarikák. Bahia utcáin ma is látni hosszú, afrikai stólat viselő édességáros néger asszonyokat. A sok fehér alsószoknyára élénk színekben pompázó, finom damaszt szoknya kerül. Telt, ruganyos mellük szinte kiugrik a csipkepruszlikból. Csecsebecsék, függők, karkötők csilingelnek rajtuk. Fejükön tekercsbe göngyölt kendő vagy muzulmán turbán. A lábukon topánka. Ezüsből való tengeri csillagok, arany karperecek ékesítik őket.”⁷ Mintha egy nagyon érzékletes, barokk *descriptio puellae*-t olvasnánk. A tudományos elemzések és az önfeledt, rajongó leírások ritmikus váltakozása összetéveszthetetlen zamatot kölcsönöznek a műnek.

Az *Udvarház és szolgaszállás* szövegéből számos, akár a mai Új baloldal számára is vonzó szólamot, politikai jelszót csipegethetünk ki, ahogy az is tény, hogy ez a

.....
a hívők leveszik a cipőjüket vagy a papucsukat, mielőtt a szertartáson részt vennének...” (*Udvarház és szolgaszállás*, 366.). Ezután következik a szertartás útleírásba illő, hangulatos bemutatása.

⁶ *Udvarház és szolgaszállás*, 523.

⁷ *Udvarház és szolgaszállás*, 369.

mű őszinte nyitottságával, a fajkeveredés már-már költői dicséretével hozzájárult a „fajok demokráciájának” latin-amerikai elfogadásához. Ám semmiképpen sem alkalmas arra, hogy valamiféle propaganda-szövegnek tekintsük. Az *udvarház* és *szolgaszállás* – legyen bármilyen nyitott és érzékeny a „néger” kultúráját illetően, legyen bármilyen elszánt a fajkeveredés áldásainak dicséretében – tulajdonképpen a fajnemesítés, egy valamiféle sajátosan latin-amerikai eugenetika jegyében született. Gilberto Freyre a művében még megkülönböztet „hasznos” és „kevésbé hasznos”, „értékes” és „kevésbé értékes” genetikai komponenseket. Ítéleteit természetesen befolyásolja az egyházi gyökerű, a romantika idején is roppant népszerű *indianismó*val való szembehelyezkedés, az érzelgős indiánkultusszal való leszámolás, ami többnyire a fekete rabszolgák kárára szokta volt hangsúlyozni a bennszülött indiánok erkölcsi fölényét. De így vagy úgy, maga Freyre – a század harmincas éveiben – még nem kételkedik abban, hogy az emberi fajok *nem* egyenrangúak. (Íme, egy „tudományos” okfejtés a „fekete fensőbbrendűsége”: „A néger” gazdasági fölénye Brazília bennszülötteivel szemben, amely a nagyobb gazdasági hatékonyságban jutott kifejezésre, részben talán a kiegyensúlyozottabb és gazdagabb érendjüknek tulajdonítható, minthogy az itt talált népek még nomádok voltak, nem folytattak rendszeres földművelést és állattenyésztést...”⁸)

Freyre nézetei elavultak, tudományos újításai zömét magáévá tette a XX. századi antropológia és történelemtudomány, a XVIII. és XIX. századi útikönyvek hatását árasztó, fanyar vagy épp lelkendező leírásai pedig sokakat taszítanak – akkor mi teszi hát a szerzőt a mai olvasókat is lebilincselő íróvá? A történettudomány és a regényírás között van egy kétségtelenül létező összekötő elem, a *történet*, maga a *történetmondás*, Freyre azonban nem egy központi esemény, egy államalapítás, egy nagy háború vagy egy birodalom összeomlása köré csoportosítja a történelmi tényeket.

Az eseménytelen vagy inkább „történetelen” történelem és a hozzá kapcsolódó történetírás elméleti nehézségei Freyrét már az előszóban egy igen különös fejtegetésre készítetik: „...Egy nép intim történetének a tanulmányozásában van valami prousti magábatekintés; a Goncourtok »ce roman vrai«-nek, igaz regénynek nevezték. Lúcio Costa építésznek Sabará, São João del-Rei, Ouro Preto, Mariana öreg házai és Minas hajdani udvarházai előtt állva az az érzése támadt: »Mintha az ember találkozna valakivel...« És olyan dolgokra emlékezne, amiket sohasem tudott, de valahol mindig benne voltak; tudom is én – Proust ezt biztos jobban megmagyarázta. Mind a mai napig az udvarházakban fejeződött ki legjobban a brazil jelleg, nemzeti folytonosságunk. Intim történetének során ezért elhanyagolunk minden »nagy« eseményt, amit a politikai és katonai történetírás számon tart; kirekesztjük a mindennapi élet kedvéért, mert talán nem tévedünk, ha úgy véljük, hogy a hétköznapi élet nyilatkozik meg igazán egy nép valódi lényege. Őseink magánéletét tanulmányozva lassacskán úgy érezzük, hogy önmagunkat szemléljük: ez is egy módja annak, hogy az »eltűnt idő« nyomába eredjünk. Hogy önmagunkra

⁸ *Udvarház és szolgaszállás*, 344.

ismerjünk másokban – azokban, akik előttünk éltek, akiknek az életében a miénk egyszer már megtörtént. Elevenünkbe vág ez a múltba merülés, és ez a múlt minden egyes embernek az életével módosul; az érzékenység kalandja is ez, nemcsak az archívumok kimerítő tanulmányozása...”⁹

Az „eseménytelen” történetírás – legyen bár az „nagy történetek” híján – legigazibb viszonyítási pontja maga a szépirodalom. (Nagyon jellemző eközben Freyrere, hogy egymás mellé helyezi Marcel Proustot, a Goncourt-fivérekét és Lúcio Costa „építészét”). Ámde a szerző, miközben elmerül a brazil patriarchális életforma részleteiben, mégsem szakít olyan radikálisan a „nagy elbeszélésekkel”! Mert ki is az az *én*, az az *én*, aki beszél a műben, és aki az archívumok „kimerítő tanulmányozását” mint az „érzékenység kalandját” vállalja? Számptalan művön belüli utalásból is sejthetjük, hogy a szerző-elbeszélő-főhős régi cukormalom-tulajdonos családok leszármazottja, akit gyerekkorában és utazgatásai során nyomasztottak a „buja, szifilisz, rabszolgotartó” brazilokkal kapcsolatos sztereotípiák,¹⁰ és aki a saját önbecsülését és saját „történelmét” próbálná visszaszerezni.

A főszereplő ugyan nem bolyong Pierre Bezuhov vagy Fabrizio del Dongó módjára a borogyinói vagy waterlói csatatéren, és nem számol be személyes, nagy életfordulókról, viszont megtanul közösséget vállalni saját nemzete tagjaival, és ezen keresztül önmagát is elfogadni. Az „érzékenység kalandja” különös műfaji váltásokat is eredményez: az I. fejezet a portugál gyarmatosítás szakszerű leírásával indul, míg az utolsó fejezet egy boldog családi vacsora leírásába torkollik, ahol egy vendég hölgy tiszteletére a fekete rabszolgák önfelédten éneklnek a terített asztal körül a *Séko, séko, séko, O ni-ba-rát*. Akármilyen határozottan is szakít Freyre a „nagy elbeszélésekkel”, monográfiája nem nélkülöz egyfajta célelvűséget, a klasszikus regényekre jellemző fejlődést és személyességet, így hát könnyen tekinthetjük intellektuális fejlődésregénynek. De az *én* semmilyen szerepben nem „állapodik meg”: egyszerre tanú, emlékező, „érzékeny lélek” – és mindeközben tudós is, természetesen. Ezt a bonyolult elbeszélő technikát tartom a monográfia egyik legművészebb vonásának.

Az *Udvarház és szolgaszállás* művészi sajátosságait természetesen a szakirodalom is tárgyalja.¹¹ Nagyon érdekes Gilberto Freyrenek az álláspontja, aki egy későbbi

⁹ *Udvarház és szolgaszállás*, 25.

¹⁰ Gilberto Freyre természetesen bátran számot vet ezekkel az előítéletekkel, szinte soha nem próbálkozik a múlt megszépítésével: „A patriarchális Braziliában a szifilisz mindig szabadon garázdálkodott. Kénye-kedve szerint ölt, vakított, deformált. Asszonyok vetéltek el miatta. Angyalkákat vitt az égbe. Az otthonok falain belül tenyésztett kígyó volt, és a magában hordott mérgére ügyet sem vetett senki. A mérgezett vér fekélyekben tört ki. Aztán vakarták a kiütéseket, előkerültek az orvosságos fiolák, kasugyümölcsöt szopogattak...” (*Udvarház és szolgaszállás*, 375.) Gilberto Freyre több fejezetben is alaposan körüljárja a szifilisz betegségének egész folyamatát.

¹¹ Ricardo B. ARAÚJO: *Guerra e paz: Casa grande & senzala e a obra de Gilberto Freyre nos anos 30*, Rio de Janeiro, Editora 34, 1994; Alfredo César MELO: „SAUDOSISMO e crítica social em *Casa grande & senzala*: a articulação de uma política da memória e de uma utopia”, in *Estudos Avançados*, vol. 23, São Paulo, 2009. scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-40142009000300031 (ellenőrzve: 2014.02.05.).

tanulmányában magát nem egy tudományos műben irodalmi eszközöket is használó, „jó tollú” szociológusnak tartja, hanem „escritor treinado em ciências sociais e não como sociólogo”-nak, azaz egy, a szociológia vonzásában élő szépírónak.¹²

Ezt a művészi habitust az *Udvarház és szolgaszállás* öntörvényű, művészi metaforái is igazolják. A monográfia egyik művészi csúcspontja – véleményem szerint – a legutolsó fejezetnek (*A fekete rabszolgák a brazilok szexuális és családi életében II.*) a brazil zene születéséről írott sorai. A feketék jókedvét és muzikalitását így méltatja Freyre: „A cukormalmokban és az ültetvényeken csakúgy, mint a házon belül, a négerék mindig énekeltek; énekeltek a mosókonyhában, a konyhán, miközben mosogattak, edényt törölgettek, sütöttek, kávé daráltak; a városokban pedig cukroszsákokat, zongorákat, a fehér úrfi jacarandafából készült heverőit cipelve – a feketék mindig énekelve dolgoztak: munkadalaikkal éppúgy, mint a Sangó- és ünnepi énekeikkel, bölcsődalaikkal afrikai vidámságot öntöttek a brazil életbe. Néha egy kis mélabút is, de főleg vidámságot. Hajdanában csak úgy szállították a zongorákat, hogy közben énekeltek: Itt a ioio zongorája, itt a ioia zongorája.”

Az „éneklő zongoráról” szóló rész a művészi metaforateremtés erejére is bizonyosság. A drága, Európából importált hangszert, az európai zenét, az „európaiságot”, a kifinomultságot és kultúrát jelképező zongorát önfeledten éneklő rabszolgák cipelik a hátukon. A zene születésének vagyunk a tanúi: a hangszer már akkor „énekel”, már akkor „megszólal”, amikor még a fedelét sem nyitották fel. A zene „hordozói”, a passzív és névtelen rabszolgák is énekelnek. De ugyan *miről* énekelnek? Mintha azt sugallnák, hogy ők maguk a *ioio* és *ioia* hangszerei, hogy igazi szépség és művészet csak az igazság kimondásából vagy a közös szenvedésből születhet. A dal, vagyis „Afrika” megelőzi a hangszeres zenét, a nehézkes, körülményes „Európát”, a kultúra hagyományos felfogását. Mégis a „zongora” adja az ének apropóját! Amennyiben tényleg regényként olvassuk az *Udvarház és szolgaszállást*, ezt a részt egy, magára a műre tett utalásnak is tekinthetjük. Nincs öncélú, hivalkodó művészet – a szépség a szolgálatból, az igazság kimondásából születik.

Néha egy művészi metafora mélyebb összefüggéseket képes felvillantani, mint egy hosszú, érveken alapuló tudományos okfejtés vagy publicisztika. De nem az „éneklő hangszer”, ez a hatásos, szinte spontánul a tudományos kutatásból kibomló metafora az egyetlen érdekessége a szövegrésznek. Maga a brazil-portugál szöveg is cseng-bong, rímel, árad és lüktet, ámbár a magyar fordító – aki nyilvánvalóan tudományos *szakfordítására* kapott megbízást – nem vette észre, hogy ebben a szakaszban Freyre lüktető szabadversre vált. Olvassuk csak a brazil-portugált! „Nos engenhos, tanto nas plantações como dentro da casa, nos tanques de bater roupa, nas cozinhas, lavando roupas, enxugaando prato, fazendo doce, pilando café; nas cidades, carregando sacos de açúcar, pianos, sofás de jacarandá, de ioios brancos – os negros tabalharam sempre cantando: seus cantos de trabalho, tanto quanto os

¹² Gilberto FREYRE: *Como e porque sou e não sou sociólogo*. Brasília, Universidade de Brasília, 1968. bvgf.fgf.org.br/portugues/obra/livros/texto_completo_br/como_e_porque.htm (ellenőrizve: 2014.02.05.).

de xango, os de festa, os de ninar menino pequeno, encheram de alegria africana a vida brasileira. Às vezes de um pouco de banzo: mas principalmente de alegria. Os pianos não se carregavam outrora sem que os negros cantavam: É o piano de ioio, é o piano de iaia.”¹³

Térjünk vissza kiinduló kérdésünkhöz, és vizsgáljuk meg, az *Udvarház és szolgaszállás* miben hasonlít és miben különbözik a magyar népi írók paradigmaváltónak szánt főműveitől!

Bár hasonlóan magasan kvalifikált történelemtudós nem akad a magyar népi mozgalom szépírói között, azért itt is találkozhatunk a tudományos és szépirodalmi stílus keverésének példáival. Jóllehet a szexualitás, az „öszönösség” és a népkeveredés dicsőítése tulajdonképpen egynémely magyar népi író felfogásától sem áll távol, ehhez a magyar írók nem találtak olyan alapvető, egyszerű jelszavakat és metaforákat, mint a brazilok, ám bár néhány magyar alkotás nyelvi megformáltsága vetekedhet az *Udvarház és szolgaszállás* nyelvi megoldásaival. A *Puszták népének* nyelvi megkonstruáltsága, narrációs szerkezeteinek bonyolultsága, én-fogalmának komplexitása emlékeztet az *Udvarház és szolgaszállás* művészi megoldásaira. Itt a fő különbség – véleményem szerint – nem is az alkotói eszköztárban, hanem az egyes műveket körülvevő befogadói attitűdben rejlik inkább. (Természetesen ezt az attitűdöt maguk a művek is befolyásolják.) Az *Udvarház és szolgaszállást* az egész brazil társadalom mint saját „múltjának tükrét” fogadta el, a *Puszták népe* viszont nem kínál ilyen azonosulást.

Az *Udvarház és szolgaszállás*ban „mindenki” szerepel, noha a monográfia – miképp az alcím (*A brazil család a patriarchális gazdasági rendszerben*) is sugallja – leginkább a brazil történelem egyetlen szegmensét és egyetlen korszakát öleli fel, és legfőképp csak Észak-Kelet-Brazília társadalomfejlődésére koncentrál. Minden brazil a saját történeteként olvashatja, hiszen Freyre mindig a „mi történelmünk-ről”, a „mi Brazíliánkról” beszél. A tudományos apparátussal, a lábjegyzetekkel és a sajátos szociológiai terminológiával teremt ugyan valamennyi távolságot tárgyától és közönségétől, de ezt mindig „kiigazítja”. Mert hiszen réges-rég nem igaz, amit az előszóban a „genetikai közösségről” állít: a rabszolgák és földesurak már nem szükségképpen ősei a XX. század végén élő braziloknak.

Ilyen stilisztikai-retorikai fogások nélkül aligha lehet a XX. században „nemzeti monográfiát” megalkotni. És így, a nyelv csodája révén Freyre azoknak a braziloknak is az „elevenébe vág”, akik történelmi okokból nem lehetnek se a földesurak, se a rabszolgák leszármazottjai, csak éppen az *Udvarház és szolgaszállásból* tanulják „elfogadni magukat”.

¹³ A számtalanszor megjelent mű számtalan változatban az interneten is fellelhető. Az általam használt portugál nyelvű szöveg: bvfg.fgf.org.br/portugues/obra/livros/pref_brasil/casagrande.htm (ellenőrizve: 2014.02.05.).

Abstract

“This Immersion into the Past is a Very Poignant One”

The Aesthetic Quality of Sociography – Gilberto Freyre the Sociographer

Gilberto Freyre is one of the most impressive Brazilian social scientists. His main work, The Masters and the Slaves (Casa-Grande and Senzala), was considered even in the days of its publication a literary book and a scientific product at the same time. In the 1930s Gilberto Freyre's innovations were regarded simply as a literary caprice, but since then a lot of them have been taken over by historical scholarship. The author of this article mainly deals with the peculiarities of Freyre's work which seem to be unique by this very day – with his creation of metaphors and the narrative structures. Certain questions cannot be answered even if we employ the methods of literary scholarship. Namely, how to regard and evaluate the very self established in this work. Is this self a real scientist? Can we take him to be simply an actor? Or is he really a lyrical self? The questions which the author is chiefly interested in concern the special contradictions of the work, otherwise do not disturb the reception process of The Masters and the Slaves at all. How could these contradictions contribute to the unsurpassed popularity of the work? How could they shape the ego-ideal of Brazil in the twentieth century? And how could they contribute to the spread of the idea of 'racial democracy' all over the world?

MŰHELY

VASSÁNYI MIKLÓS, FORD.

Bernardino de Sahagún OFM: Az új-spanyolországi dolgok általános története (1577; részletek)

1. Rövid filológiai bevezető: az azték vallástörténet legfontosabb forrásai

Jelen forrásközlésünk az azték vallástörténet legfontosabb forrásából, Bernardino de Sahagún OFM *Az új-spanyolországi dolgok általános története*¹ (*Historia de las cosas de la Nueva España*) c., 1577-ben megjelent művéből adja közre válogatott fejezetek fordítását. A fordítás elé rövid filológiai bevezetést kell illeszteniünk, mely Sahagún atya művét elhelyezi a XVI. századi spanyol nyelvű azték vallástörténeti forrásirodalom összefüggésében.

Közismert, hogy a központosított, magas kultúrájú azték birodalmat Hernán Cortés dönti meg Tenochtitlán 1521-es bevételével. Az azték vallástörténet legelső spanyol forrásszövegét épp a *conquistador* maga írja: ez 2. *cartája*, levele I. Károly spanyol királyhoz, aki egyben V. Károly német-római császár. Cortés részletes, érzékletes leírást ad a bennszülöttek templomairól és áldozatairól. A 2. *levél* magyarul is olvasható.²

A következő fontos szerző, Don Bernal Díaz del Castillo („El Galante,” 149?–1584) Cortés egyik kapitánya volt, a hódítás szemtanúja. Beszámolója, mely *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España* (Új-Spanyolország meghódításának igaz története) címen csak 1632-ben jelent meg, elsősorban a hódítás eseménytörténetét adja, keresetlen szavakkal, egyszerű stílusban.³

Szintén a gyarmatosítás első periódusába tartozó szerző a ferences Andrés de Olmos (1485 körül–1571), aki több mexikói indián nyelvet, köztük a náhuatlót is jól beszélte, s elsősorban a bennszülött nyelvek tudósaként, keresztény rituális szövegek fordítójaként jelentős. Számos szótár és nyelvtan szerzője, melyek túlnyomó része elveszett, de fennmaradt a náhuatl nyelvtan tárgyaló *Arte para aprender la lengua mexicana* (A mexikói nyelv nyelvtana, 1547, első kiadás: R. SIMÉON, szerk., Paris: 1875).⁴

¹ „Új-Spanyolország” nagyjából megfelel a mai Mexikónak.

² BENYHE J., ed., *Igy látták: Indián és spanyol krónikák*. Ford. Benyhe J. et al. Budapest: Európa Kiadó, 1977 (21992).

³ DON B. DÍAZ DE CASTILLO, *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España* [1632]. México: Editores Mexicanos Unidos, 2005. <antorcha.net/biblioteca_virtual/historia/bernal/indice.html>

⁴ Az első náhuatl nyelvtan spanyolul, de francia cím alatt jelent meg Párizsban: *Grammaire de la Langue Nahuatl ou Mexicaine, Composée, en 1547, par le Franciscain André de Olmos, et Publiée avec Notes, Éclaircissements, etc. par Rémi Siméon*. Paris: Imprimerie Nationale, 1875. A mű második kiadása Mexi-

A gyarmatosítás következő szakaszába tartozik Diego Durán OP atya (1537–1588), akinek több írása is fontos vallás- és társadalomtörténeti forrás. A náhuatl nyelvet is bíró, tudományos alaposággal dolgozó szerző főműve az *Historia de las Indias de Nueva España e islas de Tierra Firme* (Az új-spanyolországi Indiák és a Tierra Firme-i szigetek története, modern kiadásban körülbelül 1000 oldal), melynek színesben illusztrált, *Códice Durán* cím alatt hivatkozott kéziratát a Madridi Nemzeti Könyvtár őrzi (1570–1581; első kiadás: 1867–1880, ed. J. F. RAMIREZ, México). A három könyvre tagolódó mű első része elsősorban eseménytörténetet ad. Második része a vallástörténetileg legérdekesebb: beszámol az azték istenképzetekről és a hozzájuk fűződő rítusokról. A harmadik rész az azték kalendáriumot részletezi.⁵

Francisco Hernández orvos, Plinius-fordító (1517–1587) *Antigüedades de la Nueva España* (Új-Spanyolország régiségei, 1577 előtt) c. művének vallástörténeti szempontból fontos részei a II. könyv 9–10. fejezetei, amelyek az azték templomokról és papságról szólnak, valamint a III. könyv, mely az azték panteont és a vallási ünnepeket tárgyalja. A kiváló természettudós szerző, aki szintén jól ismerte a náhuatl nyelvet, 1571–1577-ig élt a mai Mexikó területén, s a Mexikó középső területein élő náhuatl népek kultúráját írja le.⁶

Szintén alapvető, magyarul is olvasható forrás a jezsuita Juan de Tovar (1542?–1626) *Relación del origen de los indios que habitan esta Nueva España según sus historias* c. műve (magyar címén: *Aztek krónika*, 1586 körül).⁷ Juan de Tovar atya művének második könyve, az 5 fejezetből álló *Tratado de los ritos y ceremonias y dioses que en su gentilidad usaban los indios de esta Nueva España* (Értekezés az új-spanyolországi indiánok rítusairól, ceremóniáiról és isteneiről), 40 oldalas értekezés az azték istenekről (különös tekintettel Huitzilopuchtli, Tezcatlipocára és Quetzalcoatla), kultikus szertartásokról. Művét elküldte José de Acosta atyának is, aki egyes részeket átvett belőle a Mexikót és Perut egyaránt tárgyaló nagy művébe, az *Historia natural y moral de las Indias*ba (Az Indiák természet- és néprajza, Sevilla: 1590).⁸

.....
kóban jelent meg az eredeti cím alatt: *Arte para aprender la Lengua Mexicana, Compuesto por Fr. Andrés de Olmos, Guardián del Monasterio de Sant Andrés de San Francisco de Veitlalpan en la Prouincia de la Totonacapa que es en la Nueva España. Acabose en Primero día de Henero del año mil quinientos y quarenta y siete años.* México: Imprenta de Ignacio Escalante, 1885. Olmos atya életművéről és annak nyelvtudományi értékeléséről ld. L. M. CASTAÑEDA, „Fray Andrés de Olmos: Notas críticas sobre su obra lingüística,” *Estudios de cultura náhuatl* 15 (1982), 27–35, részletes bibliográfiával. Internetes elérhetősége: <historicas.unam.mx/publicaciones/revistas/nahuatl/pdf/ecn15/228.pdf>.

⁵ <cervantesvirtual.com/FichaAutor.html?Ref=7521>; Vö. P. MÁYNEZ, „Fray Diego Durán: Testigo e intérprete de la cosmovisión indígena,” *Destiempos* 2008 (3/14), 7–14. <destiempos.com/n14/mayne.pdf>

⁶ A. H. DE LEÓN-PORTILLA, ed., Francisco Hernández de Toledo: *Antigüedades de la Nueva España*. Madrid: Historia 16, 1986. <artehistoria.jcyl.es/v2/contextos/10072.htm>

⁷ J. DE TOVAR, *Aztek krónika*. Fordította és jegyzetekkel ellátta Paulinyi Z. Budapest: Helikon Kiadó, 1986.

⁸ J. DE ACOSTA SJ, *Historia natural y moral de las Indias*. Ed. J. A. FRANCH. Las Rozas (Madrid): Dastin, év nélkül (Crónicas de America).

A León tartománybéli Bernardino de Sahagún OFM 1529-ben érkezik Mexikóba, 43.-ként az ide települő ferencesek között, és ettől kezdve haláláig itt marad. (A ferencesek Cortés egyik *cartájában* foglalt kérés nyomán mennek Mexikóba missziós céllal – V. Károly ugyanis továbbítja a *conquistador* kérését X. Leó pápának, és végül VI. Adrián pápa teljesíti azt.) Sahagún több kolostor felkeresése után végül Tlatelolcóban köt ki. A náhuatl nyelv, kultúra és vallás kiváló ismerőjévé képezi ki magát. Tudományos munkamódszeréről és művéről alant részletesen lesz szó.

Bár szorosan nem tartozik ide, mégsem tudjuk nem megemlíteni, hogy a mexikói hódítás történetének forrásokra alapozott, felejthetetlen, lebilincselő rajzát adja tudós hispanológus-italianista regényírónk, Passuth László az *Esőisten siratja Mexikót* c. regényében (1939), az azték vallás számos elemének regényes ismertetésével. Neves írónk három évtizeddel később, 1970-ben meghívást is kapott Mexikóba tudományos előadások tartására, és így személyesen is felkereshette az azték és maja kultikus helyszíneket. Egyhónapos mexikói tartózkodásának emlékét őrzi a *Találkoztam esőistenemmel* c., a szerző saját fényképeivel illusztrált kulturális útinapló, mely az egész mexikói prekolumbiánus kultúrtörténetet áttekinti, és a hétköznapi mexikói életről is sok érdekes megfigyelést tartalmaz.

2. Sahagún atya munkamódszere

Bernardino de Sahagún műve II. könyvének prologusában elmondja, hogyan írta könyvét. Erre a tartalmának igazolásához van szükség, hiszen – mint mondja – itt nincs lehetőség más szerzők műveire vagy a Szentírára hivatkozni (*a mí me han faltado todos estos fundamentos para autorizar lo que en estos doze libros tengo escripto*).⁹

A szerző szerint a prelátusa (*el padre fray Francisco Toral*) parancsolta meg, hogy a szent engedelmesség jegyében (*por sancta obediencia*) *en lengua mexicana*, tehát náhuatlul írja meg mindazt, ami hasznosnak tűnik az új-spanyolországi bennszülöttek keresztény doktrínájához, kultúrájához és a misszionáriusok (*obreros y ministros que los doctrinan*) munkájának megkönnyítéséhez. Ehhez először még Tepepulcóban készített egy spanyol nyelvű vázlatot, egyfajta analitikus-determinatív tartalomjegyzéket. Ezután Tepepulcóban összehívta az összes indián méltóságot a falu előjárójával együtt, és informátorokat kért.

A bennszülött vezetők egy idő után közölték, hogy kijelöltek 10–12 idős főembert (*principales ancianos*), akik ismerik a régi dolgokat, és tudnak válaszolni minden kérdésre (*darían razón de todo lo que les preguntase*). Ezek között volt 4 „latin” is, akik háromnyelvű emberek voltak: bírták a náhuatl, spanyol és latin nyelveket (mivel keresztény kollégiumba jártak, és korábban maga Sahagún tanította őket).

⁹ *Historia general de las cosas de Nueva España* I. Primera versión integra del texto castellano del manuscrito conocido como Códice Florentino. Introducción, paleografía, glosario y notas de A. LÓPEZ AUSTIN y J. GARCÍA QUINTANA. Madrid: Alianza Editorial, 1988. A bevezető minden idézete a következő intervallumból: 107–111.

A szerző ezekkel a főemberekkel 2 évig dolgozott a vázlatnak megfelelő sorrendben. Ők mindent lefestettek-lerajzoltak (*me las dieron por pinturas*), mert ez volt az az „írás,” amit az indiánok régebben használtak (*que aquella era la escriptura que ellos antiguamente usavan*). A „gramáticos” (a négy „latin”) ezeket értelmezte a maga nyelvén (*las declararon en su lengua*), és le is írta az értelmezést a képek aljára (*escribiendo la declaración al pie de la pintura*). Ezek az eredeti rajzok a könyv véglegesítésekor még megvoltak Sahagúnnak.

Ekkor Sahagúnt minden iratával együtt áthelyezték Tlatelolcoba. Ő itt is összehívta a főnököket, és informátorokat kért tőlük, hogy azok segítségével tovább értelmezze a képeket. Itt is kijelöltek a számára 8–10 embert, akik jól értették a saját nyelvüket és őseik dolgait. Több mint egy évig dolgoztak együtt itt a Kollégiumban 4–5 háromnyelvű „latinnal” „bezárkózva” (*encerrados*): javították, magyarázták, kiégszítették (*escrutinio o examen*) a tepepulcói képeket, és mindent letisztáztak.

Ekkor Sahagún átköltözött San Francisco de Méxicóba, ahol egymaga 3 évig javította-tisztázta az iratait, az anyagot beosztotta 12 könyvre és fejezetekre. Írt hozzá „mexikói,” azaz náhuatl nyelvtant és szótárat (*un arte de la lengua mexicana con un vocabulario en apéndiz*). Itt is közreműködtek indiánok a javításban. Végül írnokok tisztáztak le mindent.

Ekkor Sahagún arra kérte fray Francisco de Ribera rendi biztost (*comisario*), hogy 3–4 ferences barát nézze át a művet, és mondjon róla véleményt. Ez meg is történt, és az általános vélemény az volt, hogy nagyon értékes mű született; de mivel túl sokba kerül az írnokok alkalmazása, Sahagúnnak egyedül kell tovább dolgoznia. Ő azonban már elmúlt 70 éves, és kezének remegése miatt nem tudott dolgozni a szövegen. Így 5 évig nem történt előrelépés.

Ezután új rendi elöljárót választottak, Sahagún pedig írt egy spanyol összefoglalót (*Breve compendio*),¹⁰ amit elküldött Spanyolországba, ahol az India-Tanács (*Consejo de las Indias*) elnöke is átnézte, *el ilustrísimo señor don Juan de Ovando*. A rendi elöljáró, fray Rodrigo de Sequera tanulmányozásra szétosztogatta a szövegeket mexikói kolostorokba, majd néhány év múlva újra összeszedték azokat. Ekkor maga az általános elöljáró is látta őket, és utasította Sahagúnt, hogy fordítsa le spanyolra is, és írja le az egyik hasábot *en romance* (spanyolul), a másikat „mexikóiul” (náhuatlul), hogy elküldjék Spanyolországba. Így készült el a végleges, kétnyelvű, náhuatl-spanyol szöveg, amely sajátos szűkszavúsága, keresetlen, lakonikus stílusa ellenére is az azték vallástörténet páratlan forrása egy, a bennszülött nyelvet is jól értő tudós atyától. Hogy terjedelmét érzékeltessük: csupán a spanyol szöveg hossza eléri az 1200 oldalt. Mint a kézirat kialakulásának története mutatja, a mű tudományos színvonala nem csak eléri, de alapossága és filológiai szigorúsága révén talán meg is haladja a modern antropológiai módszertani követelményeket. A szerző továbbá messzemenően tartózkodik a morális ítélethozataltól, sőt, az azték hagyományok

¹⁰ SAHAGÚN, B. OFM. *Breve compendio de los ritos idolátricos de la Nueva España auctore Bernardino de Sahagún O.F.M., Pio V dicatum* [1570]. Ed. L. OLIGER OFM. Roma: ex schola typographica Pio X, év nélkül.

iránti őszinte érdeklődésről is tanúbizonyságot tesz. Az istenalakokat euhémerista módon értelmezi.

A szöveg két kódexben maradt fenn: az ún. *Códice Fiorentinó*ban (1576–77; Firenze) és a *Códice castellano de Madrid*ban (Madrid). *Editio princeps*e csak 1829–30-ban jelent meg (ed. C. M. Bustamante, Méjico: Alexandro Valdés). – Jelen kiadásunkban a vallástörténetileg legfontosabb fejezetek fordítása következik. A szöveg szögletes zárójelben tartalmazza a főbb vallási és kulturális terminusok spanyol eredetijét. A náhuatl terminusok lábjegyzeti fordítása, értelmezése a spanyol kiadás jegyzetei alapján történt.

BERNARDINO DE SAHAGÚN OFM
Az új-spanyolországi dolgok általános története
(részletek)¹¹

I. könyv: *Amely azokról az istenekről szól, melyeket imádtak e föld, azaz Új-Spanyolország lakói.*

I. fejezet: *Amely a Uitzilupuchtli nevű főistenről szól, akit imádtak és akinek áldoztak a mexikóiak.*

Ez az isten, amelyet Uitzilupuchtlinek neveznek, egy új Herkules volt, aki rendkívül erőteljes volt, nagy erővel rendelkezett, és igen harcias volt, települések nagy rombolója és népek nagy gyilkosa. A háborúban olyan volt, mint az eleven tűz, rettetes az ellenségei számára, s ezért a jelkép, amelyet hordozott, egy igen félelmetes sárkányfej volt, mely a száján keresztül tüzet hányt. Halottidéző [*nigromántico*], avagy csaló is volt, aki különböző madarak és állatok alakjára alakult át. Ezt az embert, akit – míg élt – a háborúban tanúsított ereje és ügyessége révén nagyra értékelték a mexikóiak, halála után úgy tisztelték, mint istent, és rabszolgákat ajánlottak fel [*ofrezían*] neki, feláldozva őket [*sacrificándolos*] a jelenlétében; arra törekedtek, hogy ezek a rabszolgák ajándékkal legyenek elhalmozva, s fel legyenek díszítve azokkal a díszekkel, melyeket fülvédőnek [*orejeras*] és sisaknak [vagy: ajakátfúró pálcikának, *barbotes*] használtak; ezt azért csinálták, hogy még jobban megtiszteljék az istent. Volt egy hozzá hasonló [isten] Tlaxcala környékén, akit Camaxtlének hívtak.

2. fejezet: *Amely a Páinal nevű istenről szól, akit – bár ember volt – istenként tiszteltek.*

Ez a Páinal nevezetű isten mintegy a fent említett alkaptánya volt, mivel a fent említett mint főkapitány parancsolta meg, hogy mikor kell háborút kezdeni bizonyos tartományok ellen. Emez, mint az ő helyettese, akkor szolgált, amikor hirtelen lehetőség kínálkozott arra, hogy az ellenségre rátörjenek. Akkor ugyanis arra volt szükség, hogy ez a Páinal, akinek a neve azt jelenti, hogy „könnyed,” „siető,” személyesen ugorjon elő, hogy megmozgassa az embereket avégett, hogy a lehető leggyorsabban rontsanak ki, s ütközzenek meg az ellenséggel.

Amikor meghalt, az ünnep, amelyet neki tartottak, abból állt, hogy az egyik *sátrapa* fogta ennek a Páinalnak a képét [*imagen*], amely gazdag díszítésekkel volt kirakva, mint egy istené, és igen nagy körmenetet [*procepción*] tartottak vele, és mind úgy szaladtak, ahogy csak tudtak, az is, aki vitte a képet, és azok is, akik követték.

¹¹ A fordított részek: Sahagún, *Historia general*, I. kötet, 57–62 és 107–116; valamint II. kötet, 615–619.

Ezzel jelképezték a gyorsaságot, amely sokszor szükséges az ellenséggel szembeni ellenálláshoz, mert az a védekezők tudta nélkül támad, csapdát állítva.

3. fejezet: *Amely a Tezcatlipoca nevű istenről szól, akit általánosan istennek tartottak Új-Spanyolország e bennszülöttei között; ez egy másik Jupiter.*

A Tezcatlipoca nevű istent valóságos és láthatatlan istennek tartották, aki minden helyen közlekedett, az égen, a földön és az alvilágban [vagy: pokolban, *infierno*]; és úgy tartották, hogy amikor a földön jár, akkor háborút, ellenségeskedést és széthúzást idéz elő, amiből sok kellemetlenség és nyugtalanság származott.

Azt mondták, hogy maga ez az isten buzdította fel az embereket egymás ellen, hogy háborúzzanak, és ezért *Nécoc Yáutlnak* hívták; ez azt jelenti, hogy „széthúzás hintője mindkét oldalon.” És azt mondták, hogy egyedül ő az, aki ért a világ kormányzásához [*el que entendía en el regimiento del mundo*], és hogy egyedül ő adja a sikert és a gazdagságot, s hogy egyedül ő veszi el, amikor megharagszik valakire. Gazdagságot adott, sikert, hírnevet, erősséget, uralmat s méltóságokat és megtiszteltetéseket, s akkor vette el ezeket, amikor megharagudott valakire. Ezért félték tőle és tisztelték [*reverenciavan*], mert úgy tartották, hogy az ő kezében van, hogy felemeljen és megalázzon. A tiszteletről, amelyet adtak neki, a továbbiakban lesz szó, a Második könyvben [5. fejezet: *tóxcatl* hónap, Tezcatlipoca ünnepe].

4. fejezet: *Arról az istenről szól, akit Tláloc Tlamacazquinak hívtak.*

Ez a Tláloc Tlamacazqui nevű isten volt az esők istene [*dios de las lluvias*]. Úgy tartották, hogy ő adja az esőket avégett, hogy azok öntözzék a földet, mely esők révén nő az összes növény, fa, gyümölcs és élelem. Azt is tartották, hogy ő küldi a jégesőt és a villámokat [*los relámpagos y rayos*], a víz viharait és folyók és a tenger veszélyeit.

Hogy Tláloc Tlamacazquinak hívják, az azt jelenti, hogy olyan isten, aki a földi paradicsomban [*paraíso terrenal*] lakik, és hogy az embereknek a testi élethez szükséges élelmiszereket adja. A rítusok [*servicios*], melyeket neki mutattak be, a Második könyvben található, az istenek ünnepei között [3. fejezet: *toçoztontli* hónap, Tláloc ünnepe].

5. fejezet: *Arról az istenről szól, akit Quetzalcóatlnek hívnak, a szelek istenének.*

Ezt a Quetzalcóatlot, bár ember volt, istennek tartották. És azt mondták, hogy a víz istenei [*los dioses del agua*] számára söpri az utat, és ezt azért jósolták [*adivinavan*], mert az esőzések előtt nagy szelek és porviharok [*polvos*] vannak, és erre mondták, hogy Quetzalcóatl, a szelek istene, söpri az esőistenek [*los dioses de la lluvia*] útját,

hogy jöjjenek esőzni. Az áldozatok és ceremóniák, amelyekkel ezt az istent tisztelték, a továbbiakban szerepelnek, a Második könyvben [I. és 19. fejezet].

A díszek, amelyekkel imádták [*adoravan*], a következők voltak: egy sapka [*mitra*] a fejükön, tollbokrétával, amelyet *quetzállin*ak neveznek; a sapka foltos volt, mint a tigrisbőr; az arcukat és az egész testüket feketére színezték. Egy inget viseltek, amely díszes karingre hasonlított; nem ért lejjebb, mint a derekuk. Viseltek bizonyos mozaikberakásos türkiz-fülvédőket; valamint egy aranynyakláncot, amelyről bizonyos értékes tengeri kagylók lógtak. A vállukon jelvényként lángnyelvekre hasonlító tollakat hordtak. Bizonyos térdharisnyákat viseltek a térdüktől a tigrisbőr alatt, melyekről tengeri kagylókcsüngtek le; bizonyos, feketére színezett, gyöngygyel borított szandálokat hordtak. A bal kezükben egy kerek pajzsot fogtak egy ötszögletű festménnyel, melyet a szél ékességének [*joel*] neveznek; a jobb kezükben püspökbot-szerű jogart tartottak, amely fent csavart volt, mint egy püspökbot, és ékkövekkel gazdagon ki volt rakva, de nem volt olyan hosszú, mint a bot – ahol fogták, ott úgy nézett ki, mint a kard markolata. Így nézett ki a templom főpapja [*el gran sacerdote del templo*].

6. fejezet: A főbb istennőkről szól, akiket itt, Új-Spanyolországban imádtak.

Az elsőt ezek közül az istennők közül Cioacóatlnak hívták. Azt mondták, hogy ez az istennő adta a kellemetlen dolgokat, amilyen a szegénység, a rosszkedv, a nélkülözések. Sokszor – úgy mondják – úgy jelent meg, mint egy felékesített úrnő, ahogy a palotában szokás. Azt mondták, hogy éjszaka a levegőben kiabált és bömbölt. Ezt az istennőt Cioacóatlnak hívták, ami azt jelenti, hogy „a kígyó asszonya”; s úgy is nevezték, hogy Tonantzin, ami azt jelenti: „anyánk.”

E két dolog alapján úgy tűnik, hogy ez az istennő a mi Éva anyánk, akit rászedett a kígyó; és hogy [a bennszülöttek] tudtak arról a dologról, ami Éva anyánk és a kígyó között történt.

Az ékességek, melyekben ez a nő megjelent, fehérek voltak, és a haját úgy fésülte, hogy két szarvacskája volt keresztben a homloka fölött. Azt is mondják, hogy a vállán egy bölcsőt hordozott, mint az, aki a fiát viszi benne, és letelepedett a *tiánquezen* a többi asszony között,¹² és eltűnt, otthagya a bölcsőt. Amikor a többi nő észrevette, hogy a bölcső elfeledve áll ott, megnézték, mi van benne, és egy lándzsvasszerű tűzkövet találtak benne, mellyel a feláldozottakat ölték meg; ebből megértették, hogy Cioacóatl hagyta ott.

¹² *Tiánquez*: a piac tér.

7. fejezet: Arról az istennőről szól, akit Chicomecóatl-nak hívnak – ez egy másik Ceres.

Ez a Chicomecóatl nevű istennő az élelmiszerek istennője volt, tehát mindazé, amit megesznek és megisznak. Ezt koronával a fején festették le, jobb kezében edény-nyel, bal kezében pedig kerek, nagy virágot ábrázoló pajzssal; *cueitl*¹³ és *uipillija* és szandálja mind rőt színű volt, s az arcát is vörösre színezték. Ő volt az első nő, aki kenyeret s más élelmiszereket és ételeket kezdett készíteni.

8. fejezet: Egy olyan istennőről szól, akit az istenek anyjának [*la madre de los dioses*], a föld szívének [*corazón de la tierra*] és ‘nagymamánk’-nak [*nuestra abuela*] nevezték.

Ez az istennő volt az orvosságok és orvosságos füvek [*yervas medicinales*] istennője. Az orvosok és sebészek [*cirujanos*] és érvágók [*sangradores*] imádták, valamint a bábák [*parteras*] és azok, akik füveket adnak az abortuszhoz [*para abortar*]. Ezen kívül a jósök [*adivinos*] is, akik megmondják a jó vagy rossz szerencsét, mely a születésüknek megfelelően vár a gyermekekre. Azok is imádták, akik kukoricaszemmel vetnek sorsot [*echan suertes con grano de maíz*], és akik egy levesestálban vizet nézve jósolnak [*agurean*], és akik kötélrögzítők [*cordeçuelas*] segítségével vetnek sorsot, melyeket összekötnek egymással, s amelyeket *mecatlapoubqué*-nek hívnak,¹⁴ s akik férget hajtanak a szájból és a szemekből, és kövecskéket más testrészekből, akik a *tetlacuicuilique* nevet viselik.¹⁵ Imádták azok is, akiknek a házában fürdő vagy *temaxcal* van.¹⁶ S mindnyájan elhelyezték ennek az istennőnek a képmását a fürdőkben, és *Temaxcaltecine*-nek hívták, ami azt jelenti, hogy „a fürdők nagyjának.”

A fent nevezett foglalkozások üzői minden évben ünnepet tartottak ezen istennő tiszteletére, melynek során vásároltak egy nőt, és feldíszították olyan díszekkel, melyek ezen istennőéi voltak, amint ez a szobráról készült rajzon látható.¹⁷ S ünnepének minden napján táncoltak és énekeltek neki [*areito*], és sok ajándékot adtak neki, és simogatták, hogy ne legyen szomorú a halála miatt, s ne sírjon. És finom ételeket adtak neki enni, s megvendégelték mindazzal, ami ételük csak volt, és kérték, hogy egyen csak, mint egy nagy úrnő. És ezekben a napokban harci fortélyokat mutattak be neki a kutyafalka szabadon engedésével és vidámsággal és sok harci jellel, és ajándékokat adtak a katonáknak, akik a jelenlétében küzdöttek, hogy örömet és vidámságot szerezzenek neki. Amikor pedig ütött halála órája, akkor azután, hogy megölték két másik nővel együtt, akik elkísérték a halálba, megnyúzták;

¹³ *Cueitl*: prehispán női ruhadarab: szoknya.

¹⁴ *Mecatlapoubqué*: „aki köteleket olvas”; olyan mágus, aki a sorsot egy földre dobott kötélnyaláb formájából olvasta ki.

¹⁵ *Tetlacuicuilique*: „akik tárgyakat vesznek el az emberektől”; olyan orvosok, akik azt állították, hogy a beteg testből eltávolítják a betegség kis tárgyakban materializált formáját.

¹⁶ *Temaxcal*: mexikói indián szó: alacsony ház, amelyben gőzfürdőt vesznek.

¹⁷ Mint a bevezetőben említettük, Sahagún az indián őslakók által készített rajzok alapján dolgozott.

és egy ember vagy főember magára öltötte a bőrét, és ruhaként viselte az egész községben, és ezzel sok ostobaságot műveltek.

Ezen istennő ruházata és ékességei a következők voltak: a szája és az álla egészen a nyakáig *ullival* volt kifestve, ami egyfajta fekete gumi; az arcán volt valamiféle kerek tapasz ugyanebből az anyagból; a fején egyfajta, pokrócból készült, visszahajtott és megcsomózott sapkát viselt – a csomó csücskei a hátára hullottak; ugyanebbe a csomóba bele volt tűzve egy tolldísz, melyből néhány toll lángnyelvek módjára állt ki: a fej hátsó része felé voltak felakasztva. Öltözetként egy *uipillit* viselt, melynek az alsó szélén széles és tépelt szegélye volt; a *naoája* fehér volt;¹⁸ a lábán sarut vagy szandált hordott; a bal kezén kerek pajzsot tartott kerek aranylemezzel a közepén; a jobb kezében pedig seprút fogott, ami seprésre szolgáló eszköz.

II. könyv¹⁹

I. fejezet: A nem mozgó ünnepek naptáráról, mely ünnepek közül első az, amelyik itt következik

Az év első hónapját a mexikóiak *atlcaolónak* hívták, másutt pedig *cuanitleoának*. Ez a hó február másodikán kezdődött, amikor mi a Gyertyaszentelő ünnepét tartjuk. E hó első napján egyesek szerint a *tláloc*-istenek (*los dioses tlaloques*) tiszteletére tartottak ünnepet, mert ezeket tartották az eső isteneinek (*los dioses de la pluvia*), és mások szerint az ő nővérük tiszteletére, aki a víz istennője (*la diosa del agua*), *Chalchiubtliicue*; ismét mások szerint a szelek főpapja vagy istene, *Quetzalcóatl* tiszteletére, és azt mondhatjuk, hogy mindnyájuk tiszteletére. Ez a hónap, mint a többi tizenhét is, húsz napos.

Atlcaoalo vagy *cuanitleoa*

Ebben a hónapban sok gyermeket öltek meg; sok helyen áldozták fel őket [*sacrificávanlos*] a hegyek csúcsán, kitépve a szívüket a vízistenek tiszteletére [*a honra de los dioses del agua*], hogy azok adjanak nekik vizet avagy esőt. A gyerekeket, akiket megöltek, gazdag díszekkel ékesítették fel, hogy így vigyék őket megölni, és bizonyos hordágyakban vitték őket a vállukon. A hordágyakat tollakkal díszítették és virágokkal; hangszeren játszva, énekelve és táncolva mentek előttük.

Amikor vitték a gyerekeket megölni, akkor ha azok sírtak és sok könnyet hullattak, örültek azok, akik vitték őket, mert előjelnek [*pronóstico*] vették arra nézve, hogy majd sok vizük lesz abban az évben.

¹⁸ Az *uipilli aoa* (általában többes számban: *las naoas*) a férfiak kabátjának megfelelő női felsőruházat, köpeny.

¹⁹ A II. könyv prologusa, melyet fentebb ismertettünk, Sahagún atya munkamódszeréről szól. Ezt követi egy *Al sincero lector* alcímű rész, amely rövid bevezetést nyújt a mexikói kalendáriumba. Eszerint e naptár 18 darab 20 napos hónapra osztotta fel az évet, és a maradék 5-tel nem foglalkozott.

Szintén ebben a hónapban megöltek sok foglyot ugyanezen vízistenek tiszteletére. Először késsel összeszurkálták őket, amikor verekedtek velük úgy, hogy azok oda voltak kötözve egy malomkőszerű kőhöz, és amikor már meggyengítették őket késszúrásokkal, akkor vitték őket kivenni a szívüket a templomba, amelynek neve Yopico volt.

Amikor megölték ezeket a foglyokat, akkor az uraik, akik foglyul ejtették őket, nagy dicsőségesen vonultak előttük, tollakkal feldíszítve és táncolva, mutatva az ügyességüket. Ez történt e hó minden napján; ezen az ünnepen sok más ceremónia is folyt, amelyeket részletesen tárgyalok a leírásukban.

2. fejezet

A második hónapot *tlacaxipeoaliztlinek* hívták.²⁰ E hó első napján ünnepet tartottak a *Tótec* nevű isten tiszteletére (másik néven *Xipének* hívták), melynek alkalmából sok rabszolgát és hadifoglyot megöltek és megnyúztak [*desollavan*].

Tlacaxipeoaliztli

Azoknak a hadifoglyoknak, akiket megöltek, letépték a feje tetejéről a haját, s ezt megtartották a foglyok gazdái maguk mint relikviát; mindezt a *calpuljukban*²¹ tették, a tűz előtt. Amikor a foglyok urai a rabszolgáikat a templomba [*templo*] vitték, ahol meg akarták ölni őket, akkor a hajuknál fogva vonszolták őket, és amikor felvitték őket a *cu* lépcsőin,²² a foglyok némelyike elájult [*desmayavan*], és a gazdáik a hajuknál fogva vonszolva vitték fel őket a tőkéig [*el taxón*], amelyen meg kellett halniuk. Amikor megérkeztek a tőkéhez, amely három arasz magasságú vagy valamivel nagyobb és körülbelül két arasz szélességű kő volt, akkor háttal rádobták őket, és öten lefogták őket: ketten a lábszárán, ketten a karján s egy a fejénél, és azután jött a pap [*el sacerdote*], akinek meg kellett ölnie őt, s két kézzel odavágott egy lándzsahegy alakú kovakövel [*con una piedra de pedernal*, értsd: tűzkő-késsel] a fogoly melléhez, és az így csinált ürege át betette a kezét, és kitepte a fogoly szívét [*arrancávale el corazón*], s aztán felajánlotta [*ofrecía*] a Napnak; beledobta egy csészébe [*xícara*; esetleg: kosárba].

Miután kitepték a szívüket, és vérüket vették [*echado la sangre*] egy csészébe, melyet a halott gazdája megkapott, ledobták a holttestet, úgy, hogy guruljon a *cu*

²⁰ *Tlacaxipeoaliztli*: „embernyúzás”.

²¹ A *calpul* (*calpulli*) sokjelentésű indián szó: rokonság (*fratria*), szomszédság, szakma, vallás stb. tekintetében összetartozó társadalmi csoport; az a kerület, ahol egy ilyen a csoport lakott; ilyen csoport temploma a saját kerületének területén vagy a központi ceremóniális téren. Ma Hondurasban még használt szó: „montículo que indicaba el emplazamiento de antiguos pueblos y en que suele haber reliquias arqueológicas.” Más lehetséges értelmezés: „bennszülött nép nem hivatalos gyülekezete, összejövetele” (Guatemala).

²² *Cu*: maja eredetű, a *conquista* korában használt szó: bennszülött templom, *templo indígena*.

lépcsőin. Egy kisebb téren [*placeta*] állt meg lent; onnét elvitték bizonyos öregemberek, akiket *cuacuacuiliti*-nek hívták,²³ és elvitték a maguk *calpuljába*, ahol feldarabolták és felosztották, hogy megegyék [*le repartían para comer*].

Mielőtt darabokra vágták a foglyokat, megnyúzták őket [*desollavan*], s mások magukra öltötték a bőrüket, s verekedtek bennük más fiatalemberekkel, mint a háborúban, s megragadták egymást.

A fent mondottak után ölték meg más foglyokat, úgy, hogy verekedtek velük, és úgy, hogy azok a testük közepénél meg voltak kötve egy kötéllal, mely egy malomkerékszerű kő lyukából jött ki, és annyira hosszú volt, hogy a fogoly teljesen körbe tudott menni a kő körül, és odaadták neki a fegyvereit, hogy azokkal küzdjön, és négyen támadtak rá kardokkal és pajzsokkal, és egymás után közelharcot vívtak vele [*se acuchillavan con él*], amíg le nem győzték stb.

3. fejezet

A harmadik hónapot *toçoxtontlinak* hívták;²⁴ e hó első napján ünnepelték a *Tláloc* nevű istent, aki az esők istene. Ezen az ünnepen sok gyermeket öltek meg a hegyekben; felajánlották őket áldozatul (*ofrecíanlos en sacrificio*) ennek az istennek és kísérőinek, hogy azok vizet adjanak nekik.

Toçoxtontli

Ezen az ünnepen felajánlották az év legelső virágait a *Yopico* nevű *cuban*, és mielőtt felajánlották volna, senki sem merészelt virágot szagolni. A virágfelügyelők [*los oficiales de las flores*], akiket *xochimanquének* hívnak,²⁵ ezt az ünnepet a *Coatlicue* – más néven *Coatlan To* – nevű istennőjüknek tartották.

Szintén ebben a hónapban levetkőztek [*se desnudavan*] azok, akik ama halottak bőrét hordták ruhául, akiket az előző hónapban nyúztak meg [*desollado*]. Mentek, hogy a bőröket egy barlangba [*cueva*] vessék, abban a *cuban*, melyet *Yopicónak* neveztek; felvonulásban [*con procesión*] mentek és nagy szertartásokkal; úgy büzlöttek [*bediando*], mint a döglött kutyák; és azután, hogy levették a bőröket, sok szertartással megmosakodtak. Egyes betegek fogadalmat tettek, hogy részt vesznek ebben a menetben, hogy meggyógyuljanak a betegségükből, és azt mondják, hogy egyesek meg is gyógyultak.

A foglyok gazdái teljes háznépükkel egyetemben húsz napig bűnbánatot tartottak [*haxían penitencia*], amennyiben se nem fürödtek, se a fejüket nem mosták meg mindaddig, míg viselőik a halott foglyok bőrét le nem tették a fent említett barlangban; azt mondták, hogy a foglyaik miatt tartanak bűnbánatot.

²³ *Cuacuacuiliti*: „borotvált fej(ű ember),” egyes papoknak és papnőknek adott név, akik funkciói között szerepelt az iskolatemplomokban (*templos escuelas*) való szolgálat.

²⁴ Más szerkesztők átírásában *Tozontoxtli*: „kis virrasztás / multság,” *pequeña velada*.

²⁵ *Xochimanque*: „azok, akik elhelyezik a virágokat,” olyan kézművesek, akik virágdíszeket állítottak elő.

Miután felhagytak a bűnbánattal, megfürödtek és megmosakodtak, és meghívták az összes rokonukat és barátjukat, enni adtak nekik, és sok szertartást végeztek a halott foglyok csontjaival [*buesos*].

Mindeme húsz nap során, mindaddig, míg el nem jött a következő hónap, sokat énekeltek a *cuicacali* nevű házakban;²⁶ nem táncoltak, hanem ülve énekeltek isteneik dicséretére [*a loor de sus dioses*]. Sok további szertartást is végeztek ezen az ünnepen, amelyeket a történetükben hosszasan elmesélek.

VII. könyv: *Amely az asztrológiáról és természetfilozófiáról szól, amennyire ezt az új-spanyolországi bennszülöttek megértették*

2. fejezet: *A Holdról*

Amikor a Hold újjászületik, akkor egy keskeny drótból való ívecskének tűnik; még nem világít; lassacskán növekedik. Tizenöt napos korában megtelik, keleten kel fel napnyugtakor. Nagy malomkeréknek tűnik, nagyon kereknek és nagyon színesnek; és amikor lenyugszik, akkor fehérként vagy ragyogóként áll meg; úgy tűnik, mintha egy nyúl lenne a közepében; és ha nem felhős az idő, akkor majdnem pontosan úgy ragyog, mint a Nap, mintha csak nappal lenne. És miután teljesen megtelt, lassacskán csökken, mindaddig, amíg ugyanolyanná nem válik, mint amikor nőni kezdett. Akkor azt mondják: „már meghal a Hold, már sokat alszik”; ez akkor van, amikor már hajnalban felkel. Az együttállás [*conjunción*] idején azt mondják: „Már meghalt a Hold.” A Holdban lévő nyúl története a következő: az istenek tréfálkoztak a Holddal, és az arcára helyeztek egy nyulat, és a nyúl nyoma ott maradt az arcán. Ezáltal elhomályosították az arcát véraláfutásszerűen; és ezután jött elő a Hold, hogy megvilágítsa a világot.

Azt mondják, hogy mielőtt lett volna Nap a világon, összegyűltek az istenek azon a helyen, melynek neve Teutioacan, amely Sanct Juan, Chicunauhtlan és Otumba között [van]. Azt mondták egymásnak az istenek: „Kinek a feladata lesz megvilágítani a világot?” E szavak után felelt egy isten, akinek a neve Tecuciztématl volt, és azt mondotta, hogy: „Én vállalom a világ megvilágításának feladatát.” Utána egy másik alkalommal is beszéltek, és azt mondták: „Ki más lesz még[, aki megvilágítja a világot]?” Azután egymásra néztek, és megbeszélték, ki lesz a másik, és senki más nem mert jelentkezni erre a feladatra; mindenki félt, és kimentette magát. Az istenek egyike, akire nem is gondoltak, pestises [*buboso*] volt, nem szólt, de hallotta azt, amit a többi isten mondott; és a többiek beszéltek vele, és azt mondták neki: „Légy te az, aki világít, kis bubópestises”; és ő jóakaratóan engedelmeskedett annak, amit parancsoltak neki, és így felelt: „Kegyesen elfogadom, amit parancsoltatok. Legyen így.”

És azután ők ketten elkezdtek bűnbánatot gyakorolni négy napig. És utána tü-

²⁶ *Cuicacalli*: „az ének háza,” egyfajta ének- és tánciskola.

zet gyújtottak a tűzhelyen, amely egy sziklán volt, melynek neve ma Teutexcalli. Amit a Tecuciztématl nevű isten ajánlott fel [égő áldozatként], az mind értékes volt: ágak helyett értékes tollakat ajánlott fel, melyek neve *quetzalli*; és szénalabdacsok helyett aranylabdákat ajánlott fel; és *maguey*-tövisek helyett színes korálból készült tuskéket ajánlott; s a kopálgyanta, amit felajánlott, igen jó volt. A pestises viszont, akit Nanaoatzinnak hívtak, ágak helyett hármásával összekötözött zöld szárazakat ajánlott fel, összesen kilencet; és felajánlott szénagolyókat és *maguey*-tuskéket, és a saját vérével bevérezte őket; és kopálgyanta helyett pestis-hegeket ajánlott fel. Mindkettőjük számára építettek egy-egy hegy nagyságú tornyot; ezeken a hegyeken négy éjszakát penitenciával töltöttek; ma ezeket a hegyeket *tzacuallin*ak hívják; mindkettő Sanct Juan településhez [a hely keresztény megnevezése] tartoznak, amelyet Teutioacannak [a hely indián megnevezése] neveznek. Eltelt a négy bűnbánati éjszakájuk, azután odavetették az ágakat és mindazt, amivel a bűnbánatot végezték. Ezt a penitenciájuk végén tették, amikor a következő éjjelen, éjfélkor, el kellett kezdeniük a kötelességteljesítést.

És éjfél előtt egy kevéssel odaadták nekik felszerelésüket. Annak, akit Tecuciztématlnak hívtak, egy *asztacómitl* nevű tollat adtak és egy kenderkabátot; és a pestisesnek, akit Nanaoatzinnak hívnak, megérintették a fejét egy olyan papírral, amelyet *amatxontlin*ak hívnak, és ráadtak egy papírstólát és egy papír*maxtlit*. S amikor eljött az éjfél, minden isten a *teutexcalli* nevű tűzhely körül helyezkedett el, s ezen a helyen négy napja égett a tűz. Az istenek két rendben álltak fel, egyesek a tűz felől, mások a másik oldalon, és azután a két fent említett isten a tűz elé állt, arccal a tűznek, az istenek két rendje közé, akik mind álltak. És azután beszéltek az istenek, és így szóltak Tecuciztématlnak: „Nosza hát, Tecuciztématl, lépj be te a tűzbe!” És ő akkor nekiszaladt, hogy belevesse magát a tűzbe. És mivel a tűz igen nagy volt, és jól volt meggyújtva, Tecuciztématl érezte a tűz nagy melegét, félt; nem merte magát belevetni a tűzbe; hátrafordult. Másodszor is megfordult, hogy belevesse magát a tűzbe, összeszedve a bátorságát, és amikor odaért, megállt; nem mert beleugrani; négyszer próbálta meg, de egyszer sem merte belevetni magát.

Parancsolatul meg volt szabva, hogy nem szabad négynél többször megpróbálnia; miután már négyszer próbálta, az istenek beszéltek Nanaoatzinnal, és azt mondták neki, hogy „Nosza akkor, Nanaoatzin, próbáld meg te!” És miután beszéltek vele az istenek, erőt vett magán, és szeméit bezárva nekiiramodott, és belevetette magát a tűzbe; és azután elkezdett ropogni és sisteregni a tűzben, mint az, aki épp megsül. És mivel Tecuciztématl látta, hogy a másik a tűzbe vetette magát és égett, nekiiramodott és belevetette magát a tűzbe; és ezután egy sas is behatolt a tűzbe, és szintén elégett, és ezért vannak [Tecuciztématlnak] sötétbarna vagy fekete tollai. Végül egy tigris is beszaladt a tűzbe; nem égett el, hanem megperzselődött, és ezért fekete-fehér foltos lett [Tecuciztématl, a Hold]. Erről a helyről alakult ki az a szokás, hogy a hadviselésben egyes embereket *cuauhtlocélotlnak* nevezik; és *cuauhtlin*ak azért mondják őket, mert először a sas lépett be a tűzbe; és a végére azért teszik oda, hogy *océlotl*, mert a tigris a sas után lépett be a tűzbe. Miután mind

a ketten felhevültek a tűzben, és megégtek, azután az istenek leültek, várva, hogy melyik oldalon kel majd fel Nanaoa. Miután jó sokat vártak, elkezdődött színeződni az ég, és mindenütt megjelent a hajnalpír. És azt mondják, hogy ezután az istenek térdet hajtottak, várva, hogy hol kel majd fel a Nappá változott Nanaoa; mindenfelé kémleltek körbeforogva, de nem tudták kigondolni, hogy hol fog felkelni; semmiben sem tudtak bizonyosságra jutni. Egyesek azt gondolták, hogy északon fog felkelni, és megálltak, hogy arrafelé nézzenek, mások dél felé; minden oldalról várták, hogy majd felkel, mert mindenütt hajnalfény látszott. Mások kelet felé kezdtek nézni, és azt mondták: „itt, ezen az oldalon fog felkelni a Nap”; ezek mondása lett igaz. Azt mondják, hogy akik kelet felé néztek, a következők voltak: Quetzalcóal, akit Ecatlnak is neveznek, s egy másik, akit Tótecnek neveznek, más néven Anáoatl Itécunak, ismét más néven Tlatláuic Tezcatlipucának; és mások, akiket *mimixcoá*nak neveznek, akik számtalanul sokan vannak; és négy nő: az első neve Tiacapan, a második Teicu, a harmadiké Tlacocoa, a negyediké Xocóyotl.

És amikor végül feljött a Nap, akkor nagyon színesnek tűnt; úgy látszott, hogy riszálja magát egyik oldalról a másikra; senki sem volt képes ránézni, mert elvakította a szemet. Fénylett és sugarakat vetett magából fenséges módon, és a sugarai mindenfelé kiáradtak; és utána feljött a Hold, ugyanazon a keleti oldalon, a Nap mintájára; először kelt föl a Nap és utána a Hold; abban a sorrendben, amelyben beléptek a tűzbe, ugyanabban a sorrendben jöttek fel Nappá és Holddá váltan. És azt mondják azok, akik meséket vagy kósza híreket mesélnek, hogy egyforma fényük volt, amellyel világítottak. És amikor látták az istenek, hogy egyformán fényesek, még egyszer tanácskoztak egymással, és így szóltak: „Ó istenek! Hogy lesz ez? Jól lesz ez így, hogy egyformaként járjanak mind a ketten? Jó lesz az, hogy egyformán világítanak?” S az istenek ítéletet hoztak, és így szóltak: „A következőképpen legyen: járjunk el ezen a módon;” és azután egyikük odaszaladt, s beletett egy nyulat Tecuciztécatl képébe, eltakarta az arcát, és elhomályosította a ragyogását, és annak arca úgy maradt, ahogyan most van.

Miután mind a ketten feljöttek a Föld fölé, a Nap és a Hold nyugodtan maradtak anélkül, hogy elmozdultak volna helyükről; és az istenek ismét tanácskoztak egymással, és így szóltak: „Hogy tudunk így élni? A Nap nem mozdul a helyéről. Faraगतlan fickók között kell élnünk? Haljunk meg mindnyájan, s tegyünk úgy velem, hogy a mi halálunk révén élni kezdjen [*resucite*].” És ezután a levegő vállalta, hogy megöli az összes istent, és megölte őket. És azt mondják, hogy egyikük, a Xólotl nevű, viszszautasította a halált, és azt mondta az isteneknek, hogy: „Ó istenek, hadd ne haljak meg!” És rettenetesen sírt, annyira, hogy a szemei teljesen megdagadtak a sírástól; és amikor elért hozzá az, akinek feladata volt az ölés, gyorsan elmenekült, elrejtőzött a kukoricaföldeken, és átváltozott kukoricatövévé, olyan kukoricatövévé, amelynek két szára van, és amelyet a földművesek *xólotl*nak neveznek. És meglátták és megtalálták a kukoricatövek között. Akkor megint elmenekült, és a *maguey*-ek²⁷ között rejtőzött

²⁷ A *maguey* egy agávé-faj bennszülött neve. A különböző, Mexikóban őshonos agávé-fajok számos része hasznosítható vagy fogyasztható, a növények nedvéből különféle italok készíthetők. – A Xólotl isten

el, és átváltozott olyan *maguey*-jé, melynek két törzse van, aminek a neve *mexólotl*. Megint meglátták, és megint elmenekült, és a vízbe vetette magát, és azzá a hallá változott, amelynek neve *axólotl*; innét kivették, és megölték. És azt mondják, hogy jóllehet meghaltak már az istenek, ettől még nem mozdult a Nap; és azután a szél elkezdett fújni vagy finoman lengedezni. Ő megmozdította a Napot avégett, hogy elkezdjen járni a maga útján; és miután a Nap elkezdett járni, a Hold nyugton maradt azon a helyen, ahol volt. A Hold azután kezdett el járni, hogy a Nap elkezdett járni; ilyen módon elkerülték egymást, és így különböző időpontokban kelnek fel. A Nap nappal van fent, és a Hold dolgozik éjszaka, vagyis világít az éjszakában.

Ebből látszik az, amit mondanak, hogy eredetileg Tecuciztécatl-nak kellett volna a Napnak lennie, ha elsőként vetette volna magát a tűzbe, mivel ő volt először megnevezve, és ő volt az, aki penitenciája alatt értékes dolgokat ajánlott fel áldozatul.

Amikor a Hold fogyatkozik, szinte teljesen elsötétedik; elfeketedik, megbarnul; akkor elsötétedik a Föld. Amikor ez bekövetkezett, a várandós nők félték a vetéléstől; nagy félelem fogta el őket attól, hogy a magzatuk egérré változik. Ennek orvoslásául egy darab *itztlit* vettek a szájukba, vagy tettek az ölükbe a hasuk fölé, hogy az anyaméhben lévő gyermekek ne ajkak vagy orrlyukak nélkül szülessenek vagy szájbetegséggel vagy kancsalul, illetve hogy ne szülessen szörnyszülőtt. A xaltocaiak a Holdat tartották istennek, és külön ajándékokat adtak, és áldozatokat mutattak be neki.

Bibliográfia

- Acosta, J. de, SJ. *Historia natural y moral de las Indias*. Ed. J. A. Franch. Las Rozas (Madrid): Dastin, év nélkül (Crónicas de America).
- Batalla Rasado, J. J.–Rojas, J. L. de. *La religión azteca*. Madrid: Editorial Trotta–Universidad de Granada, 2008.
- Benyhe J., ed. *Így látták: Indián és spanyol krónikák*. Ford. Benyhe J. et al. Budapest: Európa Kiadó, 1977 (²1992).
- Castañeda, L. M. „Fray Andrés de Olmos: Notas críticas sobre su obra lingüística,” *Estudios de cultura náhuatl* 15 (1982), 27–35.
<historicas.unam.mx/publicaciones/revistas/nahuatl/pdf/ecn15/228.pdf>.
- Díaz del Castillo, Don B. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España* [1632]. México: Editores Mexicanos Unidos, 2005.
<antorcha.net/biblioteca_virtual/historia/bernal/indice.html>
- Durán, D. *Historia de las Indias de Nueva España e islas de Tierra Firme*. Ed. J. F. Ramirez. México: 1867–1880.
- Hernández de Toledo, F. *Antigüedades de la Nueva España*. Ed. A. H. de León-Portilla. Madrid: Historia 16, 1986.

.....
menekülésével kapcsolatos mítosz a kultúrnövények isteni eredetét kívánja igazolni nyelvi analógiákra támaszkodva – illetve a vallási képzetalkotás a *-xólotl* végmorfémát önálló istennévvé és istenalakká emelte ezzel a céllal.

- Máynez, P. „Fray Diego Durán: Testigo e intérprete de la cosmovisión indígena.” *Destiempos* 2008 (3/14), 7–14.
- Olmos, A. de. *Grammaire de la Langue Nabuatil ou Mexicaine, Composée, en 1547, par le Franciscain André de Olmos, et Publiée avec Notes, Éclaircissements, etc. par Rémi Siméon*. Paris: Imprimerie Nationale, 1875.
- Olmos, A. de. *Arte para aprender la Lengua Mexicana, Compuesto por Fr. Andrés de Olmos, Guardián del Monasterio de Sant Andrés de San Francisco de Veitlalpan en la Prouincia de la Totonacapa que es en la Nueva España. Acabose en Primero día de Henero del año mil quinientos y quarenta y siete años*. México: Imprenta de Ignacio Escalante, 1885.
- Passuth L. *Esőisten siratja Mexikót*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.
- Passuth L. *Találkoztam esőistennel*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972.
- Sahagún, B. de. *Historia general de las cosas de Nueva España* I. Primera versión integra del texto castellano del manuscrito conocido como Códice Florentino. Introducción, paleografía, glosario y notas de A. López Austin y J. García Quintana. Madrid: Alianza Editorial, 1988.
- Sahagún, B. de. *Breve compendio de los ritos idolátricos de la Nueva España auctore Bernardino de Sahagún O.F.M., Pio V dicatum [1570]*. Ed. L. Oliger OFM. Roma: ex schola typographica Pio X, év nélkül.
- Tovar, J. de. *Azték krónika*. Ford. és jegyz. Paulinyi Z. Budapest: Helikon Kiadó, 1986.

IMREI ANDREA

**Bevezetés a Juan Rulfo *Pedro Páramo* című regényéből vett részlethez
(Fordította: Imrei Andrea, Csíkszereda, Bookart Kiadó, 2014.)**

Idén áprilisban az erdélyi Bookart Kiadó új fordításban adja ki Juan Rulfo 1955-ben született világhírű regényét, a *Pedro Páramót*. Az 2014-es Budapesti Nemzetközi Könyvvásárra megjelenő könyv ambiciózus projekt, a három kötetesre tervezett életműsorozat első darabja. A tervek szerint a második Rulfo összes novelláját tartalmazza, a harmadik pedig *Aranykakas* (*El gallo de oro*) című kisregényét (vagy – ha tetszik – hosszú filmnovelláját) és más, rövidebb írásokat.

A *Pedro Páramo* magyarul először 1964-ben, az eredeti mű megjelenése után kilenc évvel látott napvilágot az Európa Kiadónál Hargitai György fordításában, majd 1978-ban újra kiadták, akkor már Rulfo novelláskötetével, a *Lángoló síksággal* közös könyvben. Hiába próbáltam éveken keresztül meggyőzni magyarországi könyvkiadókat, hogy szükséges lenne az eddig magyarul meg nem jelent szövegekkel együtt újra kiadni e két művet, egyik sem állt kötélnek. Mígnem egy véletlen során kapcsolatba kerültem a csíkszeredai Bookart Kiadóval, akik azonnal igent mondtak. Azonban ragaszkodtak hozzá, hogy a régi, éppen ötvenéves fordítás helyett egy új, a többi művel stílusában egységes fordítás készüljön. Nagy örömet jelent számomra ennek a könyvnek a megjelenése és az, hogy a latin-amerikai irodalom egy újabb, mára klasszikussá vált, kiemelkedő alkotóját és nem túl terjedelmes, de annál jelentősebb életművét sikerül megismertetni a fiatalabb magyar olvasókkal, illetve azokkal, akik annak idején nem figyeltek fel rá, hiszen kétségkívül a már hazánkban is ismert és nagyra értékelt szerzők, Borges, Cortázar, Onetti, García Márquez, Vargas Llosa és Carlos Fuentes mellett a helye.

Természetesen felvetődhet a kérdés: miért kellett a könyvet újr fordítani, és egyáltalán szükség van-e egy hatvanéves mű új kiadására. A kérdés megválaszolásához egyrészt tudnunk kell, hogy Rulfo életműve – benne a *Pedro Páramo* – a modern latin-amerikai irodalom egyik csúcsteljesítménye, amely már megjelenésekor is óriási elismerést aratott, és sikere azóta is töretlen. „A Pedro Páramo a spanyol nyelvű irodalmak, sőt az egész irodalom egyik legjobb regénye”, jelentette ki róla Borges 1985-ben. „Minden idők legjobb mexikói regénye”, nyilatkozta 2001-ben Rulfo honfitársa, Carlos Fuentes. García Márquez Rulfo mintegy háromszáz oldalt kitevő életművét Szophoklészéhez hasonlítja, és egy riportban elmeséli, hogy kezdő író korában ez a regény volt rá legnagyobb hatással Franz Kafka *Átváltozása* mellett, olyannyira, hogy annak idején kívülről megtanulta. „Rulfo regénye nem

csak a XX. századi világirodalom egyik mesterműve, de a század egyik legnagyobb hatású könyve is”, írja róla Susan Sontag *Where the Stress Falls* című esszéjében. A mű hihetetlen népszerűségét mutatja az is, hogy amikor 1999-ben az *El País* című spanyol hetilap 17 spanyol író felkért, hogy készítsenek egy tízes listát az utóbbi száz év általuk legtöbbször értékelt spanyol nyelvű műveiből, 12 listán szerepelt a *Pedro Páramo*; 2002-ben pedig a Norvég Könyvklub és a svéd Nobel Intézet szintén írókat faggató nemzetközi felmérésében a világirodalom 100 legfontosabb műve között kapott helyet Cervantes, García Lorca és García Márquez mellett. De a Rulfo-művek iránti rajongás napjainkban sem csökkent, ezt bizonyítja a 2012 márciusában az írországi University College of Corkban rendezett Rulfo-szimposium vagy a *Pedro Páramo*ból készülő, Stephen McNeff író zeneszerző és Frederic Wake-Walker színházi rendező által jegyzett opera 2015-re tervezett londoni, New York-i és mexikóvárosi bemutatója is. A *Pedro Páramo* megjelenésének ötvenedik évfordulóját 2005-ben számos új kiadással ünnepelték az író hazájában és külföldön is. Ugyanebből az alkalmából jelent meg 2004-ben az eddigi legelmélyültebb Rulfo-életrajz, Alberto Vital *Noticias sobre Juan Rulfo* című könyve.

Soha egyetlen mexikói író művét sem fordították le annyi idegen nyelvre, mint Rulfo *Pedro Páramóját*, amely mintegy huszonöt nyelven jelent meg, többek között oroszul, litvánul, csehül, lengyelül, görögül, törökül, koreaiul, kínaiul, japánul, arabul, héberül, izlandiul, hindiül stb., a legnagyobb európai nyelveken pedig több fordítása is született (angolul és olaszul három, németül és franciául kettő). Nem túl nehéz megválaszolni a kérdést, hogy miért volt szükség az elmúlt hatvan évben többször nekirugaszkodni a *Pedro Páramo* fordításának. Ahogy Víctor Jiménez, a mexikói Fundación Juan Rulfo vezetője is felhívja arra a figyelmet *Juan Rulfo: Otras miradas (Más szemmel)* című könyve „Juan Rulfo frente a sus traducciones” (Rulfo és a műveiből készült fordítások) fejezetében, a regény több okból – amelyek részletezésére itt nincs lehetőség – nem könnyű feladat sem az olvasó, sem a fordító számára. A mű hagyományostól eltérő szerkezete, a beszédtröredékekből csak a regény végére összeálló cselekmény, a múlt és jelen idejű szekvenciák filmszerű, látszólag logikátlan váltakozása, a valóságos történések egybemosása az álmokkal, emlék- és fantáziaképekkel, hallucinációkkal, a szereplők különös, időn kívüli egyensúlyozása élet és halál között, a 20-as évek paraszti világot idéző mexikói köznyelv és az erősen stilizált költői beszédmód keveredése mind jelentős kihívás elé állítja a fordítót, és némi kutatómunkát is igényel. Ráadásul 1964-ben, amikor az első magyar fordítás készült, még nem állt rendelkezésre a műről írott tanulmányok azóta hatalmasra duzzadt tömege, sem a bőséges jegyzetanyaggal ellátott, 1983-as spanyol kritikai kiadás. Ezért a korai fordítások (München, 1958; New York, 1959; Párizs, 1959; Milánó, 1960) – így köztük a magyar is – számos hibát tartalmaztak, s ezért a felsorolt nyelvterületek mindegyikén előbb vagy utóbb új fordításokkal helyettesítették őket.

Rulfo 1917-ben született egy Jalisco állambeli kis faluban. „Nagyon nehéz, kemény gyerekkorom volt”, mondja Rulfo egy vele készült interjúban. „Olyan csa-

lábban, amely nagyon gyorsan szétesett, olyan helyen, amit teljesen elpusztítottak. Anyámat, apámat és apám minden testvérét megölték. [...] Soha, a mai napig sem találtam magyarázatot minderre. Nem lehet pusztán a forradalomnak tulajdonítani. Inkább valami atavisztikus, sorsszerű dolog volt, ami minden logikát nélkülözött.” Bár Rulfo közvetlen módon sohasem használt önéletrajzi elemeket műveiben, lehetetlen nem ráismerni ennek a meghatározó gyerekkori élménynek a hatására akár a novellákban, akár a *Pedro Páramó*ban.

Rulfo sok tekintetben nem szokványos szerző. Ahogy Susan Sontag írja róla említett esszéjében: „A *Pedro Páramo* egy olyan író legendás könyve, aki már életében maga is legendává vált. [...] Csendes (vagy inkább hallgató), udvarias, érzékeny, nagy műveltségű és minden becsvágytól mentes, afféle láthatatlan ember volt Rulfo, aki az irodalomtól igen távol eső területeken kereste meg a kenyerét (éveken keresztül például autógumik eladásával foglalkozott), megnősült, felnevelte a gyerekeit, és életének szinte minden estjét olvasással (> könyvekben tett utazásokkal<) és zenehallgatással töltötte. Ugyanakkor hihetetlenül nagy hírnévnek örvendett, írókollégái bálványozták. Ritkán fordul elő, hogy egy író már közel negyven éves, amikor első könyveit kiadja, és még ritkább, hogy ezeket az első könyveket azonnal mesterműveknek tekintsék. De még ennél is ritkább, hogy ezek után az illető író soha többé ne jelentessen meg újabb könyvet. Bár Rulfo kiadója a hatvanas évek közepétől jó pár éven keresztül emlegetett egy új, *A hegység* címet viselő regényt, a szerző nem sokkal 1986-ban bekövetkezett halála előtt kijelentette, hogy megsemmisítette a kéziratot.”¹

Rulfo tizenöt évesen érkezett Mexikóvárosba, ahol jogot és művészettörténetet hallgatott az egyetemen, elmélyült történelmi, földrajzi és antropológiai tudást szerzett, amit a harmincas-negyvenes években, amikor szélében-hosszában beutazta az országot, gyakorlati tapasztalatokkal egészített ki. Írni is, fényképezni is a harmincas évek végén kezdett. Rulfóról ugyanis még az irodalmi alkotásait ismerők közül sem mindenki tudja, hogy nemcsak kiváló író, hanem elsőrangú fotóművész is volt, akinek számos kiállítást rendeztek (Mexikóváros, Spanyolország, Portugália, Olaszország, Franciaország, Görögország, Brazília, Argentína, Peru, Egyesült Államok, Kolumbia, Marokkó), fényképeit albumokban gyűjtötték össze és adták ki (2001, *México: Juan Rulfo fotógrafa*; 2009, *Juan Rulfo: Oaxaca*; 2010, *100 fotografías de Juan Rulfo*).

Végül az észak-amerikai Margaret Shedd által alapított Centro Mexicano de Escritores két ösztöndíjának köszönhetően sikerült megírnia első novelláskötetét, a *Lángoló síkságot*, amely 1953-ban látott napvilágot, majd két évvel később, 1955-ben a *Pedro Páramót*. 1958-ban fejezte be második kisregényét, az *Aranykakast* (*El gallo de oro*), de ennek végleges, javított változata csak 2010-ben jelent meg. Bár Rulfo azonnal hangos nemzetközi sikert aratott első két könyvével, életét nem az írásnak szentelte, hanem évtizedeken keresztül a latin-amerikai antropológiai kutatások

¹ Susan Sontag *Cuestión de énfasis* (*Where the Stress Falls*), Madrid, Alfaguara, 2007.

fellegrárában, az Instituto Nacional Indigenistában (Nemzeti Indián Kultúrákat Kutató Intézet) hazája indián kultúráinak feltárásán, megóvásán és támogatásán dolgozott, tanulmányokat írt, néprajzi anyagokat állított össze és készített elő kiadásra. Érdemes megjegyezni, hogy a modern mexikói irodalom művei közül a legtöbb őslakos indián nyelvre (nahuatlra, nayára, purépechára, mixtecára stb.) elsőként az ő könyveit fordították le.

Rulfo elmondása szerint a *Pedro Páramo* alapgondolata régóta foglalkoztatta; már 1947-ben említést tesz róla későbbi feleségének, Clara Apariciónnak írt két levelében. Akkor még az *Una estrella junto a la luna (Egy csillag a hold mellett)* címen emlegette a művet.² „Évekig hordoztam magamban, bár nem írtam le egyetlen oldalt sem. De folyton ezen töprengtem. Aztán amikor harminc év után visszatértem a faluba, ahol a gyerekkoromat töltöttem, és egy lakatlan falut találtam, akkor értettem meg, hogy el kell kezdenem írni a regényt. Az én falum régen nyolcezer lelket számlált, de akkorra csak százötvenen maradtak. Az eltelt három évtized alatt egész egyszerűen elmentek onnan az emberek. [...] Akkor jöttem rá, hogy Comalában járok...” Egy interjúban elmeséli, hogy a regény megírása hosszú folyamat volt, amelynek során elsősorban „a húzások gyakorlatát” kellett elsajátítania. „A *Pedro Páramo* megírásában a legnehezebb saját magam kiiktatása volt, az, hogy meg kellett ölnöm a szerzőt, aki ily módon a könyv legelső halottjának tekinthető.” „Először háromszáz oldalt írtam tele. Négy változat készült, és minden újabb nekirugaszkodás alkalmával, amikor legépeltem az utolsó verziót, jó pár oldalt összetéptem, kihúztam... Eleinte egymás után, folyamatosan következtek az események, de utána rájöttem, hogy az élet nem így működik; évek telhetnek el úgy, hogy nem történik semmi, aztán hirtelen, az idő és tér hagyományos felfogását felborítva, egymástól nagyon távoli dolgok kapcsolódnak össze; ezért van az, hogy a szereplők már mind meghaltak, nincsenek jelen sem a térben, sem az időben. Nem tudom, honnan származik az a megérzés, amelynek ezt a formát köszönhetem: olyan volt, mintha diktálta volna valaki.”³ Szintén Rulfótól tudjuk, hogy a *Lángoló síkság* novellái – mindenekelőtt a *Luvina* – fontos előkészítő munkát jelentettek a *Pedro Páramó*hoz. „Már megvoltak a szereplők, tudtam, hogy a sivatag egyik forróság perzselte falujába helyezem a cselekményt, tudtam, milyen események fognak lejátszódni benne, de fogalmam sem volt, hogyan mondjam el, hiányzott hozzá a forma. Ezért írtam meg a *Lángoló síkság* novelláit, hogy begyakoroljam magam. A *Luvinában* született meg annak a tanárnak a figurája, aki elmegy az elhagyott faluból, de előbb még elmeséli a másíknak, aki a helyére érkezik, milyen is az ott; miközben beszél, egyfolytában iszik (a másik nem iszik semmit), míg végül részegségében le nem fordul a székről; ezt az atmoszférát kerestem. Lassan, fokozatosan találtam meg hozzá a kulcsot.”⁴

² A cím értelmezéséhez Víctor Jiménez *Tras los murmullos: lecturas mexicanas y escandinavas de Pedro Páramo* című könyvében található írás, az *Una estrella para la muerte y la vida* nyújt támpontot.

³ Az interjút Waldemar Verdugo Fuentes, chilei újságíró készítette (clubcultura.com).

⁴ Idem

A falut, ahova Juan Preciado anyja kérésére, apja után kutatva a regény elején megérkezik, Comalának hívják. A név szimbolikus: *comal*nak Mexikóban azt a többnyire öntött vasból készült, nyílt tűzre helyezett edényféléseget nevezik, amelyen a tortillát melegítik. Ahogy szimbolikus Pedro Páramo, az apa neve is: a *páramo* szó spanyolul ugaron hagyott földet, kopár síkságot jelent. Talán az sem teljesen véletlen, hogy a gyökereit kereső főhős neve megegyezik az íróéval. Juan Preciado anyja halála után megérkezik annak szülőfalujába, hogy felkeresse apját, a vidék földbirtokosát és teljhatalmú kiskirályát, de csak egy lakatlan, kísértetek járta falut talál, ahol hamarosan a félelemtől, kilátástalanságtól, levegőtlenstől meghal. Voltaképpen nem is ő a történet főszereplője, hanem maga a falu, ez a földi purgatórium, amely egyszerre létezik konkrét, fizikai és lelki, metafizikai síkon. A pokolba való alászállás során a holtak, az elkárhozott lelkek elbeszéléseiből ismeri meg a múltat, amely a jelen állapothoz vezetett. Ugyanakkor a regény egy tragikus szerelem története is: hiszen a mindenható Pedro Páramo egyetlen szenvedélye, amely teljesen áthatja és meghatározza életét, a Susana San Juan iránt érzett viszonzatlan szerelme. „Pedro Páramo voltaképpen egy beteljesülhetetlen szerelem miatt kudarcot vallott ember. Valójában egy ideált kerget, akit én Susana San Juannak neveztem el”, mondja erről Rulfo.

Egy másik interjúban, amikor megkérdezték tőle, negatív kritikának tekinthető-e a regény, Rulfo így válaszolt: „Nem hiszem, hogy negatív lenne, sőt talán épp az ellenkezője igaz, olyan szerencsétlen hagyományokat, embertelen törekvéseket kérdőjelez meg, amelyek csak kegyetlenséghez és szenvedéshez vezetnek.”⁵

⁵ *Siempre! La cultura en México*, 1051. szám, 1973. augusztus 15, p. VI–VII.

JUAN RULFO
Pedro Páramo
(részlet)

Azért jöttem Comalába, mert azt mondták, itt él az apám, bizonyos Pedro Páramo. Az anyám mondta. Én pedig megígértem neki, hogy eljövök ide, ha ő már nem él, és meglátogatom az apámat. Megszorítottam a kezét, hogy érezze, valóban megteszem, mert akkor már haldokolt, és én bármit megígértem volna neki. „Feltétlenül menj el hozzá – kötötte a lelkemre. – Így és így hívják. Biztos vagyok benne, hogy örülni fog, ha megismer.” Így aztán nem tehettem mást, megígértem, hogy eljövök; még azután is ezt hajtogattam, hogy nagy nehezen kiszabadítottam a kezem az ő élettelen kezei közül.

De még előtte azt mondta:

– Ne kérj tőle semmit. Csak a jussunkat. Azt, ami jár nekem, de sose kaptam meg tőle... Drágán fizettesd meg velem, hogy elfelejtett minket, fiam.

– Úgy lesz, anyám.

Eszem ágában se volt betartani az ígéretemet. De váratlanul megleptek az álmok, szárnyra kaptak a vágyaim. Egy egész világ kelt életre abban a reményteli képben, amit annak a nagyúrnak, annak a bizonyos Pedro Páramónak, az anyám férjének az alakja köré szőttem. Ez hozott Comalába.

Rekkenő hőség volt, a forró augusztusi levegőt rothadó szappanfű bűze mérgezte.

Hol felfelé, hol lefelé tartott az út: „*Emelkedik vagy ereszkedik, attól függ, jön vagy megy az ember. Annak, aki megy, emelkedik, annak, aki jön, ereszkedik.*”

– Mit is mondott? Hogy hívják azt a falut ott lenn?

– Comala, uram.

– Biztos benne, hogy az már Comala?

– Biztos, uram.

– De miért tűnik olyan szomorúnak?

– Az idő teszi, uram.

Úgy éreztem, az anyám emlékein, az ő sóhajtozásán, vágyakozásán keresztül látom a vidéket. Szüntelenül Comala után sóvárgott, szeretett volna visszatérni ide, de sohasem sikerült neki. Hát most én jöttem el helyette. Az ő szemével látok mindent, mert nekem adta a látását: „*Abogy elbagyod a Los Colimotes-hágót, gyönyörű zöld síkság tárul majd eléd, kicsit sárgás az érett kukoricától. Onnan már látszik Comala, úgy fehérlik, hogy éjszaka is megvilágítja a földet.*” Titokzatos volt a hangja, alig hallatszott, mintha magában beszélne... Az anyám.

– És minek megy Comalába, ha szabad kérdeznem? – hallottam a kérdést.

– Az apámat megyek meglátogatni – feleltem.

– Ejha! – mondta az ember.

Aztán megint hallgattunk egy sort.

Lefelé tartottunk, hallgattuk a poroszkáló szamarak patáinak visszaverődő zaját. Égett a szemünk az álmodástól az augusztusi kánikulában.

– Szép fogadtatásban lesz része – hallottam újból a mellettem baktató ember hangját. – Boldog lesz, hogy lát valakit ennyi év után, hiszen már senki se jár erre.

Aztán még hozzátette:

– Akárki legyen is az úr, örülni fog magának.

A verőfényben áttetsző tónak látszott a síkság, amely a szürke látóhatárba olvadva, párologva foszlik szerte. Azon túl a hegyek vonulata. És azon is túl a távolinál is távolabbi messzeség.

– És hogy néz ki az apja, ha szabad kérdeznem?

– Nem ismerem – feleltem. – Csak azt tudom, hogy Pedro Páramónak hívják.

– Ejha, mit nem mond!

– De igen, azt mondták, ez a neve.

Hallottam, ahogy a szamárhajcsárból kiszakad még egy „ejha”.

Los Encuentrosban botlottam bele, ahol több út fut össze. Ott várok, mikor egyszer csak feltűnt ez az ember.

– Merre tart? – kérdeztem tőle.

– Lefelé megyek, uram.

– Ismer egy helyet, amit Comalának hívnak?

– Épp arra tartok magam is.

Így hát a nyomába szegődtem. Mögötte mentem, igyekeztem lépést tartani vele, míg észre nem vette, hogy követem, és lassított egy kicsit. Attól fogva olyan szorosan egymás mellett lépkedtünk, hogy szinte összeért a vállunk.

– Én is Pedro Páramo fia vagyok – mondta.

Egy csapat varjú röpködött keresztül káromva az üres égbolton.

Miután elhagytuk a dombokat, egyre lejjebb ereszkedtünk. A meleg levegőt magunk mögött hagytuk, odafönn, és egyre mélyebbre merültünk a levegőtlen forróságba. Olyan volt a vidék, mintha várakozna.

– Meleg van errefelé – jegyeztem meg.

– Meleg, de ez még semmi – válaszolta a másik. – Legyen nyugodt. Még ennél is melegebbnek érzi majd, ha megérkezünk Comalába. Az a föld parazsán fekszik, egyenesen a pokol torkában. Elég, ha csak annyit mondok, hogy aki ott hal meg, visszajön a pokolból takaróért.

– Ismeri Pedro Páramót? – kérdeztem tőle.

Csak azért mertem megkérdezni, mert egy kis bizalmat láttam megcsillanni a szemében.

– Ki ez az ember? – kérdeztem újra.

– Az eleven gyűlölet – felelte.

És a vesszejével rácsapott a szamarakra, pedig nem is volt rá szükség, hiszen jóval előttünk baktattak, siettetten őket a lejtő.

Éreztem, hogy anyám képe az ingem zsebében átmelegíti a szívem, mintha ő is izzadna a melegben. Régi fénykép volt, a széle elrongyolódott, de ez volt az egyetlen

len képem róla. A konyhaszekrényben találtam, egy mindenféle fűvel, parlagi rózsa virágával, citromfűvel, kerti ruta ágakkal teli lábasban. Azóta magamnál hordom. Nincs másik. Anyám sohase engedte, hogy lefényképezzék. Azt mondta, a képmás boszorkányos dolog. És talán igaza is volt, mert az övé tele volt apró lyukakkal, tűszúrásokkal, a szíve táján pedig akkora lyuk tátongott, hogy az ujjam is belefért.

Ez a kép az, magammal hoztam, gondoltam, jó szolgálatot tehet, így könnyebben rám ismer az apám.

– Nézze csak, uram – állt meg a számárhajcsár. – Látja ott azt a domboldalt, azt a disznóhólyag formájút? No, amögött van a Media Luna. Most meg forduljon arrafelé. Látja amott azt a másik hegytetőt, ami alig látszik a távolban? Az az egész a Media Luna, egyik végétől a másikig. Ahogy mondani szokás, az egész föld, amerre csak a szem ellát. Ez az egész terület mind az övé. Nyomorúságos gyékényen hozott világra bennünket az anyánk, pedig Pedro Páramo fiai vagyunk. És az a legmulatságosabb, hogy ő maga vitt el megkeresztelni minket. Magával is biztosan így történt, nem igaz?

– Nem emlékszem rá.

– Menjen a pokolba!

– Mit mond?

– Hogy lassan megérkezünk, uram.

– Igen, látom. De mi ez?

– Futókakukk, uram. Így hívják ezt a madarat.

– Nem, én a falura gondoltam, olyan magányosnak, elhagyatottnak látszik.

Mintha nem lakna benne senki.

– Nem csak úgy látszik. Úgy is van. Nem lakik itt senki.

– És Pedro Páramo?

– Pedro Páramo sok éve meghalt.

Ebben a napszakban minden falu utcáin gyerekek játszanak, a kiabálásuk betölti a délutánt. Ilyenkor még a megfeketedett falak is visszaverik a nap sárga fényét.

Legalábbis Sayulában ezt láttam még tegnap ilyenkor is. Néztem a galambokat, ahogy röptükkel felkavarják az álló levegőt, szárnyaikkal csapkodva leválnak a nap-pali fényről. Ide-oda repkedtek, és időnként a háztetőkre ereszkedtek a gyerekszívaj örvénylésében, amely kék színt öltött az alkonyati égen.

És most ott voltam, abban a néma faluban. Hallottam a lépteim koppanását az utcát borító kerek köveken. Az én kongó lépteimet visszhangozták a lenyugvó nap fényében fürdő házfalak.

Végigsétáltam a főutcán. Bámultam a néptelen házakat; a kifordult, fűvel benőtt kapukat. Mit is mondott az az ember, hogy hívják ezt a fület? „Ördögsekér, uram. Gyom, csak arra vár, hogy továbbálljon az ember, rögtön benövi a házat. Majd meglátja.

Mikor átmentem egy keresztutcán, egy kendőbe burkolózott asszonyt pillantot-

tam meg, de aztán eltűnt, mintha ott se lett volna. Megint elindultam, itt-ott beles-tem a kapuk résein. Míg csak újra át nem ment előttem az a nagykendős asszony.

– Jó estét! – köszöntött.

Követtem a tekintetemmel. Aztán odakiáltottam neki:

– Hol lakik doña Eduviges?

Az ujjával mutatta:

– Amott. Abban a házban, a híd mellett.

Hallottam, hogy a hangja eleven emberi torokból jön, a szájában fogak sora-koznak, a nyelve meg-megbotlik beszéd közben, a tekintete meg olyan, mint bárki emberfiáé.

Besötétedett.

Újra rám köszönt, jó estét, mondta. És bár nem voltak ott se játszó gyerekek, se galambok, se kék háztetők, éreztem, hogy az a falu él. Ha nem hallok mást, csak a csöndet, az azért van, mert nem szoktam hozzá; talán mert a fejem még tele van zajjal, hangokkal.

Igen, hangokkal. És itt, ahol annyira ritkás a levegő, még jobban hallatszanak. Súlyosak, és beleszorulnak az emberbe. Eszembe jutott, amit anyám mondott: *„Ott jobban fogsz ballani engem. Közlebb leszek hozzád. Az emlékeim hangja közlebből szól majd hozzád, mint a halálomé, ha van egyáltalán hangja a halálnak.”* Az anyám... az én élő anyám.

Szerettem volna azt mondani neki: „Eltévesztetted a helyet. Rossz címet adtál nekem. Itt csak kérdezősködni lehet. Egy elhagyott faluba küldtél. Hogyan keresek meg valakit, aki nem is él.”

A folyó zúgását követve odaértem a híd melletti házhoz. Kopogtattam, de hiába. Csak a levegőbe nyúlt a kezem, mintha közben kitérte volna előttem a huzat az ajtót. Egy asszony állt ott. Így szólt:

– Kerüljön beljebb.

Én pedig beléptem.

Ottmaradtam Comalában. A számárhajcsár folytatta útját, de még mielőtt elbúcsú-zott volna, azt mondta:

– Én arrafelé megyek, amerre összeérnek a dombok. Ott az én házam. Ha el akarna jönni, szívesen látom. Ha itt marad, hát maradjon; talán nem haszontalan körülnéznie a faluban, hátha talál benne eleven lelket.

Így hát ottmaradtam. Hiszen ezért jöttem.

– Hol találok szállást? – kiáltottam utána.

– Keresse doña Eduvigest, ha ugyan él még. Mondja meg neki, hogy én küldtem.

– És magát hogy hívják?

– Abundio – felelte. De a vezetéknevét már nem hallottam.

– Eduviges Dyada a nevem. Kerüljön beljebb.

Mintha már várt volna. Mindent előkészített, mondta, és intett, hogy kövessem a sötét, lakatlannak tűnő szobák hosszú során át. De mégsem, mert amint hozzá-
szokott a szemem a sötétséghez és a vékony fénycsíkhöz, amely hátulról kísért ben-
nünket, kétoldalt árnyakat láttam magasodni, és éreztem, hogy egy feltornyozott
batyuk közt nyitott, szűk folyosón keresztül vezet az utunk.

– Mik ezek? – kérdeztem.

– Ócskaságok – mondta. – Az egész ház zsúfolásig tele van lomokkal. Ezt a házat
választották ki azok, akik elmentek, itt hagyták a bútoraikat, de senki se jött vissza
értük. Az a szoba, amit magának szánok, leghátul van. Mindig üresen tartom, hát-
ha jön valaki. Szóval maga a fia?

– Kié?

– A Doloritasé.

– Igen, én vagyok, de honnan tudja?

– Ő szólt nekem, hogy jön. Épp ma. Hogy ma érkezik.

– Kicsoda? Az anyám?

– Igen. Ő.

Nem tudtam, mit gondoljak. Ő se hagyott időt gondolkodnom:

– Ez a szobája – mondta.

Nem volt ott másik ajtó, csak az, amelyiken beléptünk. Mikor gyertyát gyújtott,
akkor láttam csak, hogy a szoba teljesen üres.

– De hiszen nincsen hová lefeküdnöm – mondtam neki.

– Ne törődjön vele. Biztosan elfáradt, nincs jobb fekhely az áloznál, ha kime-
rült az ember. Holnap majd gondoskodom ágyról. De maga is tudja, hogy nem
olyan könnyű egyik pillanatról a másikra előteremteni mindent. Ezért kell előre
értesíteni, de az anyja csak nemrég szólt nekem.

– Az én anyám – mondtam – már meghalt.

– Hát ezért hallatszott olyan gyengén a hangja, mintha nagy távolságot kéne
bejárnia, hogy eljusson idáig. Most már értem. És mennyi ideje, hogy meghalt?

– Már egy hete.

– Szegény. Biztosan egyedül érezte magát. Megígértük egymásnak, hogy együtt
halunk meg. Együtt megyünk el, hogy ha szükség van rá, ha netán valami nehézség
adódna, bátorítsuk egymást az úton. Nagyon jó barátok voltunk. Sose beszélt
magának rólam?

– Nem, soha.

– Furcsa. Persze akkor még kislányok voltunk. Ő nem sokkal előttem ment férj-
hez. De nagyon szerettük egymást. Nagyon szép volt az anyád, hogy is mondjam,
olyan kedves, az ember nem tudta nem szeretni. Szerették is. Szóval megelőzött?
De biztos lehetsz benne, hogy utolérem. Én aztán tudom, milyen messze tőlünk az
ég, de azt is, hogy merre rövidebb az ösvény. Minden azon múlik, hogy Isten segít-
ségével akkor haljon meg az ember, amikor szeretne, és ne akkor, amikor az Úr úgy
rendeli. Vagy ha jobban tetszik, rá kell venni, hogy tegye meg még idő előtt a meg-

felelő lépéseket. Ne haragudj, hogy tegezlek; de olyan, mintha a fiam volnál. Igen, sokszor mondtam is: „Dolores fiát nekem kellett volna a világra hoznom”. Később majd elmesélem, hogy miért. Most csak annyit mondom neked, hogy utolérem én még az anyádat az örökkévalóság valamelyik útján.

Azt gondoltam, örült ez az asszony. Később pedig már nem gondoltam semmit. Egy távoli világban találtam magam, és hagytam, hadd sodorjon magával. A testem valahogy egyre erőtlenebb lett, minduntalan összecsuklott, széthullott, bárki kedvére eljátszadozhatott volna velem, akár egy rongybábuval.

– Fáradt vagyok – mondtam.

– Gyere, egyedül előbb valamit. Csak pár falatot. Bármit.

– Megyek. De majd később.

A tetőről csepegő víz lyukat vájt az udvar homokjába. Hallatszott, ahogy csepp, csepp és megint csepp, egy babérlevél közepébe pottyant, amely a téglák közti hasadékba szorulva ugrált és pörgött. Már elvonult a vihar. A szellő olykor megrázta a gránátalmafa ágait, ahonnan sűrű eső hullott, és eleinte csillogó, majd lassan elhomályosodó cseppekkel pettyezte a földet. A tyúk az imént még fázósan összehúzták magukat, mintha aludnának, de most megrázták szárnyukat, kitipegtek az udvarra, és csőrükkel szaporán felcsipkedték az esőtől felszínre került földigilisztákat. Ahogy elvonultak a felhők, felragyogott a köveken a nap, szivárványszínbe borított mindent, felitta a vizet a földről, és a szellőben remegő leveleket megcsillogtatva játszott a levegővel.

– Mit művelsz olyan sokáig a budin, te gyerek?

– Semmit, anyám.

– Ha sokáig üldögélsz ott, még jön egy kígyó és megmar.

– Igen, anyám.

«Terád gondoltam, Susana. A zöld domboldalakra. Arra, amikor szeles időben sárkányt eregettünk. Hallottuk odalentről a falu eleven morajlását, de mi fölötté álltunk, a dombtetőn, a szél pedig közben magával ragadta a kenderfonalat. „Susana, segíts.” És akkor egy puha kéz megszorította az enyémet. „Engedd hosszabbra.”

A szél megnevettetett minket; egymásba kapcsolta a tekintetünket, és a fonál az ujjunk közt sebesen követte a szél útját, míg csak egyet pattanva el nem szakadt, mintha egy madár szárnycsapása metszette volna ketté. A papírmadár ott fenn pírueztevve zuhant alá, maga után vonszolva ócska fonaldarabokból készült farkát, és eltűnt a zöldben.

Nedves volt az ajkad, mintha harmat csókolt volna szájon.»

– Azt mondtam, gyere ki a budiból, te gyerek.

– Igen, anyám. Megyek már.

«Rád gondoltam. Arra, amikor ott álltál, és néztél rám azzal a tengerkék szemmeddel.»

Felelte a tekintetét: az anyja állt előtte az ajtóban.

– Miért nem jössz ki? Mit csinálsz itt?
 – Gondolkodom.
 – Máshol nem tudsz? Nem jó ilyen sokáig ülni a budin. Meg aztán elfoglalhatnád magad valamivel. Miért nem mégy és segítesz a nagyanyádnak kukoricát morzsolni?

– Megyek már, anyám. Megyek.

– Nagymama, jöttem kukoricát morzsolni.
 – Már végeztünk vele; de gyere, főzünk csokoládét. Hova tűntél? A vihar alatt egyfolytában téged kerestünk.

– A másik udvaron voltam.

– Mit csináltál ott? Imádkoztál?

– Nem, nagymama, csak néztem, ahogy esik.

A nagyanyja csak ránézett azzal a szürkéssárga szemével, és mintha kitalálta volna, mi lakozik benne.

– Eredj hát, tisztítsd meg a darálót.

«Sok száz méterre, odafönt, a felhők felett, jóval fölötte mindennek, ott rejtőzöl te, Susana. Fönn, az Isten végtelen birodalmában, az Isteni Gondviselés mögött, ahol én el nem érhetlek, nem is láthatlak, ahova az én szavaim nem jutnak el.»

– Nagymama, rossz ez a daráló, eltört a csavarja.

– Ez a Micaela, biztosan megint kukoricacsövet darált vele. Hogy nem tud megszokni erről, no de ezen már nem segíthetünk.

– Miért nem veszünk egy másikat? Ez már úgyis olyan régi, semmire se jó.

– Jól mondod. Csakhogy annyi pénz ment el a nagyapád temetésére meg az egyházadóra, hogy nem maradt egy fillérünk se. De jó, hozzuk meg ezt az áldozatot, vegyünk egy újat. Rögtön el is mehetnél doña Inés Villalpandóhoz, és megkérhetnéd, adjon egyet hitelbe októberig. Aratás után kifizetjük.

– Igen, nagymama.

– És egy füst alatt kérj tőle kölcsön egy szitát meg egy nyeseőllót is; úgy megnőtt a gyom, hogy már derékig ér. Bárcsak meglenne még a nagy házam az óriási udvarokkal, bizony nem panaszkodnék. De a nagyapád elherdálta, amikor idejött. Mit lehet tenni, legyen meg Isten akarata: végül is sohase úgy sülnék el a dolgok, ahogyan az ember szeretné. Mondd meg doña Inésnek, hogy aratás után minden tartozásunkat visszafizetjük.

– Igen, nagymama.

Kolibrik repkedtek mindenfelé. Abban az évszakban sok volt belőlük. Hallottuk a szárnycsapásaik zümmögő hangját a virágtól roskadozó jázminbokrok között. Odament a Szent Szívet tartó polchoz, huszonnégy centavót talált. Magához vett húszat, négyet otthagzott.

Már indult volna, amikor az anyja megállította:

– Hova méész?

- Doña Inés Villalpandóhoz új darálóért. A miénk tönkrement.
 - Mondd meg neki, hogy adjon egy méter fekete tafotát, ilyen, mint ez – és a kezébe nyomott mintának egy szövetdarabot. – Írja a számlánkhoz.
 - Meglesz, anyám.
 - Visszafelé meg vegyél nekem aszpirint. A folyosón a cserépben találsz pénzt. Egy pesót talált. Elvette, és otthagya a helyébe a húsz centavót.
 - Pedro! – kiáltottak utána. – Pedro!
- De nem hallotta. Már messze járt.

Imrei Andrea fordítása

BUBNÓ HEDVIG

Latin-Amerika 1750–1840. A gyarmati rendszer felbomlásától
a független államok megalakulásáig
(könyvismertetés)

2013 tavaszán a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó közös gondozásában, a Károli Könyvek monográfia sorozatában jelent meg a *Latin-Amerika 1750–1840. A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig* című kötet Semsey Viktória szerkesztésében.

A kötet többszerzős, terjedelmét tekintve igen komoly vállalkozás, mely monográfiaként mind a szaktudományos, mind az általános érdeklődést kielégíti, mégis elsődlegesen az egyetemes történeti oktatást szolgálhatja. A szerzők, Semsey Viktória, Santosné Blastik Margit, Szilágyi Ágnes Judit, Lilón Domingo, Nagy Marcel a Károli Gáspár Református Egyetem, az ELTE, a Pécsi és a Szegedi Tudományegyetem jelenlegi vagy volt munkatársai. Szűkebb kutatási területük a monográfiában tárgyalt periódusnak inkább a későbbi korszakát fedi le, ám tekintettel a műfajra, ennél szorosabb kapcsolódás nem is várható el.

A kötethez tartozó két historiográfiai tanulmány két fiatal külföldi szerző, Miguel Dantas da Cruz portugál és José Antonio Sánchez Román spanyol történész munkája. Latin-Amerika történetéről ilyen összefoglaló munka korábban Magyarországon csak Wittman Tibor tollából született, 1971-ben.¹ Anderle Ádám hasonló című munkája egyetemi tankönyvként jelent meg, ami a kutatáshoz elengedhetetlen jegyzetapparátus és bibliográfia nélkül műfajilag értelemszerűen nem sorolható ebbe a kategóriába.² Wittman Tibor munkájának, mely az indián múlt ismertetésétől egészen 1959-ig követi az eseménytörténetet, természetesen nem lehet alternatívája ez a kötet, azt csupán az adott korszakra nézve tudja kiegészíteni vagy felváltani. Wittman egyszerezős művének koherenciáját sem tudja felülmúlni a most megjelentetett monográfia, ám több mint negyven év elteltével és a szemléletváltás következtében megérett a helyzet egy a legfrissebb nemzetközi szakirodalmat és kutatásokat is felvonultató munka megjelentetésére.

A szerzők roppant nehéz helyzetben voltak, hiszen a munka nem egyszerűen a térség kiterjedt történelméről szól a címben megjelölt területi és korszakhatárokra vonatkoztatva, hanem az Újvilág és az anyaországok (Spanyolország és Portugália

¹ WITTMAN Tibor: *Latin-Amerika története*. Gondolat, Budapest, 1971 és 1978.

² ANDERLE Ádám: *Latin-Amerika története*. Pannonica, Budapest, 1998.

Károli
Könyvek

Károli
Könyvek

Monográfia

LATIN - AMERIKA 1750 – 1840

A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig

Latin-Amerika sokarcú, bonyolult etnikai összetételével sajátos múltat hordozó térség. A XVIII-XIX. század fordulójára történetének döntő jelentőségű szakaszához érkezik a gyarmati rendszer felszámolásával, amelyet már a korabeli nyugati világ sajtója is nagy érdeklődéssel kísér. A XVIII. század utolsó harmadában kezdenek kirajzolódni az új államhatárok, majd látjuk, amint a függetlenségi harcok és a brazil békes átmenet, az alkirályságokat, főkapitányságokat, audienciákat független köztársaságokká, Brazília esetében császársággá alakítják át.

Történetének egyik legérdekesebb, legvitatottabb időszakához érkezik a XVIII-XIX. század fordulójára. Hogyan kezelhető még egységként a meglévő és a kibontakozó sokféleség? Milyen hatásokra, mely társadalmi rétegek irányításával és részvételével, hogyan zajlott a kultúrához szorosan kapcsolódó változás, amely elvezetett a gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig? A korszerűsége és az objektivitásra törekvés végigkíséri a tematikus jellegű feldolgozást.

LILÓN D., NAGY M., SANTOSNÉ BLASTIK M., SEMSEY V., SZILÁGYI Á. J.,
M. DANTAS DA CRUZ., J. A. SÁNCHEZ ROMÁN

LATIN - AMERIKA 1750 – 1840

ISBN 978-963-236-683-8

4900 F

KRE | KÁROLI GYARMATI
HÍRMONDATORNÁ

KRE | KÁROLI GYARMATI
HÍRMONDATORNÁ

KRE | KÁROLI GYARMATI
HÍRMONDATORNÁ

KRE | KÁROLI GYARMATI
HÍRMONDATORNÁ

L'Harmattan

mellett Anglia és Franciaország jelenléte is befolyásoló tényező) bonyolult politikai, gazdasági, egyházi, jogi, társadalmi stb. kapcsolatrendszeréről is. Mindezt még komplexebbé teszi – bonyolítja, de egyben színesíti is – az az eszmetörténeti háttér, amit a felvilágosodás, polgári forradalmak, liberalizmus, szabadkőművesség, nemzettudat formálódása és ezek párhuzamos hatása mutat. Ilyen helyzetben nehéz az évszámok közé szorított korszakhatárok kijelölése és betartása is.

Mindenfajta komplexitás mellett a földrajzi keret az, ami a kötet enciklopédikus jellegét, meghatározza. Ez tematikus bontást követel meg. A könyv hat nagy fejezetre oszlik, melyből az első négy – *Függetlenségi harcok* (I.), *Társadalom, politika, alkotmányok* (II.), *Gazdaság* (III.), *Egyház* (IV.) – öleli fel hét régióban csoportosítva az egyes országok történetét. A hét régió: 1. Mexikó; 2. Közép-Amerika; 3. Karib-térség; 4. Venezuela, Kolumbia, Ecuador; 5. Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay; 6. Chile; 7. Peru, Bolívia. A négy fejezet négy szerző együttes munkája, de az egyes régiók történeti, társadalom-, gazdaság- és egyháztörténeti fejezetei egy-egy szerző önálló alkotásai. A négy részt külön-külön bőséges tematikus bibliográfia zárja. A könyv további fejezetei közül a *Kultúra és intézményei* (V.), a nyelvi-kulturális elhatárolódásnak megfelelően két nagyobb alegységre bontva tárja elénk a latin-amerikai kontinens kultúrtörténetét, a *Historiográfiai tanulmányok* (VI.) pedig a fentebb említett két külföldi szerző historiográfiai és kutatástörténeti tanulmányát takarja, ugyanebben a felosztásban. A könyvet név-, földrajzinév- és tárgymutató zárja. Az összefüggések jobb átlátásához négy, igen jó szolgálatot tévő térkép nyújt vizuális segítséget. Az első három a XVIII. század végi közigazgatási határokat mutatja az alkirályságok szerinti bontásban (1. Új-Spanyolország 2. Új-Granada 3. Perui Alkirályság 4. Río de la Plata, 5. Brazil Alkirályság), jelezve azon belül az audienciák és főkapitányságok területeit, a negyedik pedig a függetlenségi harcok idejének (1791–1826) nagy csatáit, főbb hadjárait, valamint a brazil felkelések helyszíneit jelöli. Mutatja továbbá az ekkor még gyarmatként továbbélő területeket, későbbi függetlenné válásuk dátumával.

A tételes tárgyalást megelőzi Semsey Viktória néhány oldalas frappáns összefoglalója a téma kül- és belpolitikai összefüggéseiről. Vázolja benne a nemzetközi politikai küzdőtér európai és az amerikai kontinenst érintő összefüggéseit, felhívja a figyelmet a forradalmak és szabadságküzdelmek hatására (Amerika / USA, Franciaország, Haiti), az eszmei áramlatokra, a struktúraátalakítási kísérletekre, a politikát vagy a nemzetközi kommunikációt meghatározó személyekre, megkönnyítve ezzel az olvasó későbbi tájékozódását.

A társadalmat, politikát, alkotmányokat tárgyaló fejezet már címében is jelzi a téma összetettségét, melynek a köztörténet mellett a legizgalmasabb elemei a kreol, mesztic, fekete és indián rétegek lehetséges és változó gazdasági, politikai részvételét, társadalmi mobilitását érintő részletek. A gazdaságtörténeti részben nem kevesebb komplexitással kellett szembenézniük a szerzőknek. A gyarmati kor végén az önállósuló vagy sok esetben már erős önálló gazdasággal (Mexikó)

rendelkező, ugyanakkor a monopóliumok és adók rendszerén keresztül a királyi kincstártól és az egyháztól mint legfőbb pénzügyi hatalomtól egyaránt függő térségeknek bonyolult, a regionális fejlődés és a központi irányítás lehetőségeivel vagy korlátaival egyszerre megbirkózni próbáló helyzetét kellett bemutatniuk. A korszakot a nagy gazdasági egységek (*latifundiumok*, *haciendák*), illetve azok munkaerő és termelési viszonyai jellemezték. Ezek mellett nem hagyhatók figyelmen kívül a termelést befolyásoló időjárási viszontagságok (aszály, éhínség, vízhiány stb.), a szabadkereskedelem adta lehetőségek változó esélyei, kölcsönök kényszerű halmozódása, a bizonytalan politikai helyzet, a függetlenségi harcok időszakának megnövekedett kiadásai és visszaeső bevételei sem. Mindez nehezíti a helyzet feltárását. Az egyháztörténeti fejezetből leginkább kiemelendő a Bourbon-reformok kérdése, mellyel az európai háborús terhek bevételeinek növelése érdekében elsősorban az adórendszer korszerűsítését szorgalmazták, de meghatározó cél volt az egyház befolyásának, erejének visszaszorítása is. Az egyházi javak szekularizációjával tartós, bonyolult, ellentmondásokkal tarkított folyamat vette kezdetét.

A kötet V. fejezete (*A kultúra és intézményei*) Szilágyi Ágnes Judit (Brazília) és Santosné Blastik Margit (Spanyol-Amerika) munkája. A brazil és spanyol térség kultúráját, intézménytörténetét bemutató 130 oldalnyi fejezet terjedelme alapján önálló kiadványként is megállná a helyét. Ezért ezt a szokottnál részletesebben ismertetem.

A Brazíliára vonatkozó rész körülbelül a fejezet egyhatodát teszi ki. Ennek oka nem csupán a két kulturális régió földrajzi lefedettségében vagy lakosságzáma különbségében keresendő, hanem abban, hogy a tárgyalt időszakban Brazíliában az intézményi átalakulás még jelentős lemaradásban volt. Értelemeszerű tehát, hogy itt elsősorban a kulturális élet fellendülését eredményező függetlenné válás korszakát tárgyalja a szerző. Szilágyi Ágnes Judit elemzésében Alfredo Bosi brazil irodalomtörténész felosztását követi, és főként az akadémikus kultúra és az alkotóművészet értékeire koncentrál. Nyomon követhető, hogyan változtatta meg a Rio de Janeiroba érkező és ott berendezkedő királyi udvar mindenekelőtt a város, de tágabb értelemben a térség egész társadalmának arculatát, és hogyan élénkült meg ennek nyomán a művészeti és kulturális élet. Egyetemek híján a szellemi élet felpezsdítése csakis az uralkodótól volt várható, aki ehhez jelentősen hozzá is járult az oktatás és a művészetek támogatásával, valamint az intézményi keretek megteremtésével. Ezzel párhuzamosan a sajtó különböző orgánumai és szereplői is alakították a korabeli közéletet. Az ideologikus és politikai sajtóviták korszaka volt ez, még akkor is, ha közben a cenzúra is erőteljesen működött. A meghatározó közszereplők írásaiiban egyre inkább a kritikus hangvétel érvényesült, ami még I. Péter császár 1831-es lemondásához is hozzájárulhatott.

Az irodalmi és művészeti életet tárgyaló fejezet sorra veszi a klasszicizmus és romantika korának kisebb-nagyobb sajtósági irányzatait (*Arcadismo*, *indianismo*), a különböző költészeti iskolák megalakulását és a fontosabb antológiák megjelenését. A romantika időszakára tehető a színházi élet kibontakozása, amikor a főúri

házaknál tartott zártkörű előadásokat felváltotta a nemzeti színjátszás. A zene területét az udvartól kapott kiemelt támogatás jellemezte mindaddig, amíg az anyagi nehézségek meg nem akadályozták a portugál zenészek, olasz profi énekesek vagy francia balett-táncosok alkalmazását. A függetlenné válás időszakában az egész művészeti élet átalakuláson ment keresztül. A szakrális szerep háttérbe szorult, a világi témák és stílusok preferenciája érvényesült. Kiemelendők a portré- és tájfestészet, illetve a történelmi témájú alkotások, melyeknek érdeme, hogy esztétikai értékük mellett a korabeli természeti és társadalmi viszonyokat is megjelenítették.

A tudományos gondolkodás és kutatás feltételeinek kialakulása nagymértékben a 18–19. század folyamán megindított expedícióknak volt köszönhető. Ezek az utak tágították a földrajz, botanika, zoológia, antropológia tudományának horizontját, az ott szerzett tapasztalatok dokumentálása, majd tudományos jellegű folyóiratokban történő publikálása pedig hatással volt a szakemberképzés elindítására, de közvetve szinte minden tudományterület fejlődésére. Mindent összeadva a folyamat termékenyítőleg hatott a felvilágosodás és liberalizmus szellemében fogant irodalmi, történelmi, filozófiai munkák megszületésére. A korszak gondolkodói azt a figyelemre méltó kettősséget igyekeztek megvalósítani, ami az önálló nemzeti identitás megformálása és a világ kulturált nemzetéhez tartozás szándékának egyidejű kialakításában rejlett.

A spanyol-amerikai térségben már a 18. század politikai, gazdasági folyamatai kedveztek az új kreol elit felemelkedésének, amely a legfrissebb szellemi áramlatok befogadjaként és terjesztőjeként, az anyaországi értelmiséggel karöltve a gyarmatok függetlenné válásának is elindítója lett. A 18. század elejétől a korona által támogatott expedíciók sorozata indult meg, elsődlegesen a gyarmatok állapotának felmérésére vagy határkijelölésekre, a klimatikus és természeti viszonyok vagy a bányászati lelőhelyek feltérképezésére. Az expedíciók ugyanakkor az elmaradott infrastruktúra fejlesztését, illetve a betegségek gyógyítási lehetőségeit (himlő elleni vakcina) is célba vették, és így a „hasznos” tudományok forrásbázisává váltak. Számos, a néprajz és a nyelvészet területét érintő leírás született, melyek sok esetben kritikát is megfogalmaztak az indiánokkal szembeni bánásmód okán (*Ulloa: Noticias secretas de América*). A missziós területek bővítését kívánó egyházi rendek, főleg a jezsuiták útjai szintén jelentős tudományos haszonnal jártak. Több krónika, történelmi, irodalmi és nyelvészeti tárgyú munka tanúskodik erről. A felfedező utak során a múlt kutatása is kívánatos szempont volt, így a történelem, régészet és általában a társadalomtudományok sokat profitáltak belőlük. A dokumentálás érdekében pedig létrejöttek a célzott intézmények, mint például az Indiák Levéltára (1785).

A 18. század végén III. Károly kiterjedt reformjai hatására megindult a városiasodás, ami magával hozta a felsőfokú oktatás átszervezésének és természettudományos alapokra helyezésének igényét is, a szekularizációt és modernizációt. Igaz, a valódi siker még hosszan váratott magára. A gyakorlati ismeretek megszerzését elősegítendő, új típusú intézmények jöttek létre, az akadémiák, melyek elsősorban a jogi, gazdasági, technikai képzést célozták meg. Az orvosi képzés is a gyakorlat

irányába mozdult el, sok kórházi és bonctani gyakorlattal. A függetlenségi harcok során ugyan meg-megtorpant a képzési lendület, de az oktatás ügye mindvégig napirenden maradt, így a 19. század folyamán sorra alakultak az állami felsőoktatási intézmények és kulturális közintézmények. Az alapfokú oktatás fő szempontja a társadalom számára hasznos egyének képzése lett, az oktatás és a spanyol nyelv kötelezővé tételével, a feketéket kivéve minden etnikai csoport számára.

A szabadkereskedelemnek és a rendszeres hajójáratoknak köszönhetően az új szellemi termékek – legálisan vagy titokban – rendre eljutottak Amerikába, ahol a cenzúra sokszor enyhébb volt, az inkvizíció pedig kevésbé hatékony, mint az anyaországban. Mi több, a kiűzött jezsuiták (1767) hátrahagyott könyvtárai sok esetben kincsesbányának bizonyultak, de más egyháziak is támogatták a többségében tiltólistán szereplő könyvek beáramlását. Az egyre gazdagodó kreol elit – anyaországi mintára – megalkotta saját klubéletét a különböző társaságok létrehozásával, melyek bár gazdasági céllal alakultak, többnyire az új eszmék terjesztésével és a függetlenedés politikájával foglalkoztak, és jobbára valamilyen sajtóorgánum köré szerveződtek. Ezek mintájára megszaporodtak az irodalmi, színházi, művészeti szalonok, és megélénkült a kávéházi közélet is.

Az irodalom terén a legfontosabb eredmény a spanyol-amerikai regény és esszé, valamint a nemzeti költészet megszületése lett. Szilágyi Ágnes Judit tanulmányából kirajzolódik az a hosszadalmas fejlődési út, mely az ideologikus túlsúllyal küzdő, kritikákkal bőségesen ellátott, így inkább traktátusnak nevezhető felvilágosodás kori regénytől az esztétikai kategóriáknak majd jobban megfelelő romantikus regényig vezetett. A korszakot fémjelzik még – a tradicionálisabb hagiografikus irodalom és az emlékiratok műfaja mellett – az irodalom és neveléstörténet, irodalom és szakmunka határterületén álló írások. Figyelmet érdemel a politikai esszé műfaja is, melynek egyes darabjaiban az önrendelkezés vagy a jogi és tulajdoni egyenlőség, illetve etnikai kérdések megtárgyalása került napirendre. Néhány jelentősebb munkában a függetlenségi mozgalom kibontakozása követhető nyomon. (A függetlenség eszméjét megfogalmazó jezsuita Juan Pablo Viscardo y Guzmán francia nyelvű munkájától Francisco de Miranda, Simón Bolívar vagy José Gervasio Artigas műveiig.) A költészetről szólva kiemelhető a spanyol-amerikai táj témájának térnyerése, ahol a személyes kötődés a költőt a társadalmi változások tanújává és megéneklőjévé tette, megelőlegezve a nemzeti poézis kialakulását. A romantikus költészet tudatosan építette be a népi kultúra motívumait, nyelvezetét, új műfajokat is teremtve, mint amilyen pl. a *gaucho* költészet. A társadalmi igény és a szekularizációs folyamat utat nyitott a nyilvános színházaknak. Előbb a spanyol aranykor klasszikusait, majd egyre inkább a francia és itáliai klasszikusokat is játszani kezdték, ám a 19. században e téren is inkább a politika eszközének tekintett, cenzúrázott, morális tartalmú, hazafias művek kerültek előtérbe.

A városiasodásnak köszönhetően, amit védelmi és jobb gazdaságszervezési, továbbá lakosságkoncentráció vagy missziós szempontok indokoltak, az infrastruktúrális és kulturális változások hatására új építkezések indultak meg (erődök, temp-

lomok, paloták, középületek). Regionális bontásban követhetjük nyomon az építészeti történetét, melyet főként a stílusirányzatok, motívumok keveredése (barokk, rokokó, klasszicista, sőt *mudéjar*), valamint az európai építőművészet és az indián kultúra szintéziséből képződött helyi irányzatok létrejötte jellemez. A szerző rávilágít a városiasodás és a nagyarányú belső migráció okozta negatív változásokra is, melyek – sajnálatos módon – a nagy szociális különbségek kialakulásának, a városi társadalom kettészakadásának és a szegénynegyedek létrejöttének kedveztek.

A festészet elsősorban spanyol, flamand, holland, majd német mintát követett. Színgazdagság, aprólékos kidolgozás és dinamizmus jellemezte. A korszakhoz hozzátartozó természetábrázolás mellett újításnak számított a kasztok (*pintura de castas*), azaz a különböző etnikai csoportok bemutatása, mely szintén az erősödő nemzettudat megfogalmazása. Megjelentek a világi személyekről készülő portrék mint az öntudatos, gazdasági háttérrel is rendelkező és így megrendelésekre képes új társadalmi réteg felemelkedésének bizonyítékai. A természetábrázolás és a mindennapi élet mozzanatainak megörökítése miatt a szekularizáció jelei mutatkoztak a *kosztumbrista* templomi falfestmények jelenetein. Emellett továbbra is születtek hagyományosabb egyházi témájú festmények, melyeknek egyik sajátos válfaját bennszülött mesterek készítették. Ezek gyakran az ikon szerepét töltötték be a bennszülöttek különös szakrális világában, vagyis nem műtárgyak, hanem a vallás napi gyakorlatának eszközei voltak, amiket ezért nagy számban sokszoroztattak.

A szobrászat tradicionálisan műhelymunka volt, melyben a színezést vagy aranyozást szinte többre tartották, mint magát a faragást, ezért sok névtelen alkotás született. Legtipikusabb szobrászati tevékenységnek az oltárok, oltárszobrok, kórusülések faragása minősült, e téren leghíresebbnek a guatemalai szobrászok iskoláját tartották. Jeles iskola működött ugyanakkor már a 16. század óta Quitóban is, ahol szentek és angyalok szobrait, valamint Betlehem- és kálvária-jeleneteket faragtak, melyek miközben tükrözték a világ színességét, alkalmat teremtettek a hétköznapok megörökítésére. A társadalmi változások egyébként is éreztették hatásukat, így adott új munkalehetőséget a szobrászat számára a meggazdagodott réteg egyik új szokása, a díszes ravatalok, a *katafalkok* építtetése, a függetlenségi harcok után pedig az új hősök ábrázolása.

A zenei élet szerencsés helyzetben volt, hiszen az egyház a zene művelését és oktatását mindig is összekötötte a misszionálással. A kolostorokban és a katedrálisokban egyaránt biztosított volt a kimagasló zenei színvonal. Kiemelkedő volt a jezsuita missziók működése, ahol az ének- és hangszeroktatás mellett a hangszerkészítés is figyelemre méltó tevékenységnek számított, kereskedelmi hasznával bizonyos esetekben jelentős bevételi forrást biztosítva a közösség számára. A már ismert társadalmi átalakulások jegyében a zene egyre inkább helyet kapott a színházakban, társasági összejöveteleken, majd a 19. század eleji intézményi háttér megteremtésével létrejöttek a filharmóniai társaságok, a zeneakadémiák és más zenei oktatási központok, melyekben jeles muzikusok alkottak és tanítottak.

A kultúrával foglalkozó fejezet elkülönül a köztörténeti résztől, másrészt viszont szerves részét is alkotja a monográfiának, lehetőséget teremtve a kölcsönhatások folytonos felfedezésére. Egy elsődlegesen oktatás céljára készült munkánál kifejezetten előny, hogy mindez így, egy kötetben érhető el. Helyeselhető az a szerkezeti eltérés, miszerint a kultúrtörténeti rész nem a regionális bontást követi, hanem inkább a kulturális kategóriák – tudomány, sajtó, képzőművészet, irodalom, zene, színház – felől közelítve mutatja be az egyes térségek műfajilag vagy intézményileg sokszor eltérő reprezentáltságát. Ugyanakkor talán épp e szűkebb kategóriákba sorolás eredményezte egyes kiemeltnek tekintett művek túlzott tartalmi, stilisztikai, esztétikai részletezését. Ez helyenként kissé felborítja a belső arányokat, miközben elmarad például néhány magyarázatra szoruló spanyol szakkifejezés feloldása, legyen szó akár irodalmi műfajokról (*copla*, *décima*), akár egyes építőelemek megnevezéséről (*chiluca*, *tezonle*). Mindazonáltal olyan gazdag és értékes ez az anyag, hogy az olvasónak bármely apró részletéről kár lenne lemondania. A fejezetet 12 oldalnyi tematikus bibliográfia zárja, bőséges alapot kínálva adott esetben akár specifikus kutatások elindításához is.

Nem kevésbé értékes hozzájárulás ehhez a nagyszabású munkához a VI. fejezet két tanulmánya, melyek amellet, hogy szélesítik a kutatás horizontját, történetiségükben láttatják, hogyan jutott el a korszak Latin-Amerika-kutatása a mai fázisába, és egyértelműsítik, hogy ez a munka már az új szemléletmód és vizsgálatok szintézise.

Miguel Dantas da Cruz tanulmánya (*Alkiryáságból független állam: Brazíliáról az újabb szakirodalom tükrében*) rávilágít arra, hogy forrásbázis tekintetében Brazília szerencsés helyzetben van, mert megalakulásától kezdve törekedett a történeti-földrajzi térségre vonatkozó ismeretek ébrentartására. Útleírások, történeti munkák születtek, sőt, 1838-ban már intézményalapítás is történt (*Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro*). Ugyanakkor a függetlenség folyamatának és dinamikájának behatóbb, történészi vizsgálata csak a 20. században indult útjára. Az akkori alapos, ám pozitivistá szemléletmódjuk miatt a probléma gyökerét inkább csak a portugál és brazil nemzet összeférhetetlenségében látó munkákat a '30-as évektől kezdték felváltani az átalakulás folyamatának előzményeit korábról, a 18. századból eredeztető munkák, melyeket viszont a nacionalista megközelítés korlátozott. Ám így is előfutárai lehettek a későbbi, a 20. század utolsó harmadában meginduló és máig tartó kutatásoknak. Ez utóbbiak már a regionális sajátosságokra koncentrálnak, a történelmi személyiségek lokális kötődéseire, és az átalakulás folyamatát igyekeznek egy hosszabb társadalmi és gazdasági kontextus részeként kezelni.

Az újabb munkák rávilágítanak a portugál és brazil problémafelvetés közötti gyakori különbségre. Így például jelzik, hogy míg a brazil felfogás a függetlenség perspektívájából szemléli, addig a portugál a liberalizmus portugáliai megjelenéséből kiindulva értelmezi a függetlenségi korszakot. A gazdaságtörténeti munkákat korábban ugyancsak jellemezte ez az eltérő szemléletmód, ám a '70-es évektől e téren is igyekeznek árnyalni Brazília pusztán nyersanyaglelőhely funkcióját, és rá-

irányítani a figyelmet a brazil gazdaság dinamizmusára.³ Behatóan foglalkoznak Brazíliának a világgazdaságban 1808-tól kezdődő, a portugál királyi udvar odaérkezését követően megnövekedő szerepével is, odáig menve, hogy a brazil piacnak komoly szerepet tulajdonítsanak a kontinentális zárlat sikertelenségében.⁴

A tanulmányból képet kapunk arról, hogy az új történelemszemlélet milyen megközelítési módokat mutat a történelmi folyamatok vizsgálatában. Így Miguel Dantas da Cruz az eszmetörténeti vonulatok felől közelítő vagy ezek korabeli, főleg sajtóreceptióját feltáró angolszász és brazil kutatók tevékenységére egyaránt felhívja a figyelmet. Nem kevésbé fontosak a diplomáciatörténet irányából újragondolásra ösztönző munkák, vagy egyes politika- és társadalomtörténeti fogalmak – mint *állam, nemzet, hazza* – tisztázását szorgalmazó kezdeményezések, melyek egyben a politikai kultúra megismertetését is célozzák. Ezek folyamatos publikálását segíti például a 2004-ben indult *Iberoconceptos* nemzetközi tudományos együttműködési program, melynek célja a történeti fogalmak szisztematikus és nemzetközi megközelítésű értelmezése, illetve más konceptuális gondolkodást alkalmazó kötetek, orgánumok.⁵ A korszakkal foglalkozó fontos alkotmány- és jogtörténeti munkák is említésre érdemesek, főleg, ha belegondolunk, hogy a rabszolgaság, állampolgárság, politikai centralizáció, állami bürokrácia milyen meghatározó és megoldásra váró kérdései a kornak. Érdekes hozadéka ezeknek a munkáknak az a felfogás, miszerint magának a függetlenség tényének igen csekély átalakító hatása volt Brazília politikai-társadalmi fejlődésére, hiszen az szinte változatlan maradt a 19. század folyamán. Annál fontosabb ellenben a politikai elit szerepének, akár pozitív, akár negatív cselekedeteinek vagy az emancipációs küzdelemben megjelenő különböző társadalmi rétegek szerepvállalásának új értelmezése.

Végezetül a tanulmány szerzője felhívja a figyelmet arra, hogy mindeddig igen csekély figyelmet kaptak a korszak irodalomtörténeti (klasszicizmus, romantika), kulturális (könyvkiadás, cenzúra, sajtó) és vallási kérdései. Ez utóbbi esetében például sokkal kutatottabb a gyarmati kor. Szerencse viszont, hogy nem csupán gyarapodik a korszak történeti irodalma, hanem a források és a szakfolyóiratokban megjelenő tanulmányok is egyre nagyobb számban hozzáférhetők.

José Antonio Sánchez Román tanulmánya (*A spanyol történetírás a latin-amerikai államok függetlenné válásáról*) felhívja a figyelmet a latin-amerikai függetlenségi mozgalmakra vonatkozó és a '60-as évektől megújuló történetírás szemléletmódváltására. A nacionalista megközelítést felváltotta a sok társadalmi tényező – társadalmi-gazdasági, politika- és kultúrtörténeti – látásmód, köszönhetően elsődlege-

³ Alcir LENHARO: *Tropas da moderação: o abastecimento da Corte na formação política do Brasil (1808–1842)*. Edições Símbolo, Sao Paulo. 1979.; Joao FRAGOSO – Manolo FLORENTINO: *O Arcaísmo como Projecto*. Civilização Brasileira, Rio de Janeiro. 2001.

⁴ José Luís CARDOSO: Bloqueio Continental e desbloqueio marítimo: o Brasil no contexto global das Guerras Napoleónicas. In *Portugal, Brasil e a Europa Napoleónica*. Ed.: Nuno Gonçalo MONTEIRO, José Luís CARDOSO, José Vicente SERRAO. Lisszabon. 2010. 39-60.

⁵ João FERES Júnior – Marcelo Gantus JASMIN: *História dos Conceitos: diálogos transatlânticos*. PUC Rio, Rio de Janeiro. 2007. Valamint: *Ler História*, 2008. 55. szám.

sen a francia, brit és észak-amerikai történészeknek. A spanyol történetírás bekapcsolódása ebbe a folyamatba inkább csak a '80-as évektől indult útjára, sőt leginkább a nagy jubileumi eseményekhez, Amerika felfedezésének 500. vagy a cádizi alkotmány és a gyarmatok felszabadulásának 200. évfordulójához volt köthető. Ez a lendület már komolyabb elmozdulást eredményezett a kutatásban, elvetve a latin-amerikai nemzetek létrejöttét elkerülhetetlennek tartó teleologikus látásmódot, és inkább a folyamat esetlegességét hangsúlyozva. A megújulás egyik jellemzője a téma és kutatás nemzetközivé tétele lett, ennek legjobb összefoglalása a Javier Fernández Sebastián szerkesztette enciklopédikus szótár.⁶

A tanulmány bemutatja egyrészt, hogy a spanyol történetírás hogyan járult hozzá a függetlenségi harcok megítélésére vonatkozó vitákhoz, másrészt azt járja körül, hogy az egyes történészek mely kérdéseket állították fókuszba az újabb kutatások megindításakor. A spanyol-francia származású François Xavier Guerra⁷ munkássága jelentős impulzusnak számított. Első lépésben felhívta a figyelmet a politikai kultúra felől közelítő „nyelvészet” jelentőségére, mely egyaránt megkövetelte az átalakuló politikai nyelv vizsgálatát, illetve a régi fogalmak – *szuverenitás, nemzet, állampolgár* – újraértelmezését. Kimutatta továbbá a spanyol liberalizmus eszméinek, illetve a királyság 1808-as válságát kísérő eseményeknek erőteljes hatását az óceán mindkét oldalán kitört forradalmakra. A spanyol történészek (Immaculada Simón Ruiz, Manuel Chust, José María Portillo) fölfigyeltek az 1808-as eseményeknek és az 1810-es cádizi alkotmánynak a forradalmakra gyakorolt hatására, és munkáikban a történeti elbeszélést ezzel a két dátummal indítják. Néhány történész jelezte a fordított előjelű hatást is, utalva az amerikaiak részvételére a cádizi *cortes*ben és az alkotmányozó folyamatban. Az újfajta történetírás értelemszerűen vitákat bontakoztatott ki, összehasonlító vizsgálatokra ösztönzött, így kerültek napirendre olyan kérdések, mint például a baszkok integrációja az új spanyol államban, vagy az amerikaiak számára igen alacsony létszámban megjelölt képviselő a cádizi *cortes*ben. A képviselő problémájára az új királyság intézményeiben is központi kérdésként jelentkezett, mégpedig a „kasztok” vagy „színes kasztok” állampolgársági és szavazati jogi ügyében. A forradalmak kétségkívül lehetőséget teremtettek a politikai részvétel és a társadalmi mobilitás számára, de egyes történészek hangsúlyozzák, hogy a spanyolok és kreolok ugyanabból a felvilágosult hagyományból táplálkoztak (civilizációs rangsor kijelölése), ami sokszor kulturális gátat szabott az állampolgári jogok aktív használatának.⁸ A továbbiakban a tanulmány a kérdésfelvetés új lehetőségeit és a kutatás új irányait tárja fel. Talán legfontosabbnak a birodalmi fel-

⁶ Javier FERNÁNDEZ SEBASTIÁN dir.: *Diccionario político y social del mundo iberoamericano. La era de las revoluciones, 1750–1850, (Iberconceptos I)*. Madrid, Fundación Carolina-Centro de Estudios Políticos y Constitucionales. 2009.

⁷ François Xavier GUERRA: *Modernidad e independencias. Ensayos sobre las revoluciones hispánicas*. Madrid, Fundación Mapfre. 1992.; François Xavier GUERRA: *Revoluciones hispánicas: independencias americanas y liberalismo español*. Madrid, Universidad Complutense de Madrid. 1995.

⁸ José María PORTILLO VALDÉS: *Autonomía e independencia en la crisis de la monarquía hispana*. Madrid, Marcial Pons, 2006.

darabolódás, az autonómia vagy függetlenedés kérdésének további elemzését látja. Hivatkozva ismét egyes szerzőkre, szükséges elmozdulási iránynak tartja mind a lokális folyamatok feltárását (Víctor Peralta, Núria Sala i Vila, Immaculada Simón Ruíz), mind pedig a forradalmak tágabb keretben, nemzetek feletti dimenzióban történő megtárgyalását (Javier Fernández Sebastián, José María Portillo, Josep Fradera).

Végezetül néhány összefoglaló megjegyzés. Tökéletes könyv nincs, ebben is előfordulnak kisebb technikai hibák, mint hogy egy magyarázó jegyzet nem az első említés helyére kerül, vagy egy írásmód nem egységes (*zámbo/zambó*, 35. és 72. o.), netán egy magyarázat nem elég egyértelmű (*pardó*, 72. o.). Ezeket egy többszerzős vállalkozás esetében érdemes egy fokkal elnézőbben kezelnünk. Ugyanakkor nem lett volna haszontalan valami elegánsabb megoldást találni a zárójelben lévő – az olvasót a köztörténeti részekről a további fejezetekhez irányító – utalások kiváltására. Nehéz működőképes alternatívát javasolni, ilyen lehetne az, ahol a szerző paragrafusjelekkel és számokkal dolgozik, megspórolva ezzel sok értékes karakterhelyet. A hosszú zárójeles utalások elhagyásával elkerülhető lett volna a szövegben előforduló – a bevezetőben egyébként önkritikusan emlegetett – ismétlések, átfedések közül egynéhány, amitől adott esetben a főszöveg is gördülékenyebbé válhatott volna. Talán egy rövidebb kronológiai áttekintő táblázattal is érdemes lett volna kiegészíteni a kötetet, a meglévő mutatók mellett. Ugyanakkor kifejezetten jó megoldásnak tartom a szövegbe illesztett forrásrészleteket. Tudjuk, hogy a külön szövegyűjtemény alkalmazása forrásfeldolgozó órákon mennyire hasznos, de az is tény, hogy a források ilyen jellegű „becsempészése” hitelessé, egyszersmind érdekesebbé, olvasmányosabbá teszi a szükségszerűen száraz történeti szöveget. Jelentős hozzájárulás a szakterminológia könnyebb elsajátításához – különösen a források eredeti nyelvű olvasásával is kacérkodó hallgatók számára – a szövegen belül zárójelben konzekvensen feltüntetett eredeti műcím vagy intézménynév.

Összegezve úgy vélem, hogy a szerzőcsapat és a szerkesztő közös munkájának eredményeképpen szép kiállítású, tartalmát és szerkesztését tekintve alapos, haszonnal forgatható, a legfrissebb kutatásokat felmutató, az oktatásban már régóta nélkülözött, tehát igazán hiánypótló monográfia született. Remélhetőleg sok felsőoktatási intézmény hallgatója szeretné a jövőben a latin-amerikai térség történelmével, kultúrájával kapcsolatos ismereteit elmélyíteni, számukra ez kiváló tankönyv, a szakdolgozni vágyóknak a naprakész és igen gondosan válogatott bibliográfiának köszönhetően pedig igazi kutatási alap, míg a szélesebb közönség számára jól alkalmazható kézikönyv.

MELLÉKLET

**I. Károlis Latin-Amerika-Szimpózium
I. Simposio sobre América Latina
en Károli Gáspár Universidad de la Iglesia Reformada**

A rendezvény időpontja: 2013. november 15. (péntek)
Helyszín: Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara
Budapest VIII., Reviczky u. 4., I. emelet 100 (Díszterem)

A rendezvény szervezője:
Vassányi Miklós PhD
Koordinátor: Tóth Dóra

13:45 – Megnyitó: Dr. Sepsi Enikő, KRE-BTK, Dékán; Sr. Julio César Cancio Ferrer, Embajador de Cuba; Sr. Rodrigo José Nieto Maturana, Embajador de Chile; Tóth Tamás (LATIMO)

Történettudomány / *Historia*:

14:00 – Izaskun Álvarez Cuartero (Universidad de Salamanca):
Yucatán: raza y control social.

14:45 – Semsey Viktória:

El contexto internacional de la guerra por la independencia en América Latina entre los siglos XVIII-XIX.

15:15 – Horváth Emőke:

A Karib-térség fogalmának kérdéséhez.

15:15-15:30 – Kávészünet

Társadalomtudomány / *Ciencias sociales*:

15:30 – Bubnó Hedvig:

Francisco de Vitoria y la Escuela de Salamanca.

16:00 – Bánki Éva:

A társadalomleírás esztétikuma – Gilberto Freyre, a szociográfus.

Nyelvészet / Lingüística:

16:30 – Bendik Márta:

A latin-amerikai olasz emigráció hatására bekövetkezett nyelvi változások.

17:00 – Vassányi Miklós:

A Systematic Introduction into Bolivian Quechua Phonology (Cochabamba Dialect).

17:30 – Állófogadás (a LATIMO Egyesület támogatásával, 104-es terem)

18:00 – *Machuca* (121', chilei film, 2004, rend. Andrés Wood, spanyol nyelven, angol felirattal)

Formai kéréseink szerzőinkhez

A szöveget Word formátumban, *rtf*kiterjesztéssel kérjük elektronikus úton megküldeni a következő címre: orpheusnoster@googlegroups.com. Általában maximum 1 szerzői ív (40 000 leütés szóközökkel, jegyzetekkel, bibliográfiával együtt) terjedelmű cikket várunk, de ennél jelentősen rövidebb cikk közlését is szívesen vállaljuk. Recenziók esetében a várt terjedelem körülbelül 5–10 000 leütés.

A szöveget a lehető legkevesebb formázással kérjük. A főszövegben használt alapbetűtípus 12 pontos Times New Roman legyen, a lábjegyzetben 10 pontos Times New Roman. Ha a szöveg különleges fontkészletet is igényel, kérjük csatolni a fontkészletet, valamint a cikket *pdf*formátumban is. A főszöveget sorkizártan, 1,5-es sortávolsággal, a bekezdések elején behúzás nélkül kérjük; a lábjegyzetet sorkizártan, szimpla sortávval.

Hivatkozásokat lábjegyzetben és nem végjegyzetben kérünk. Külön irodalomjegyzék, bibliográfia a tanulmány végén nem feltétlenül szükséges, de szívesen vesszük, különösen, ha egy szerzőtől több művet is idéznek. Ilyen esetben javasoljuk a jegyzetekben a szerző és évszám alapján történő rövid hivatkozást. Ha nincs külön irodalomjegyzék, az első alkalommal való idézést teljes formában kérjük, utána pedig szerző és évszám alapján történő rövid hivatkozással. Kérjük, az *i. m.* hivatkozást csak abban az esetben használják, ha az adott szerzőtől csak egy művet idéznek. Kereszthivatkozások ne legyenek.

A szerző vezetéknevét kiskapitálissal kérjük, folyóiratcikk, könyvfejezet címét idézőjelek között, normál betűvel, folyóirat, könyv címét dőlt betűvel.

Hivatkozások teljes lábjegyzetben:

– könyvek, könyvfejezetek esetében

SZERZŐ: *Cím*, Kötetszám, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

SZERZŐ: „Fejezetcím”. In Uő: *Könyvcím*, Kötetszám, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

– gyűjteményes kötetek és bennük megjelent írások esetében

SZERKESZTŐ – SZERKESZTŐ (szerk.): *Cím: Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám.

SZERZŐ: „Cím”. In Szerkesztő – Szerkesztő (szerk.): *Cím: Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

– folyóiratcikkek esetében

SZERZŐ: „Cím”. *Folyóirat címe*, Évfolyam római számmal, Évszám/Sorszám. Hivatkozott oldalak.

– heti- és napilapokban megjelent cikkek esetében
SZERZŐ: „Cím”. *Lap címe*, Évfolyam, Lap száma, Évszám. Hónap. Nap. Oldal-
szám.

Hivatkozások rövid lábjegyzetben:

– egy szerző egy művének használata esetén
SZERZŐ: i. m. Hivatkozott oldalak.

– egy szerző több művének használata esetén
SZERZŐ (Évszám): Hivatkozott oldalak.

– az előző lábjegyzetben hivatkozott irodalom másik szövegrésze esetében
Uo. Hivatkozott oldalak.

Minden esetben pontos irodalmi hivatkozást kérünk, megjelölve a kezdő és záró oldalszámot (tehát nem 230sq. formában), a kettő között gondolatjellel [-]. Kérjük, az oldalszámot csak abban az esetben egyértelműsítsék p. (pp.) betűkkel, ha az idézett mű jellegéből (katalógus, képkötet) következően egyébként nem volna világos, hogy oldalszámról van szó. Internetes hivatkozások esetén kérjük ellenőrizni, hogy az idézett oldal elérhető-e még, s kérjük a hivatkozás, ill. az ellenőrzés dátumát is feltüntetni.

Kérjük, klasszikus auktorok idézésénél ne alkalmazzanak kiskapitálist. Az auktorok nevét és műveik címét lehet a szakmában bevett rövidítésekkel külön magyarázat nélkül alkalmazni. Tudományos közéletünkben kevésbé ismert folyóiratok, sorozatok, kézikönyvek címét vagy ne rövidítve írják, vagy az irodalomjegyzék (illetve ennek hiányában a cikk) végéhez csatoljanak rövidítésjegyzéket.

Az idegen nyelvű, latin betűs kifejezéseket és idézeteket kérjük dőlt betűvel szedni, a görög, héber, kopt és szír idézeteket a megfelelő betűvel (más nyelvű szövegeket is szívesen látunk eredeti írásmóddal). Kérjük, hogy ne külön görög, héber stb. betűkészletet használjanak, hanem unicode betűket (ha egyes ékezetes betűket az alapbetűtípussal nem tudnak létrehozni, Palatino Linotype betűt ajánlunk)! Dőlt betűs idézet elején és végén nem szükséges idézőjelet használni. Ha az idézet zárójelen belül szerepel, a zárójel is legyen dőlt.

A görög neveket a szerző szándéka szerint tudományos vagy magyaros (az Akadémiai Helyesírásnak megfelelő) átírásban, egy cikken belül következetesen kérjük. Kérjük, görög neveket – latin auktor idézését kivéve – ne írjanak át latinosan (pl. Achilles, Homerus).

Képek esetén a képaláírásokat a szöveg legvégén beszámozva kérjük megadni. A képeket ne ágyazzák be a dokumentumba, hanem külön képfájlban, a lehető legna-

gyobb méretben és felbontásban (min. 1000x1000 pixel) küldjék, és a szövegben jelöljék meg, hová szerkesszük be azokat.

A tanulmányokhoz kérünk kb. 10–15 soros angol, német, francia, olasz vagy latin nyelvű rezümét a cikkkel közös fájlban, a szöveg végén. Kérjük, hogy szerzőink nevük mellett adják meg a következő információkat: születési év; tudományos fokozat; a tudományág, melynek művelőjeként a „Számunk szerzői” rovatban szeretnék magukat azonosítani; oktatási-kutatási hely. Recenziók esetében a recenzeált mű minden könyvészeti adatát kérjük a cikk címében, ill. alcímében megadni.

A korrektúrát a Word *Eszközök* menüjének *Változások követése* gombja alatt a *Módosítások elfogadása vagy elvetése* lehetőségnél, az *Elfogadja*, ill. *Elveti* gombokkal az adott helyen jelezve kérjük vissza.

Guidelines for Our Authors

Authors should submit Word or rich-text files (written in a recent version of MSWord) to the email address <orpheusnoster@googlegroups.com>. Articles and essays should not normally exceed 40 000 characters (including spaces, notes, and bibliography), however The Editorial Board welcomes much shorter manuscripts, too. Book reviews should be between 5 000 and 10 000 characters in length.

The following general rules should be followed: text alignment is left and right justified (centered text); non-indented paragraphs; use as little formatting as possible, and italics where appropriate; do not add extra space between paragraphs; if using special fonts and characters, font file(s) and a copy of the manuscript in PDF format should be sent to the given email address. Main text: Times New Roman 12-point type; line spacing is 1.5. Footnotes: Times New Roman 10-point type; should not be separated by a full blank line; line spacing is single.

Use footnotes, not endnotes (i. e. eliminate from the main text unnecessary bibliographical data or parenthetical references to sources). Give complete bibliographical information the first time a work is referenced (opening and closing pages of an article, then the specific pages referred to, using the bare number only, no “p.” or “pp.”) and also give an individual footnote for each detail to be documented. Subsequent citations should use a short reference; decide on a standard or clear abbreviation for use after the first occurrence, but avoid complicated or ugly acronyms. The title of an article in journal or collection should be in single quotation marks. The title of a journal or book (including collections) should be in italics.

Cross-references should be avoided. References should not be necessarily gathered into a bibliography at the end of the manuscript. In that case the author’s name and the year of publication should be given in the subsequent mentions (in footnotes only).

Manuscript references include the location of documents, description and folio. Online references should include URL and followed by the date accessed in square brackets.

Quotations should be given within single quotes (use double quotes only inside single quotes). Longer ones of more than three lines should be indented as a separate paragraph without quotes. Foreign-language texts in Roman type should be in italics. For non-Roman texts (Greek, Hebrew, Coptic, Syrian, etc.) use Unicode fonts.

Figures (tables, illustrations, photos and other artworks) should not be embedded in the text, but submitted separately in JP(E)G or TIF format; properly cropped line drawings should have a resolution of at least 600 dots per inch, greyscale and colour of at least 300 dots per inch at their final size. Colour figures should be supplied in CMYK (not RGB) colours.

Put placeholders into the text to show where the image should appear. Type these placeholders on their own line, flush left, and bracketed (e.g., [Table 1]). Figure captions (with source information) should be numbered, for easy reference, and listed at the end of the document.

The manuscript should be followed by an abstract of 15 lines maximum (i.e. in the same document) in one of the following languages: English, German, French, Italian, or Latin, and accompanied by the Author's name, year of birth, academic degree, current or preferred discipline, and place of employment/research. In the case of book reviews the title should be followed by full bibliographic information.

Proofs will be sent via email to the Authors for checking. Changes to the text should be made by enabling Word's change-tracking mode (under the 'Review' tab), and by accepting or rejecting the Editor's modifications. Corrections should be returned to the Editorial email address.

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

FÁBIÁN ZOLTÁN IMRE

Feltárás az El-Hoha domb déli oldalán a TT 184 számú sír (*Nefermenu*) körzetében
– 2013

FODOR KRISZTINA DÓRA

A Chrestus-kérdés

KLEMÁN DÁVID

A római-szarmata háborúk hadtörténeti vonatkozásai (Kr. u. 167/168–180)

SPECK GYULA

A Boudica-felkelés az új kronológiai és topográfiai eredmények tükrében

CSÍZY KATALIN

In memoriam Havas László

IMREGH MONIKA (ford.)

Plutarchos: *A Pythiáról*